

Jyväskylän yliopisto
Taloustieteellinen osasto

1471

Kuun pimeä puoli
— tulkintoja laskentatoimesta terveydenhuollossa: laskentatoimen hahmo sairaalan työyhteisössä

Laskentatoimen tutkimusseminaari II
YTL L40

18.1.1999

Tekijä: Kristiina Kujala

Ohjaaja: apulaisprofessori
Rauno Tamminen

Tiivistelmä

Kuun pimeä puoli - tulkintoja laskentatoimesta terveydenhuollossa: laskentatoimen hahmo sairaalan työyhteisössä

Tekijä: Kristiina Kujala

Ohjaaja: apulaisprofessori Rauno Tamminen

Tieteenala: laskentatoimi

Julkaisupaikka- ja aika: Jyväskylän yliopisto 18.1.1999

Sivumäärä: 85 sivua + liitteet 4 sivua

Tutkimusongelmana oli selvittää, millaisena laskentatoimi näyttäytyy sairaalan työyhteisössä. Tutkimusympäristönä toimi näin julkisen sektorin terveydenhuolto. Keskeisenä tavoitteena oli saada esiin laskentatoimen hahmo eli tutkimuksessa pyrittiin ymmärtämään, millainen asia laskentatoimi sairaalan työyhteisössä on. Laskentatoimen merkitykset tässä kohdeympäristössä olivat tutkimuksessa siten selitettäviä asioita. Tutkimuksessa käytetty empirinen materiaali koostui pääasiassa haastatteluista, jotka tehtiin eräässä sairaalassa. Keskeiset lähdeteokset tutkimuksessa olivat metodiin liittyviä.

Tamminen, Rauno (1994): *Moniselitteinen logiikka ja yrityksen kuva - näkemystä metsästä-mässä*

Lakoff, George - Johnson, Mark (1980): *Metaphors We Live By*

Alvesson, Mats - Sköldbberg, Kaj (1994): *Tolkning och reflektion: vetenskapfilosofi och kvalitativ method*

Tutkimusmetodina käytettiin tulkintaa, jonka kautta laskentatoimen hahmoon voitiin liittää ilmiöitä eli kuvata se kielikuvien, metaforien, kautta. Metodi on tutkimuksessa hyvin keskeisessä asemassa. Tulkinnan perimmäinen olemus on tässä ymmärretty moniselitteisyydeksi, joten tutkimustuloksina syntyneitä tulkintoja ei voida pitää subjektiivisena tai objektiivisena totuutena. Sen sijaan tehdyt tulkinnat vastaavat tutkimusongelmaan pyrkimällä löytämään merkityksiä ja näkemään laskentatoimen monet kasvot. Tutkimus osoitti, että laskentatoimi terveydenhuollossa sisältää monia syviä merkityksiä ja se voidaan myös ymmärtää erilaisiin ilmiöihin tai kielikuviin liittyvien värien kautta.

Avainsanat: *tulkinta, moniselitteisyys, ilmiöt, värit*

SISÄLLYSLUETTELO

1 LASKENTATOIMEN KASVOT	4
2 TERVEYDENHUOLLON LASKENTATOIMEN AIEMPAA TUTKIMUSTA	6
2.1 TUTKIMUSTEN RIKAS KENTTÄ.....	6
2.2 KONTINGENSSITEORIA JA RUOTSALAINEN TERVEYDENHUOLLON LASKENTATOIMEN TUTKIMUS.....	7
2.3 YHDYSVALLOISSA TEHTYJÄ TUTKIMUKSIA	8
2.3.1 <i>Laskentatoimi, valvonta ja ohjaaminen</i>	8
2.3.2 <i>Institutionaaliseen teoriaan perustuva näkökulma</i>	10
2.3.3 <i>Historialliset näkökohdat tutkimuksessa</i>	11
2.4 STRUKTURAATIOTEORIA JA LASKENTATOIMI	12
2.5 TUTKIMATON ALUE - KOHTI LASKENTATOIMEN UUSIA ULOTTUVUUKSIA	13
3 TUTKIMUSONGELMA, METODI JA MENETELMÄT - MITÄ OIKEASTAAN ETSITÄÄN JA MITEN?	14
3.1 ONGELMAN YDIN JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	14
3.2 TUTKIMUKSESSA KÄYTETTÄVÄ METODI	16
3.2.1 <i>Tulkinnan perimmäinen olemus</i>	16
3.2.2 <i>Tulkinnan kanssa käsi kädessä - neuvoja ja ohjeita yhteiselle matkalle</i>	20
3.2.3 <i>Tulkinnan menetelmistä yleisesti ja tehtävän tutkimuksen kannalta</i>	22
3.2.4 <i>Aktorinäkökulma ja tulkinnan tekeminen</i>	24
3.3 MONISELITTEINEN LOGIIKKA TULKINNAN AJATTELUTAPANA	27
3.3.1 <i>Irti atomistisesta ajattelusta</i>	27
3.3.2 <i>Asioiden ja ilmiöiden tarkastelu moniselitteisessä logiikassa</i>	28
3.4 METAFORAT, MONISELITTEISYYS JA TULKINTA	31
3.5 PIILOTAJUNTA TULKINNAN JA MONISELITTEISYYDEN TAUSTALLA	34
3.6 SAIRAALA TUTKIMUKSEN KOHDEYMPÄRISTÖNÄ.....	35
4 AINEISTON KERÄÄMINEN JA KÄSITTELY	37
4.1 KESKI-POHJANMAAN SAIRAANHOITOPUURI	37
4.2 HAASTATELLUT HENKILÖT	38
4.2.1 <i>Haastattelujen tekeminen käytännössä</i>	38
4.2.2 <i>Haastattelujen käsittely</i>	40
4.3 MUU AINEISTO	41
5 SANOISTA TARINAKSI - TULKINNASTA SYNTYNEET KIELIKUVAT	43
5.1 MATKALLA YMMÄRRYKSEEN	43
5.2 ENSIMMÄINEN TARINA: USKO LIITTÄÄ SEURAKUNNAN YHTEEN.....	44
5.2.1 <i>Seurakunnan kuva</i>	44
5.2.2 <i>Luja usko - laskentatoimen pyhä sota</i>	54
5.2.3 <i>Seurakunta vielä kerran yhdessä</i>	55
5.3 TOINEN TARINA: LASKENTATOIMI TIETEEN LABORATORIONA	59
5.4 KOLMAS TARINA: LASKENTATOIMI KLASSIKKOTEOKSENA.....	64
5.4.1 <i>Klassikkokirjan symboliikka</i>	64
5.4.2 <i>Klassikkokirjan värit työyhteisössä</i>	65

5.5 NELJÄS TARINA: IHMISIÄ ELÄMÄN NÄYTTÄMÖLLÄ	70
5.5.1 Sairaalan työyhteisö teatterina	70
5.5.2 Teatterin ilmeneminen työyhteisössä.....	71
5.5.3 Laskentatoimi teatterin tuottajana	76
5.5.4 Esirippu sulkeutuu.....	78
5.6 TARINOIDEN OPETUS.....	78
6 JÄÄHYVÄISET TULKINNALLE	81
6.1 REFLEKTIO JA KRIITTINEN TARKASTELU	81
6.2 TUTKIMUS OSANA TERVEYDENHUOLLON LASKENTATOIMEN MUUTA TUTKIMUSTA.....	82
6.3 KUUN PIMEÄ PUOLI.....	83
7 LÄHTEET	84
8 LIITTEET	86
LIITE 1 HAASTATELLUT HENKILÖT JA MUU EMPIIRINEN AINEISTO	86
LIITE 2 HAASTATELLURUNKO JA KÄYTETYT KYSYMYKSET	87
LIITE 3 KESKI-POHJANMAAN SAIRAANHOITOPUORI	88
LIITE 4 KESKI-POHJANMAAN SAIRAANHOITOPUORIN ORGANISAATIO	89

1 Laskentatoimen kasvot

Laskentatoimi tutkimuksen kohteena näyttäytyy erilaisena riippuen siitä, millaisia värejä siihen tulkinnan avulla liitetään. Laskentatoimea voidaan tarkastella esimerkiksi organisaation näkökulmasta ja samalla tarjoutuu tilaisuus nähdä se tähän yhteisöön kuuluvien ihmisten todellisuuden kautta. Uppoutuminen laskentatoimeen vieraan tietoisuuden kautta vaatii ponnisteluja, mutta työn tuloksena on lopulta ymmärrys, joka valaisee yhden nurkan selitysten ääretömyydestä. Tutkijan oma tietoisuus toimii kuin valkokankaana, jonne tutkittavien näkemykset on heijastettava ennen kuin ne voidaan tulkita ja hahmottaa. Yksilöt ja erilaiset ryhmät toimivat juuri näissä erilaisissa yhteisöissä ja organisaatioissa, jotka niitä monella tapaa ympäröivät. Laskentatoimea voidaan tarkastella organisaation kannalta tutkimalla millainen asia laskentatoimi yhteisössä on ja mitä siitä siellä ajatellaan. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tulkita ja tuoda esille näkemyksiä laskentatoimesta terveydenhuollossa ja sairaalayhteisössä. Ne ovat siten tutkimuksen *erityinen* ympäristö.

Julkinen terveydenhuoltosektori Suomessa on vähitellen siirtynyt kohti yksityisen sektorin toimintatapaa ja omaksunut yksityiseltä sektorilta muun muassa tulosajattelun ja kirjanpitolain mukaisen käytännön kirjanpidossa. Sairaanhoidotoiminnassa huomiota kiinnitetään yhä enemmän kannattavuuteen ja pyritään kustannustehokkuuteen. Toimenpiteiden hinnoittelu on osa sairaalan arkipäivää ja perustuu kustannusten määrittämiseen. Laskentatoimi on siis vähitellen hivuttautunut talousosaston huomasta lääkäreiden ja muun hoitohenkilökunnan ulottuville. Potilaan terveyden ja sairauden hoitaminen on aina keskeinen asia, mutta se on saanut ympärilleen myös uusia keskustelukenttiä. Tasapainoilu taloudellisten rajoitteiden ja hyvän hoidon säilyttämisen kanssa ei sekään aina ole helppoa.

Tutkimuksessa pyritään tulkinnan kautta luomaan hahmoja laskentatoimelle sairaalayhteisössä kuitenkin ilman ennakkokäsityksiä ja tiettyjä arvolatauksia. Empiiristä materiaalia tutkimuksen aineistoksi tarjoavat pääasiassa haastattelut. Koska tutkimuksen metodina on syvälistä analyysia edellyttävä tulkinta, on haastattelujen kohderyhmä rajattu vain muutamaankin henkilöön. Laskentatoimi sairaalan työyhteisössä saa piirteensä näiden henkilöiden ajatusten ja näkemysten kautta. Tulkinnan keskeiseksi apuvälineeksi on valittu Tammisen moniselittei-

nen logiikka¹. Tavoitteena on sen avulla tuottaa merkityksellisiä ja perusteltuja kielikuvia tutkittavasta kohteesta. Laskentatoimelle sairaalan työyhteisössä pyritään muotoilemaan siten kasvot ja ilmeitä eli laskentatoimen hahmoon tässä erityisessä ympäristössä liitetään erilaisia värejä ja sävyjä.

Tutkimuksen tarkoitus on tietoisesti pyrkiä eroon laskentatoimen klassisista oppikirjamääritelmistä kuten siitä, että laskentatoimella ohjataan tai että laskentatoimi avustaa päätöksenteossa. Ne ovat toki käyttökelpoisia ja jossain määrin myös kuvaaviakin, mutta eivät tuo kovin paljon uutta laskentatoimen tutkimiseen. Oppikirjamääritelmät ovat valmiita ja ennalta tiedettyjä, joten niiden liittäminen tulkintaan ei ole mielenkiintoista. Mielenkiintoista sen sijaan on tarkastella laskentatoimea ilman ennako-odotuksia tai valmiita muotteja ja antaa laskentatoimen muotoutua tulkinnan kautta hahmoonsa. Tätä hahmoa ei voi ennalta tietää eikä määrittellä, sillä vasta empiiristä aineistoa tutkimalla voidaan sille piirtää ääri viivoja. Hahmo voi myös ilmentyä monin eri tavoin. Tämän tutkimuksen tarkoitus on kuten sanottua tulkita laskentatoimelle työyhteisössä mahdollisimman rikas ja syvä hahmo eli saada laskentatoimen kasvoista ilmeikkäät. Tavoitteena on siten ”värittää” laskentatoimen kuva tulkinnan kautta saatavilla väreillä.

Vaikka kuulla on sen kasvoiksi sanottu näkyvä puoli, on sillä myös pimeä puolensa. ”Kuun pimeä puoli” tutkimuksen otsikkona saattaa herättää ensimmäisenä mielle yhtymän negatiivisista, huonoista asioista. Kielikuva sisältää kuitenkin paljon enemmän. Pimeä puoli ilmentää sitä, mitä emme näe ja mistä emme tiedä tai voimme olettaa vain sen olevan jotakin. Laskentatoimi tiivistyy usein tilinpäätöksiin, raportteihin ja katsauksiin, jotka kertovat oman osansa jättäen kuitenkin varjoon paljon muuta. Tämä tutkimus on yritys löytää tuolle pimeälle puolelle hahmo ja sanat sitä kuvaamaan. Näihin sanoihin ja hahmoon pätee kuitenkin sama, kuin mitä kaunokirjallisuuden mestari John Steinbeck eräässä kirjassaan sanoi: *”Kaikki se, mitä tässä kerron, on totta siihen saakka, kunnes joku toinen kulkee samaa tietä ja järjestää maailman uudelleen oman makunsa mukaisesti.”* Niin moniselitteinen on maailma.

¹ Tamminen 1994

2 Terveydenhuollon laskentatoimen aiempaa tutkimusta

2.1 Tutkimusten rikas kenttä

Terveydenhuoltoon liittyvä laskentatoimi on kiinnostanut ja kiinnostaa edelleen monia tutkijoita. Se tarjoaa monipuolisen ja varsin hedelmällisen maaperän erilaisista näkökulmista tapahtuville tutkimuksille. Terveydenhuolto on osa julkista sektoria, joten myös julkisen sektorin laskentatoimen erityispiirteet saavat ilmenemismuotoja terveydenhuollossa. Tämän vuoksi onkin syytä luoda aluksi katsaus siihen, millaista tutkimusta laskentatoimesta on tällä sektorilla tehty. Lähdemateriaalista ei voida sanoa olevan pulaa, sillä tutkimuksia ja artikkeleita on julkaistu runsain määrin. Varsinkin Englannissa ja Yhdysvalloissa terveydenhuollon laskentatoimi on erityisen tutkittu alue. Amerikkalaisista tutkijoista mainittakoon esimerkiksi Arnold¹, joka on tutkinut muun muassa valtion, toimialan ja laskentatoimen linjan välistä vuorovaikutusta, poliittisia vaiheita sekä seurauksia organisaation kannalta. Terveydenhuollon suoritustamuksesta ovat puolestaan olleet kiinnostuneita Van Peursem, Pratt ja Lawrence.²

Ongelmaksi voidaankin nähdä lähinnä se, millaisten aiempien tutkimusten tarkempi esittely on relevanttia nyt tehtävän tutkimuksen kannalta. Vastaavia esimerkkejä tulkitsevasta laskentatoimen tutkimuksesta sairaalan työyhteisössä on vaikea löytää, mutta muunlaisia lähialueille sijoittuvia tutkimuksia voidaan tietysti tarkastella. Esiteltävien tutkimusten tarkoitus on siten valaista tätä tutkimusta lähellä olevaa terveydenhuollon laskentatoimen kenttää. Kaikkia seuraavaksi esiteltäviä tutkimuksia voidaan ensinnäkin pitää jollain tavoin tulkinnallisina, vaikka niiden metodologia ei suoranaisesti esitetä sellaiseksi eivätkä ne tietoisesti pyrikään siihen. Ne eivät ole myöskään tulkintoja siinä mielessä kuin tulkinta metodina tässä tutkimuksessa tullaan esittämään. Niiden tavoitteena on kuitenkin tuottaa selitys valitusta kohteesta, mikä voidaan mieltää tulkinnankin tavoitteeksi. Toiseksi ne ovat kaikki esimerkkejä sosiologisesta laskentatoimen tutkimuksesta, joksi myöhemmin luetaan myös tämä tutkimus. Siten ne tarkastelevat laskentatoimea yhteisöllisessä kontekstissa. Kolmanneksi voidaan sanoa niiden kaikkien perustuvan tiettyihin tunnettuihin teorioihin, joita vasten tutkimustulokset ja selitykset peilautuvat. Esiteltävien tutkimusten valintaan vaikuttavat niiden keskeisten teorioiden kiinnostavuus. Kontingenssiteoria sekä institutionaalinen ja strukturaatioteoria ovat tunnettuja näkökulmia ja

¹ Arnold 1991

² Van Peursem, Pratt & Lawrence 1995

kiinnittävät kukin huomion erilaisiin merkityksiin tutkimuksen kohteessa. Historiallinen ja sosiaalinen sekä valtaa ja ohjausta käsittelevä näkökulma ovat nekin osoituksia tutkimuksen monista mielenkiintoisista vaihtoehdoista. Näin tutkimuksessa saadaan kohteesta esille juuri tiettyjä asioita eli erilaisten näkökulmien ansiosta voidaan painottaa haluttuja seikkoja. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tarkoitus ottaa lähtökohdaksi tai lähteiksi edellä mainittuja teorioita.

2.2 Kontingenssiteoria ja ruotsalainen terveydenhuollon laskentatoimen tutkimus

Laskentatoimea terveydenhuollossa on, kuten sanottua, tutkittu useissa eri maissa monien eri tutkijoiden toimesta. Terveydenhuoltosektori ja sairaalat ovat mielenkiintoinen julkisen sektorin osa; hyvin inhimillinen ja monella tapaa yksityisestä sektorista poikkeava kenttä. Ruotsissa on esimerkiksi Paulsson¹ tutkinut laskentajärjestelmien muuttumista kohteenaan ruotsalaiset terveydenhuollon organisaatiot, jotka ovat kokeneet nopeita muutoksia 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa. Paulssonin tutkimusongelmana oli selvittää yhteyksiä tilannetekijöiden muuttumisen ja laskentajärjestelmien kehittymisen välillä. Tällä tavoin tutkimuksessa pyrittiin luomaan viitekehys, jolla näitä yhteyksiä voitaisiin paremmin ymmärtää. Tutkimus perustuu ajatukseen, että tilannetekijöiden ja laskentajärjestelmän välinen epäsovivuus johtaa kehittäviin toimenpiteisiin. Tämä ei kuitenkaan tapahdu automaattisesti, vaan prosessi on monimutkainen ja vaikeasti ennustettavissa.

Paulssonin tutkimuksessaan käyttämä lähestymistapa on siis *kontingenssiteoria*. Kontingenssiteoria olettaa, että organisaatio on ensinnäkin vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa, ja että organisaation eri osat ovat edelleen vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tutkimuksessa kuvataan ensin kaksi eri kirjallisuuteen perustuvaa tilannetekijää; laskentatoimen rooli ja laskentatoimen tuottaman tiedon käyttö johdon valvonnan järjestelmässä. Kolmas ja neljäs tilannetekijä käsittelevät puolestaan laskentatoimen roolia ja käyttöä muissa organisaatioon liittyvissä prosesseissa. Nämä prosessit voivat Paulssonin tutkimuksen kirjallisuuden mukaan organisaation legitimointi ulkopuolisille sekä sisäisten konfliktien käsittely.

¹ Paulsson 1993

Paulsson korostaa, että viitekehysten avulla esitetyt yhteydet tilannetekijöiden ja laskentajärjestelmien muutosten välillä ovat todellisuudessa paljon monimutkaisemmat. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että laskentajärjestelmän ja johdon valvonnan muiden osien muutosten välillä on olemassa vahva suhde. Muutokset johdon valvonnassa edellyttävät siten vastaavia muutoksia myös laskentajärjestelmän rakenteessa ja toiminnassa. Tämä ei ole suinkaan yllättävää, vaan vastaa hyvin muiden kontingenssinäkökulmaan perustuvien laskentatoimen tutkimusten tuloksia. Tärkeä tutkimustulos on tässä kuitenkin se, että laskentajärjestelmän kehittymistä ruotsalaisessa terveydenhuollossa ovat ohjanneet myös muut kuin edellä mainitut tekijät. Muutosta ovat siis vieneet eteenpäin pikemminkin erilaiset ulkoiset ja sisäiset tekijät kuin pyrkimys rationaalisuuteen ja tehokkuuteen. Paulsson kuitenkin korostaa, että tutkimus pyrkii hyödyntämään laskentatoimen perinteistä näkemystä ja vaihtoehtoisia lähestymistapoja toisiaan täydentävinä, ei korvaavina. Erityisesti terveydenhuollon kompleksisten organisaation tutkimuksessa tällä tavoin saavutettu laajempi näkökulma on hyödyllinen.

2.3 Yhdysvalloissa tehtyjä tutkimuksia

2.3.1 Laskentatoimi, valvonta ja ohjaaminen

Amerikkalaisesta terveydenhuollosta tehtyä laskentatoimen tutkimusta leimaa voimakkaasti DRG, joka liittyy tavalla tai toisella kaikkiin tässä esitettyihin Yhdysvalloissa tehtyihin tutkimuksiin. Preston, Chua ja Neu ovat tutkineet tätä diagnoosiin perustuvaa maksujärjestelmää¹ ja terveydenhuollon järjestämistä vanhuksille Yhdysvalloissa.² Tutkimuksen tarkoitus oli tutkia laskentatoimen roolia sosioekonomisen elämän epäsuorassa ohjaamisessa. Laskentatoimen oletetaan näin toimivan ohjauksen jakelun muotona ja tutkimus pyrki näin etsimään yksityiskohtia ja käsitteellistämään tätä prosessia. Analyysin tavoitteena on laajentaa siten ymmärrystä ohjauksesta. Tutkijoiden mukaan ohjaus voi tapahtua epäsuorasti, hajautetusti ja erilaisten välikäsien kautta. Nämä välikädet eivät ole pelkästään ihmisiä tai ihmisryhmiä, vaan myös

¹ DRG, Diagnosis Related Group System on erilaisiin diagnoosiryhmiin perustuva potilaiden luokittelujärjestelmä lyhytaikaista hoitoa varten. Se kehitettiin USA:ssa, kun huomattiin, että samanlaisten sairauksien hoitoaika ja kustannukset vaihtelivat suuresti. DRG perustuu ajatukseen, jonka mukaan sairaaloita on voitava verrata huolimatta siitä, että niillä on erilaiset yhdistelmät sairaustapauksia. DRG-PPS tulee sanoista Diagnosis Related Group-Prospective Payment System. Se tarkoittaa käytännössä sitä, että luokittelemalla potilaat erilaisiin diagnoosiryhmiin voidaan potilaan hoidon kustannukset tietää etukäteen. (ks. esimerkiksi Paulsson 1993, 219-221)

² Preston, Chua & Neu 1997

teknologioita ja tiedollisia kokonaisuuksia kuten laskentatoimi, lääketiede tai tilastot. Tässä tutkijat viittaavat erityisesti Latouriin. Tutkimuksessa pyritään ensinnäkin selvittämään, kuinka valtion edustajat, joilla on näennäinen valta hallitsemiseen ja ohjaamiseen, voivat harjoittaa sitä eri edustajien kuten laskentatoimen kautta. Toiseksi tutkimus keskittyy ohjaamiseen jakelevana toimintana. Ohjaaminen ei ole siten vain säätelyä, vaan myös jakelua ja laskentatoimi tekee mahdolliseksi ohjaamisen hyvinkin etäältä.

Tutkijoiden mielenkiinto kohdistuu nimenomaan Yhdysvaltojen Medicare- ohjelmaan ja DRG-PPS - järjestelmään sekä niissä esiintyviin mekanismeihin. Tutkijat korostavat siksi tutkimuksen eroavan viitatatuista Foucault'n laajemmista ja historiallisista menetelmistä. Tutkimuksessa ei siten olla kiinnostuneita tietyistä ohjauksen muodoista, vaan olemassa olevaan ratkaisuun liittyvistä tekniikoista ja taktiikoista. Tutkijoiden keskeinen väite on, että DRG-PPS esiteltiin erityisenä ratkaisuna ohjaamisen ongelmiin, joita Reaganin hallinto koh-tasi 1980-luvulla. Tässä tutkimuksessa perehdytään ongelmaan hillitä Medicare -ohjelman (vanhusten sairaanhoidon vakuutusjärjestelmä) kustannuksia ilman vanhusten hoidon avointa säännöstelyä tai rajoittamista.

Tutkimuksen päätelmänä on, että oletuksen mukaan DRG-PPS ohjausmekanismina määrää ja on määräävä keino ratkaista Medicare -ohjelman ongelmat. DRG-PPS mahdollisti siten oh-jaamisen etäältä. Tällä tavoin valtionhallinto välttyi niin sanottujen mikroalokaatiopäätösten teolta eli lyhyesti sanottuna jokapäiväisiltä elämän ja kuoleman kysymyksiltä vanhusten ter-veydenhuollossa. DRG:n esittely voidaan näin tulkita ohjauksen strategiaksi ja yritykseksi ta-sapainottaa kilpailevat päämäärät eli vanhusten terveys ja valtionhallinnon kustannukset. Täs-sä tapauksessa ohjaamiseen liittyvät teknologiat peittivät vanhusten terveydenhuoltoon liitty-vät arkipäivän ongelmat. Tavallaan todellisuuden eteen rakennettiin siis laskentatoimen järjes-telmä, jonka tehtäväksi päätöksenteko siirrettiin. Laskentatoimi voi näin tutkijoiden mukaan toimia teknologiana, jolla jaellaan eteenpäin ohjausta ja hallintoa. DRG-PPS ei kuitenkaan syntynyt resurssien leikkaamista tai uudelleen jakamista varten, vaan eliminoimaan turhaa, te-hostamaan johtamista, tuomaan tehokkuutta ja vähentämään hallinnon roolia. Sen kautta val-tionhallinto saattoi rohkaista tarkoituksenmukaiseen käyttäytymiseen terveydenhuoltosektoril-la. Kiintoisaa tutkimuksessa on nimenomaan laskentatoimen erottaminen ihmisestä ja ihmis-ryhmistä, jolloin se itse ja siihen liittyvät järjestelmät toimivat ohjauksen välikätenä.

2.3.2 Institutionaaliseen teoriaan perustuva näkökulma

Diagnoosiin perustuvaa maksujärjestelmää ja terveydenhuollon organisaatioita ovat käsitelleet myös Covaleski, Dirsmith ja Michelman.¹ He ovat kiinnostuneet erityisesti *institutionaaliseen teoriaan* perustuvasta näkökulmasta terveydenhuoltoon. Rationaalisen päätöksenteon näkökulmasta esimerkiksi DRG:hen perustuvat laskentajärjestelmät auttavat näennäisesti sairaaloita kustannusten hallinnassa ja toiminnan johtamisessa. Institutionaalisen teorian mukaan organisaation menestyminen edellyttää kuitenkin paitsi tuotannon tehokkuutta ja vaikuttavuutta myös sopeutumista hyväksytyihin sosiaalisiin normeihin. Organisaation virallisten rakenteiden ja toiminnan kautta pyritään siten osoittamaan, että organisaatio on yhteneväinen ulkoapäin tulevien odotusten kanssa. Tutkijoiden mukaan DRG ja siihen perustuvat järjestelmät esittävät rituaalista roolia raskaasti institutionalisoituneissa sairaalaympäristöissä. Ne ovat seremoniaalisia järjestelmiä, jotka luovat ja voimistavat järjestystä ja tarkoitusta saaden toiminnan näyttämään hyväksyttävältä esimerkiksi valtionhallinnon silmissä (USA:ssa valtio on muun muassa Medicare -ohjelman pääasiallinen maksaja). Tätä taustaa vasten tutkimuksessa nostetaan esille kaksi ongelmaa. Ensimmäinen niistä on selvittää, missä laajuudessa ensisijaisesti valtion intressejä palvelee erilaisten organisaation käytäntöjen kehitys ja käyttöönotto. Toiseksi tutkimuksessa pyritään saamaan käsitys siitä, millä tavoin tällaiset oikeutukseen ja yhdenmukaisuuteen pyrkivät käytännöt vaikuttavat organisaation sisällä.

Päätelmissään tutkijat toteavat, että DRG kuuluu oletusten mukaan keinoihin, joiden perimmäinen tarkoitus on ilmaista ja osoittaa yhtenäisyyttä institutionalisoitujen säännösten ja odotusten kanssa. Yhdysvalloissa valtionhallinto ei voinut harjoittaa valtaa avoimesti heijastukseen omaa kiinnostustaan, sillä sairaalat vastustivat sitä voimakkaasti. Näin kehitettiin DRG viralliseksi valvonnan käytännöksi, ja sairaalat itse olivat osallisina sen kehittämisessä. Valtio saattoi siten osoittaa kiinnostuksensa epäsuorasti nostattamatta aktiivista vastarintaa. Tällä tavoin vältettiin avoin vallankäyttö. DRG:hen perustuvien case-mix-laskentajärjestelmien (lääketieteellisiä tapausyhdistelmiä hyödyntävä laskentajärjestelmä) tuottama informaatio voi siten tutkijoiden mukaan tarjota teknisiä ratkaisuja rationaalisiin päämääriin, mutta toimia samalla myös keinona huolehtia vallan uudelleenjakamisesta. DRG:n kaltainen järjestelmäkin on siten luonteeltaan sosiaalinen ja ilmaisee yhtenäisyyttä

¹ Covaleski, Dirsmith & Michelman 1993

odotuksien ja sääntöjen kanssa. Loppupäätelmänä ja aiheena jatkotutkimukselle Covaleski ja kumppanit esittävät, että institutionalisaatio juuri DRG:n tapauksessa tulisi nähdä jatkuvana prosessina, sillä DRG:n soveltaminen ei suinkaan ole vielä päättynyt.

2.3.3 Historialliset näkökohdat tutkimuksessa

Preston¹ on tutkinut kliinisen laskentatoimen syntyä amerikkalaisissa sairaaloissa, joissa laskentatoimi on kokenut lukuisia muutoksia. Muutosten tutkiminen edellyttää myös niiden asettamista sosiaaliin ja historiallisiin yhteyksiinsä. Preston pyrkii paljastamaan kuinka muutokset laskentatoimeen liittyvässä ajattelussa ja käytännössä punoutuvat yhteen esimerkiksi lääketieteellisen tietämyksen muutosten kanssa. Muutoksissa on tärkeä osansa myös valtiollisella sääntelyllä ja muuttuvilla sosiaalisilla ja poliittisilla asenteilla, joita terveydenhuollon kustannuksiin liittyy. Tutkimuksessaan Preston käy läpi amerikkalaisten sairaaloiden uudelleenrakentamisen viimevuosisadan vaihteessa ja tarkastelee sitä, kuinka silloin syntyneet käytännöt muokkasivat sairaaloiden laskentatoimea yli seitsemänkymmentä vuotta. Tutkimus perustuu sille olettamukselle, että nykyisiä kustannuslaskennan ja johdon laskentatoimen teorioita ja käytäntöjä voidaan ymmärtää paremmin liittämällä ne historiaan. Lisäksi laskentatoimesta käytävät keskustelut liittyvät Prestonin mukaan aina ympärillä käytäviin keskusteluihin, ja siksi niitä tulisikin tarkastella yhteydessä näihin laajemmasti käytäviin keskusteluihin. Terveydenhuollon laskentatoimeen liittyvät siten lääketieteellinen, poliittinen, taloudellinen ja sosiaalinen keskustelu.

Preston esittää päätelmissään, että DRG:n synty amerikkalaisissa sairaaloissa ei johtunut uuden laskentatekniikan keksimisestä. Sen sijaan se oli tulos terveydenhuollon luonteesta, ehdoista ja kustannuksista käydystä keskustelusta. Väitteet siitä, että laskentatoimen kehittyminen on tulos lisääntyneestä teknisestä yksityiskohtaisuudesta tai yhteiskunnan tarpeista tulevat kyseenalaisiksi, jos laskentatoimen käytäntöjen synty liitetään historiallisiin ja sosiaalisiin yhteyksiin. Esimerkiksi terveydenhuollon laskentatoimeen liittyneet muutokset USA:ssa 1960-luvulla eivät olleet seurausta valtionhallinnon pyrkimyksistä vaikuttaa sairaaloihin. Sen sijaan muutokset on tulkittava suhteessa tilanteeseen, jossa valtionhallinnolla oli uusi rooli terveydenhuollossa: ensin terveydenhuollon palvelujen uudelleenjakamisessa ja myöhemmin

¹ Preston 1992

kasvavien kustannusten tasapainottamisessa sekä sääntelemättömän ja paljolti yksityisen terveydenhuollon järjestelmän puutteellisuuden korjaamisessa. Muuttuva julkinen mielipide terveydenhuollosta, lääkärin ammatin riippumattomuuden kyseenalaistaminen ja valtion muuttuva rooli yhteiskunnassa tarjosivat olosuhteet, joissa sairaaloiden laskentatoimi saattoi kehittyä kustannusten takautuvasta korvaamisesta kohti ennalta määräytyvää maksujärjestelmää (DRG). Preston toteaaikin lopuksi, että laskentatekniikoiden alkuperä ja soveltaminen eivät määräydy yksin taloudellisten päämäärien ohjaamina.

2.4 Strukturaatioteoria ja laskentatoimi

Uuden Seelannin terveydenhuoltosektoria ovat tutkineet Lawrence, Alam, Northcott ja Lowe.¹ He tarkastelevat laskentajärjestelmiä osana sosiaalista ja organisationaalista muutosta. Teoreettisena apuvälineenä tutkijat käyttävät Giddensin *strukturaatioteoriaa*, jonka kautta pyritään lisäämään ymmärrystä siitä, kuinka laskentatoimen ammattilaiset laskentatoimen käytäntöineen ovat mukana sosiaalisissa uudistuksissa. Strukturaatioteorian vahvuudeksi nähdään sen ominaisuus yhdistää aktori- ja systeeminäkökulma. Siten se korostaa ihmisen välttämättömyyttä järjestelmien ja rakenteiden tuottamisessa. Strukturaatioteorian mukaan sosiaalinen toiminta, järjestys ja muutos voidaan ymmärtää sisältävän sekä objektiivisen että subjektiivisen; sääntelyn ja muutoksen, jatkuvuuden ja muuntelun. Toimijoita ja rakenteita ei tule siten käsitellä itsenäisinä ja irrallisina ilmiöinä, vaan ne ovat toistensa edellytyksiä. Strukturaatioteorian avulla tutkijat pyrkivät selittämään sitä, kuinka sekä laskentajärjestelmät että laskentatoimen harjoittajat vaikuttivat muutokseen Uuden Seelannin terveydenhuollossa.

Strukturaatioteorian mukaisesti laskentajärjestelmien tehtävänä on tallentaa tietoa, joten ne luovat siten rakenteita ja jatkuvuutta. Järjestelmien käyttö riippuu puolestaan ihmisten erilaisista intresseistä. Voidakseen ymmärtää järjestelmien käyttöä on siksi ymmärrettävä myös organisaation sosiaalisia ominaisuuksia. Järjestelmät ovat lisäksi alttiita muutokselle, joka voi tapahtua hitaasti uudistuen tai äkkiäisesti ilman jatkuvuutta. Laskentajärjestelmistä on terveydenhuollossa tullut yhä tärkeämpiä, mutta samalla se merkitsee myös ulkopuolisten tahojen mukaantuloa. Ne voivat siten määritellä, mitä palveluja sairaaloissa tuotetaan. Tässä tutkimuksessa muutoksen Uuden-Seelannin terveydenhuoltosektorilla todetaan tapahtuneen

¹ Lawrence, Alam, Northcott & Lowe 1997

kriisitilanteen ja ristiriitojen kautta. Ristiriitojen nähdään liittyvän merkitysrakenteisiin, joiden kautta ihmiset järkeistävät arkipäivän toimintaa. Kriisitilanteessa tällaiset rakenteet kuitenkin hajoavat. Tutkijoiden mukaan valtiolla oli keskeinen merkitys kriisin luomisessa ja järjestelmän ristiriitaisuuksien esiin nostamisessa. Arkipäivän toiminnalle luotiin siten uusia merkityksiä ja laskentajärjestelmiä käytettiin välineinä, joiden kautta uusi merkitysrakenne voitiin ymmärtää. Järjestelmän muutokseen nähdään liittyvän kuitenkin myös legitimoinnin ja vallan rakenteita. Laskentajärjestelmät ovat tärkeitä resursseja, joiden hallinta vaikuttaa edelleen aineellisten resurssien jakoon. Lopuksi tutkijat toteavatkin, että laskentatoimi voidaan tässä nähdä ensisijaisena muutoksen välineenä.

2.5 Tutkimaton alue - kohti laskentatoimen uusia ulottuvuuksia

Edellisten terveydenhuollon laskentatoimen tutkimuksen esimerkkien tehtävä oli siis kertoa lähialueilla tehdystä laskentatoimen tutkimuksesta. Korostettakoon kuitenkin vielä, että ne eivät ole tulkintoja siinä mielessä kuin tulkinta tutkimusmetodina tässä tutkimuksessa esitetään. Niiden ei myöskään tarvitse toimia perusteluna tai oikeutuksena nyt tehtävälle tutkimukselle, mutta niiden jälkeen voidaan toki nostaa esiin uusia kysymyksiä terveydenhuollon laskentatoimesta. Sosiologisen laskentatoimen kenttään on laaja ja tutkimuksen lähtökohdaksi voidaan ajatella myös jotain muuta. Miksi ei siis esimerkiksi lähestyä laskentatoimea kuin täysin tuntematonta sademetsän heimon tapaa elää tai tehdä joitakin asioita; ihmetellen, kuulostellen ja tavoitellen sille tarkoitusta - täytyyhän olla mahdollista kuvata laskentatoimi jotenkin muuten kuin kaikille meille tutulla tavalla tai liittämällä siihen muita tunnettuja käsitteitä. Mikä on siis laskentatoimen olemus tai millainen on sen identiteetti esimerkiksi yksittäisessä sairaalassa? Ja ennen kaikkea: riittävätkö sanat koskaan kuvaamaan sitä? Tuskinpa, mutta kuten eristyksissä elävän sademetsän heimon tapa elää on olemassa ilman määritelmiä ja tutkimusta, on myös laskentatoimessa sellaista, joka ei sisälly kirjoihin eikä kansiin. Jos kaikkea ei koskaan voi tarkasti analysoida ja määrittää, voi sitä ainakin yrittää ymmärtää. Siihen pyrkii myös nyt tehtävä tutkimus.

3 Tutkimusongelma, metodi ja menetelmät - mitä oikeastaan etsitään ja miten?

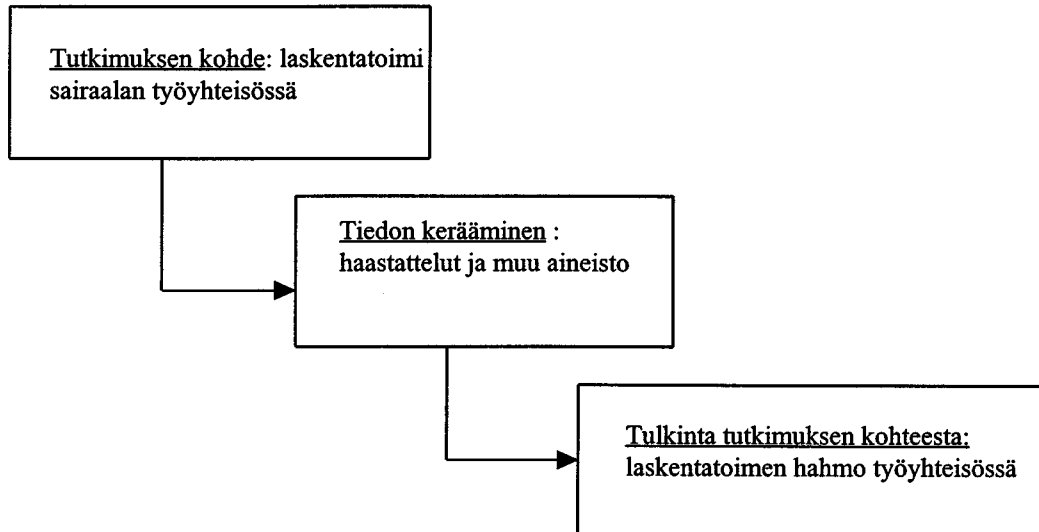
3.1 Ongelman ydin ja tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen yleisenä ympäristönä ja taustana on terveydenhuolto, joka kuuluu julkiseen sektoriin. Tutkimusongelma on selvittää, millaisena laskentatoimi näyttäytyy julkista terveydenhuoltoa edustavassa sairaalayhteisössä ja millaisia ilmiöitä ja niiden kuvaajia laskentatoimeen voidaan liittää tässä erityisessä ympäristössä. Tutkimuksen kohteena ja tulkittavana todellisuutena on siten laskentatoimi koko sairaalan työyhteisössä. Työyhteisössä toimivat erilaiset ammattiryhmät, mutta tulkinnan päätavoite ei ole tulkita näiden ryhmien näkemyksiä. Myöskään yksittäisten työyhteisön jäsenten ajatuksia laskentatoimesta ei ole tarkoitus tulkita erillisinä kokonaisuuksina. Tutkimuksellinen kokonaisuus muodostuu laskentatoimen hahmoista, jotka perustuvat tehtäviin haastatteluihin ja muuhun empiiriseen materiaaliin. Koko empiirinen aineisto on siten tulkinnan lähteenä ja tehtävät haastattelut käsitellään tulkinnassa ikään kuin anonyymeinä.

Tutkittavan kohteen muodostaa siis laskentatoimi sairaalayhteisössä. Tästä kohteesta on hankittava tietoa ja se tapahtuu parhaiten haastattelemalla yhteisön jäseniä. Sairaalayhteisössä tärkeä rooli on lääkäreillä, mutta pelkästään heitä haastattelemalla laskentatoimesta ei saada riittävästi taustaa tulkinnan tekemiseksi ja siksi tutkimusta varten on haastateltava myös lääkärinkunnan ulkopuolisia henkilöitä. Tällä tavoin tulkinnalle laskentatoimesta työyhteisössä luodaan riittävä perusta. Varsin luonnollinen valinta haastateltaviksi ovat sairaalayhteisön talouden ja hallinnon ammattikunnan edustajat. Tässä tapauksessa heitä edustavat tutkimuksen kohteeksi valitun sairaanhoitopiirin johtaja sekä talousjohtaja. Nämä neljä haastateltavaa ovat siten tulkintaa varten hankittavan empiirisen aineiston kannalta riittävän suuri otos

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa lopulta tulkinta kerätystä empiirisestä materiaalista ja informaatiosta. Tulkinta pyritään perustelemaan, jotta voitaisiin osoittaa merkitysten löytymisen ja niiden avulla tarinan palasten yhteenliittyminen. Kriittisellä tarkastelulla on siten osuutensa myös tässä tutkimuksessa. Tutkimuksen luonteen vuoksi mitään muita tavoitteita ei juuri voidakaan asettaa, sillä vastassa on ”suuri tuntematon”. Etukäteen ei voi asettaa myöskään olettamuksia siitä, mitä laskentatoimi tässä tapauksessa on tai mitä haastateltavat henki-

löt ajattelevat. Tällöin toimittaisiin vastoin tutkimusmetodina toimivaa tulkintaa, josta puhutaan seuraavassa kappaleessa. Testattavia hypoteeseja tässä tutkimuksessa ei siis ole. Vastauksia tutkimusongelmaan on mahdollista löytää ainoastaan pitkällisen prosessin aikana. Merkitysten ja vastausten löytyminen saa hahmonsa sanoissa ja tarinassa, joka niiden avulla on mahdollista kirjoittaa.

Kuvio 1. Tutkimuksen yksinkertaistettu kulku kuvion muodossa

Tutkittaessa laskentatoimea yhteisössä ja tässä tapauksessa sairaalayhteisössä liikutaan lähellä sosiologiaa. Tutkimus voidaankin lukea laskentatoimen sosiologisen tutkimuksen kenttään kuuluvaksi, mihin aiemmin jo viitattiinkin. Sosiologialle on olemassa määritelmä, jonka mukaan se pyrkii ymmärtämään yksilöitä, vaikkapa johtajia, sosiaalisina olentoina, joita voidaan tarkastella heidän sosiaalisesta kontekstistaan käsin. Siten myös yhteisö, johon yksilöt kuuluvat, on otettava tarkastelussa huomioon. Sosiologiaan kuuluu järjestäytyneiden ihmisryhmien kehittymisen rakenteen, vuorovaikutuksen ja kollektiivisen käytöksen tutkimus.¹ Sosiologian avulla laskentatoimea voidaan tutkia yhteydessä organisaatioon ja sen yhteisöön. Tämä näkökulma laskentatoimeen on varsin tunnettu ja tunnustettu, ja aluetta on myös tutkittu eri tavoin useiden eri tutkijoiden toimesta.

¹ Macintosh 1994, 3

3.2 Tutkimuksessa käytettävä metodi

3.2.1 Tulkinnan perimmäinen olemus

Kuten sanottua, yksilön todellisuus on ainutlaatuinen mutta todellisuuden rakentumista voidaan tarkastella myös yleisesti. Tammisen¹ mukaan asiat koetaan ensin välittömän kokemuksen maailmassa, siirretään sitten esikielelliseksi kokemukseksi ja vihdoin tietoisuus asioista muotoutuu kielen ohjaamien luokitusten mukaisesti. Toiminnan maailman, ihmisen tekemisten kautta erityisesti esikielelliset kokemukset ovat mahdollisia. Kieli on väline ajatusten välittämiseksi, joten tämän tutkimuksen on tehtävä käyttämällä kieltä vuorovaikutuksen aikaansaamiseen ja tutkimusongelman ratkaisemiseen. Sekä tutkijalla että tutkittavalla on oma todellisuutensa, mutta viestintä on keino ylittää oman todellisuuden raja. Tutkijan tehtävä on asteittain lisätä tietoa tutkittavasta voidakseen tehdä tulkinnan etsitystä ilmiöstä tai asiasta. Tulkinnan lähtökohta on siinä, että asioita voidaan selvittää perehtymällä ja samaistumalla tarkasteltavana olevien toimijoiden pyrkimyksiin.² Tulkinta on myös tässä tutkimuksessa käytettävä metodi, joka ohjaa tutkimuksen kulkua. Yksittäisten ihmisten näkemysten ja ajatusten tutkimiseen tulkinta sopii hyvin, joten sen käyttäminen tässä tutkimuksessa on siten myös perusteltua.

Tammisen³ mukaan tulkinnan merkitys on suuri erityisesti silloin, kun tutkimuksen kohteena edellä mainitun tavoin ihmiset ja heidän todellisuutensa. Kyse on myös kvalitatiivisesta aiheistosta, jolle tavoitellaan syvällistä ja kielellistä hahmoa, tarinaa, analysoimalla ja pohtimalla. Kaikkea aineiston tulkintaa ei kaikesta huolimatta ohjaa järki, vaan välittömällä ymmärryksellä eli intuitiolla on suuri osuus tehtävässä työssä.⁴ Olennaista on kuitenkin löytää tutkimuksen ydin, johon järkeä ja huolellista logiikkaa käytetään.⁵ Tutkimuksen lukijaa ei saa jättää pelkästään tutkijan intuition varaan, vaan tutkijan on kuvattava riittävän huolellisesti tiettyihin tuloksiin johtanut tutkimusprosessi.⁶

¹ Tamminen 1993, 79-86

² Tamminen teoksessa Lukka (toim.) 1998, 244

³ Tamminen 1993, 83

⁴ Ehrnrooth teoksessa Mäkelä (toim.) 1990, 34

⁵ Tamminen 1993, 46

⁶ Mäkelä teoksessa Mäkelä (toim.) 1990, 59

Tulkinta tutkimusmetodinä voidaan lukea myös fenomenologiseksi lähestymistavaksi. Fenomenologia on pyrkimistä sisälle tutkittaviin ilmiöihin. Se pyrkii myös ymmärtämään tutkimuksen kohdetta sen omassa kontekstissa. Tilanteet ja yksilöt käsitellään holistisesti eli kokonaisuuden osina toisin kuin esimerkiksi tilastollista analyysia tehtäessä. Fenomenologia pyrkii siten kaikessa ilmiöiden ymmärtämiseen ja siihen, miten subjektiiviset maailmat koetaan.¹ Fenomenologian avulla voi ymmärtää siten myös moniselitteistä logiikkaa, jonka avulla tässä tutkimuksessa tavoiteltava tulkinta saadaan aikaan.

Alvesson ja Sköldberg käsittelevät myös tulkinnan tekemistä. He puhuvat *reflektioivasta* tutkimuksesta, joka pitää sisällään tulkinnan ja reflektion, heijastamisen. Tulkinnan perimmäisen merkityksen huomioon ottaminen edellyttää, että todellisuuden ja tutkimustulosten välinen suora suhde hylätään. Vain näin voi tulkinta muodostua tutkimustyön ytimeksi. Tutkijalta tämä vaatii tarkkaa tietoisuutta teoreettisista olettamuksista sekä kielen ja esiymmärryksen merkityksestä, jotka ovat määritelmiä tulkinnan taustalla. Reflektio taas kiinnittää huomion tutkijan persoonaan, hänen tutkijayhteisöönsä ja yhteisöön kokonaisuudessaan, älyllisiin ja kulttuurillisiin traditioihin sekä kertomuksen keskeiseen merkitykseen tutkimustyössä. Reflektio voidaan määritellä ”tulkinnan tulkinnaksi” ja empiirisestä materiaalista tehtyjen omien tulkintojen kriittisen tarkastelun käynnistäjäksi. Reflektio johtaa siten siihen, että ihminen jatkuvasti pyrkii huomioimaan tulkintansa sisältämiä ja sen ulkopuolelle jääviä ulottuvuuksia. Tutkimusprosessi koostuu sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta, jossa tutkija on vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Toisaalta aktiivinen tulkinta tuottaa jatkuvasti kuvia, jotka nostavat esiin valikoituja viestejä siitä kuinka asia - kokemukset, tilanteet ja suhteet - voidaan ymmärtää. Samalla siirtyy syrjään myös vaihtoehtoisia tulkintoja.²

Tulkintatieteiden metodi on hermeneuttinen ja tutkija käy siten dialogia tutkittavan aineistonsa kanssa.³ Tulkinnassa on olennaista tutkittavan henkilön todellisuuteen uppoutuminen, josta aiemmin jo mainittiinkin. Tutkija lisää tietoaan tutkittavasta vähitellen, pienin askelin voimatta kuitenkaan tietää mitä lopulta tulee löytämään. Hermeneuttinen kehä, jossa esiymmärryksen kautta päästään syventymään kohteeseen ja sen jälkeen teoretisoinnin avulla saavutetaan

¹ Vanhala 1985, 10-11

² Alvesson & Sköldberg 1994, 11-13

³ Ehrnrooth teoksessa Mäkelä (toim.) 1990, 36

parantunut ymmärrys, kuvaa tulkinnan etenemistä. Prosessi jatkuu tietenkin niin kauan kunnes perusteltu tulkinta löytyy.

Perusteltavuuden kulmakivet validiteetti ja reliabiliteetti kuuluvat siis myös tulkitsevaan tutkimukseen.¹ Tätä tutkimusta tehtäessä pyritään validisuuteen muistiinpanojen tekemisellä tutkimusprosessin edetessä. Myös lähdemateriaalilla on merkitystä validiteetin kannalta. Reliabiliteetti pyritään saavuttamaan keräämällä aineistoa eli tässä tapauksessa enimmäkseen haastatteluja sekä erilaisia muistioita systemaattisesti. Kerättävän aineiston luotettavuutta on syytä arvioida jatkuvasti tutkimuksen edetessä. Kirjassa ”Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta” Risto Heiskala kiinnittää huomiota tulkinnan esitykseen ja koeteltavuuteen. Tulkintaa voidaan ensinnäkin pitää merkityksen antamisena tutkimusaineistolle. Tätä prosessia ohjaa luonnollisesti tutkimusasetelma. Tulkinnan pätevyyttä arvioidaan tarkastelemalla sen koeteltavuutta, joka on tutkijan kannalta lähinnä sisäistä. Sisäiseen koeteltavuuteen kuuluu, että tutkimuksessa kerrotaan ne periaatteet, joita noudattaen aineistoa tulkitsemalla päädytään juuri tiettyihin tuloksiin eikä joihinkin toisiin. Toiseksi tutkijan on esitettävä riittävä aineistomäärä tukemaan tulkintaa. Kolmanneksi tulkinta on suhteutettava vaihtoehtoisiin tulkintoihin.² Vaihtoehtoiset tulkinnat Heiskala näkee kuitenkin virheiksi, mikä ei päde tähän tutkimukseen. Vaihtoehtoiset tulkinnat eivät tarkoita sitä, että tulkintaa tehtäessä olisi sorruttu käsittelemään aineistoa jotenkin väärin. Pikemminkin useampien tulkintojen olemassaolo on osoitus kyvystä nähdä aineiston sisältävän monia merkityksiä. Pyrkiminen yhteen totuuteen ja yksiselitteisiin merkityksiin tarkoittaisi tulkinnan tekemistä mittaamalla. Yhden totuuden löytämistä ei tätä tutkimusta tehtäessä voi siis pitää tavoitteena. Vaikka tulkinnan on oltava koeteltava, se ei suinkaan tarkoita sitä, että tulkinta varsinaisesti tehtäisiin koettelemalla. Koetteleva tutkimus on luonnontieteille ominaiseen tutkimusasetelmaan perustuva metodi³, jolla ei ole yhteyksiä tulkinnan kanssa.

Heiskala korostaa vielä tutkimusprosessin olevan oppimisprosessi, minkä vuoksi tutkimus ei etenekään lineaarisesti. Yleinen ja vaikeasti korjattavissa oleva virhe on myös pitää ensimmäistä tulkintaa oikeana ja käsiteltävää ilmiötä täysin ongelmattomana. Heiskalan mukaan hyvä tapa välttää ennakkoluulojen muodostumista on juuri muistiinpanojen tekeminen aineis-

¹ Tamminen 1993, 89-90

² Heiskala teoksessa Mäkelä (toim.) 1990, 244-245

³ Tamminen 1993, 115

toa tulkitessa. Tutkija alkaa usein seurata tiettyä reittiä, joten on hyödyllistä myös palata muihin prosessin edetessä syntyneisiin tulkintamahdollisuuksiin. Tulkintaa muodostettaessa joudutaan kuitenkin tekemisiin sen tosiasian kanssa, että tulkinnan mahdollisuudet ovat loputtomat. Tutkimusprosessi ei siten lopu itsestään tai automaattisesti, vaan se on osattava lopettaa.¹ Tulkinnan luonteeseen kuuluu tavallaan myös se, että se on sidonnainen saatuun aineistoon: aineiston ei voi olettaa tuovan tiettyjä asioita esille, eikä sen lopullisesta luonteesta voi olla varma. Siksi tutkimuksen ongelmakin voi elää sen mukaan, mihin aineisto antaa mahdollisuuden. Tämä on luonnollista myös myöhemmin selitettävän moniselitteisen logiikan kannalta.

Tulkinnan tekeminen on siis kuten pyörivä kehä, johon tutkija heittäytyy etsimään vastauksia ongelmaansa. Kehästä voidaan välillä irrottautua tarkastelemaan tutkittavalle ilmiölle muodostuvaa hahmoa ja palata takaisin, jos tämä hahmo ei tyydytä. Tulkitsevaa tutkimusta tehtäessä onkin tutkijan tulkintapotentiaalilla suuri merkitys. Tulkintapotentiaalilla tarkoitetaan niitä erilaisia, toisilleen vaihtoehtoisia tulkintoja, jotka yksilö pystyy kehittämään. Tämän tulkintapotentiaaliin laajentamiseen onkin hyvä pyrkiä tietoisesti tutkimuksen aikana. Kenenkään tulkintapotentiaali ei voi olla täydellinen, joten uusiin ja erilaisiin käsityksiin on aina mahdollista tutustua.² Alvessonin ja Sköldbergin mukaan erilaisten tulkintojen mahdollisuus korostaa reflektiota ja päinvastoin. He puhuvat kirjassaan ”Tolkning och reflektion - vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod” myös luovuuden strategiasta tulkitsevaa tutkimusta tehtäessä. Tähän sisältyy osana materiaalin omaksuminen hyvin erilaisilta alueilta.³ Ensisijaisena tulkinnan lähteenä voidaan tässä tapauksessa kuitenkin pitää tutkijan omaa tulkintapotentiaalia ja vasta sen ehtyessä on mahdollista hakea tukea muusta materiaalista. Tutkijan oma tulkintapotentiaali on tavallaan hänen elämänsä siihenastinen summa: kaikki mitä on kokenut, lukenut tai nähnyt vaikuttaa tulkintapotentiaalinn muodostumiseen.

¹ Heiskala teoksessa Mäkelä (toim.) 1990, 246-250

² Tamminen 1993, 87-88

³ Alvesson & Sköldberg 1994, 328

3.2.2 Tulkinnan kanssa käsi kädessä - neuvoja ja ohjeita yhteiselle matkalle

Tulkinta voi syntyä hyvin luonnollisesti ja tiivistyä tai rönsyillä tarinaksi omalla painollaan. Oman tulkintapotentiaalin tehokkaan käytön voi tavallaan kuitenkin varmistaa etenemällä esimerkiksi Tamminsen esittämän ”valmennusohjelman” mukaan.¹ Ensin tarkastellaan kohdeksi valittua asiaa hyvin perusteellisesti; esimerkiksi tekstikappale luetaan niin monta kertaa läpi, että se osataan ja tunnetaan hyvin. Seuraavaksi tekstistä erotellaan oleelliset asiat ja keskeinen sanoma. Tämän jälkeen teksti tutkitaan tavallaan uudestaan ja pyritään etsimään asioita, joita on sanottu rivien välissä. Rivien välissä voi olla esimerkiksi olettamuksia, arvostusten ilmaisuja, riippuvuuksia tai jäsennyksiä, joita ei suoranaisesti sanota, mutta ne ovat kuitenkin olemassa. Teksti ajatellaan tämän jälkeen vielä läpi ja etsitään vielä niitä asioita, joita siinä ei ole ollenkaan. Tällöin voidaan kuvitella, mitä joku toinen olisi ehkä sanonut samasta asiasta ja käyttää sitä tietoa hyväksi. Näitä kaikkia löydettyjä asioita on tarkasteltava vielä siltä kannalta ovatko ne kovin myönteisiä tai kielteisiä. On siis etsittävä asioita, joiden ilmentäjiä vastakohtat ovat. Lopuksi tekstistä nousevat asiat kootaan muutamien keskeisten aiheiden ympärille, jotta tulkinta voidaan kirjoittaa. Näin tulkinnan tekemisessä auttaa siis asioiden jäsentely.

Edellisessä kappaleessa puhuttiin tulkinnan vaihtoehtoisista mahdollisuuksista ja erilaisten käsitysten omaksumisesta. Tulkinta voidaan tehdä jonkin tietoisesti valitun käsitteistön avulla, minkä keskeisiä ajatuksia Tamminen esittelee.² Hänen mukaansa tämä erityinen käsitteistö, tulkinta-avain, on omiaan kiinnittämään huomiota tiettyihin asioihin. Toisaalta samalla peittyvät myös muita asioita, mutta tutkijalla on silti mahdollisuus ajatella ja nähdä asia tavalla, jota hän ei ehkä muuten olisi tullut ajatelleeksi. Tulkinnan avaimia vaihtelemalla voidaan myös saavuttaa rikkaampi ja merkityksellisempi tulkinta. Tunnetut teoriat, kuten minikieliset, ovat hyvä vaihtoehto tulkinnan avaimiksi. Tamminen nimittää minikieliksi toisiinsa liittyviä käsitteistöjä, jos ne täyttävät tietyt ehdot: *”On olemassa juuri tälle kielelle ominaisia käsitteitä, joille on lauseoppi. Lauseiden muodostamisen syy on arvojärjestelmä, mikä antaa hyväksytyt käyttötarkoitukset ja hyväksytyt käytötavat.”* Joku minikieli voivat soveltua paremmin yhden asian tarkasteluun ja joku muu taas toisen asian tarkasteluun, mutta niillä kaikilla voidaan joko sanoa jotain erityistä. Niihin on voitu myös liittää erityisiä merkityksiä ilman, että ne itse

¹ Tamminen teoksessa Lukka (toim.) 1998, 248-249

² Tamminen teoksessa Lukka (toim.) 1998, 250-257

sisältäisivät kyseisiä ominaisuuksia. Tamminen mainitsee minikielinä esimerkiksi Foucault'n, Bourdieun ja Latourin käsitteistöt, jotka kaikki ovat sosiologian ja toisaalta filosofian kentän edustajia. Bourdieun minikieltä voidaan Tammisen mukaan käyttää erityisesti valtasuhteiden ja yhteiskunnan toimijoiden erottautumisen olemassaolon ja kehittymisen tarkasteluun, joten se olisi mahdollista ottaa myös tämän tutkimuksen tulkinta-avaimeksi tulkittaessa laskentatoimea työyhteisössä. Myös muiden edellä mainittujen ajattelijoiden käsitteistöjä olisi mahdollista valita tulkinnan taustalle.

Minikielet eivät kuitenkaan ole ehdoton edellytys tulkinnan syntymiselle. Niiden sisältämien käsitteistöjen kautta voidaan tarkastella asioita joistain tietyistä näkökulmista eli lähestyä aineistoa tavalla, joka takaa tulkintojen syntymisen. Tulkintojen syntyminen ”luonnollista kautta” on aina mahdollista, joskaan ei sen helpompaa tai vaikeampaa kuin valittuja käsitteistöjä käyttämällä. Ilman minikieltä syntynyttä tulkintaa on aina sitäkin mahdollista syventää esimerkiksi viittaamalla tiettyihin lähteisiin tai ottamalla tarkastelun kohteeksi jonkin erityisesti mielenkiintoisen piirteen tulkinnassa. Tässä tutkimuksessa minikielet eivät ole tulkinnan avaimena, mutta edustavat sen sijaan vara-avainta - tulkintojen syntymisestä ei koskaan voi olla varma, joten on säilytettävä mahdollisuudet asian tarkasteluun myös jollain ennakolta tiedetyltä tasolta. Sinänsähän myös ilman minikieltä syntyneet tulkinnat pitävät sisällään käsitteistöjä: jos tulkinta laskentatoimesta työyhteisössä saisi jalkapallopelin hahmon, siihen liittyisi todennäköisesti myös kyseiseen peliin liittyviä käsitteitä eli ilmenemismuotoja. Ero minikielen avulla syntyneeseen tulkintaan onkin lähinnä siinä, ettei näitä ilmenemismuotoja voi valita etukäteen. Ero on myös siinä, että käsitteet eivät ole käsitteitä siinä mielessä kuin ne yleensä ajatellaan. Käsite edellyttää määrittelyä ja tulkinnassa pyritään eroon määritelmistä ja niiden avulla tehtävistä rajauksista. Käsitteiden sijaan olisikin parempi puhua väreistä, jotka ovat ilmiön kuten jalkapallopelin sävyjä. Tässä tutkimuksessa tutkimusongelmana on löytää laskentatoimelle värejä, jotka voivat tulla esiin vaikkapa nyt sitten jalkapallopelin värien kautta.

3.2.3 Tulkinnan menetelmistä yleisesti ja tehtävän tutkimuksen kannalta

Tilastolliset menetelmät perustuvat useimmiten matemaattisiin keinoihin tieteellisyyden osoittamisessa. Kvalitatiivisia menetelmiä käytettäessä huomio täytyy kuitenkin kiinnittää aineiston hankkimiseen ja tämän hankkimistavan tieteellisyyteen. Voidaankin sanoa kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan itse olevan tärkein tutkimusväline.¹ Tulkitsevaa tutkimusta avustavia menetelmiä on useita erilaisia riippuen tutkimuksen luonteesta. Osallistuva havainnointi² on eräs tällainen menetelmä. Siinä tutkija osallistuu tutkittavan kohteen toimintaan pidemmän aikaa samalla aineistoa keräten. Tutkijan tarkoitus ei kuitenkaan ole muuttaa tutkittavien todellisuutta, vaan pyrkiä tekemään havaintoja. Olennaista on myös sopeutua kohteen toimintaan opettelemalla sen käyttäytymisen rakenteita ja kieltä. Tulkinnan tekemisen kannalta tämä onkin tärkeää, sillä tapahtumat ja puhe eivät ole koskaan ole ympäristöstään irrallisia, vaan liittyvät aina tilanteeseen ja taustaan.

Tässä tutkimuksessa osallistuvan havainnoinnin merkitys ei ole kovin keskeinen, sillä osallistuminen sairaalayhteisön toimintaan ei käytännön syistä ole mahdollista. Tarkoituksena ei myöskään ole tuottaa ratkaisuja joihinkin terveydenhuoltosektorin laskentatoimen ongelmiin, joten osallistuvaa havainnointia ei tarvita tässäkään mielessä. Sen sijaan havainnointia ilman osallistumista³ on mahdollista ja tarpeellista tehdä sen mukaan, kun tilanteet antavat myötä. Havainnoinnilla on tärkeä merkitys käsityksen muodostamisessa tutkittavien henkilöiden toiminnasta ja nimenomaan toimintaympäristöstä. Havainnointi tapahtuu passiivisesti; keräämällä erilaista informaatiota, kiinnittämällä huomiota ja olemalla valppaana. Tässä tutkimuksessa läsnäolo kokouksissa voidaan lukea osallistumattomaksi havainnoinniksi. Kokouksessa läsnäoloon ei silloin kuulu aktiivinen toiminta, vaan tutkija on silloin kuuntelijan roolissa tavoitteenaan saada kootuksi tutkimustaan tukevaa materiaalia. Kokouksessa tapahtuva havainnoinnin tarkoitus on seurata nimenomaan haastateltavien henkilöiden puhetta laskentatoimesta.

¹ Grönfors 1985, 13-14

² Tamminen 1993, 93-98

³ Grönfors 1985, 88-92

Haastattelu on puolestaan vuorovaikutteinen tapa lisätä tietojään tietyistä henkilöistä. Yksittäisen ihmisen todellisuuden tulkitsemisessa haastattelu on tärkein väline. Haastattelu voi tapahtua useilla eri tavoilla ja yksi niistä on avoin haastattelu. Avoimen haastattelun avulla pyritään tavoittamaan ja hahmottamaan haastateltavan subjektiivista todellisuutta, jolloin haastattelija toimii eräänlaisena suodattimena haastateltavan ajatuksille. Haastattelijan tulee myös tiedostaa ennakkokäsityksensä, jotta hän voisi välttää haastattelun ja tulkinnan ohjautumista niiden mukaisesti.¹ Tässä tutkimuksessa avoimella haastattelulla on keskeinen merkitys kerätessä kokoon tulkintaan tarvittavaa tietoa. Haastateltavien henkilöiden ajatuksille laskenta-toimesta on annettava mahdollisuus tulla esille aidosti. Jostakin on kuitenkin aloitettava, jos haastattelu ei mitenkään tunnu käynnistyvän - tällaisessa tilanteessa lienee parasta muotoilla joitakin varovaisia, vähemmän käsitteellisiä kysymyksiä.

Haastattelujen ja havainnoinnin onnistuminen edellyttää muistiinpanojen tekemistä. Kaikki sairaanhoitopiirissä tehtävät haastattelut nauhoitetaan, jotta puhutut asiat saataisiin tarkasti muistiin. Kysymysten teko ja valppaana oleminen kärsivät, jos samalla on tehtävä jatkuvasti muistiinpanoja. Nauhurin käyttö ei tietenkään estä merkintöjen tekemistä samanaikaisesti, mutta helpottaa suuresti ihmisen varsin valikoivaa muistia. Kokouksissa nauhurin käyttö on hankalaa, joten siellä on tyydyttävä pelkkiin muistiinpanoihin. Grönfors korostaa muistiinpanojen järjestämisen merkitystä analyysin onnistumisen kannalta. Aineiston järjestäminen on kuitenkin aina osa analyysia, vaikka siitä puhuttaisiinkin erillisenä vaiheena. Järjestämisen avulla varmistetaan, että kaikki muistiinpanoissa olevat seikat tulevat käsiteltyksi myös varsinaista analyysia tehtäessä.² Kaiken kaikkiaan materiaalin järjestämisellä pyritään siten tukemaan tulkinnan perusteltavuutta sekä sen validiteettia ja reliabiliteettia.

Grönforsin esille ottamiin seikkoihin järjestelmällisyyden merkityksestä on helppo yhtyä. Haastattelu-aikaa tulee kertymään useita tunteja, joten litteroiduista nauhoista kertyy huomattavan suuri määrä liuskoja. Tehtyjä muistiinpanoja on myös jäsennettävä. Koko tutkimuksen ajalta on tarkoitus pitää eräänlaista päiväkirjaa, johon kootaan ajatuksia tutkimusprosessin eri vaiheissa. Muuta vielä tarkemmin erittelemätöntä materiaalia pyritään keräämään mahdollisuuksien mukaan, joten sitäkin on järjestettävä tulkintaa tukemaan.

¹ Tamminen 1993, 98-103

² Grönfors 1985, 155-160

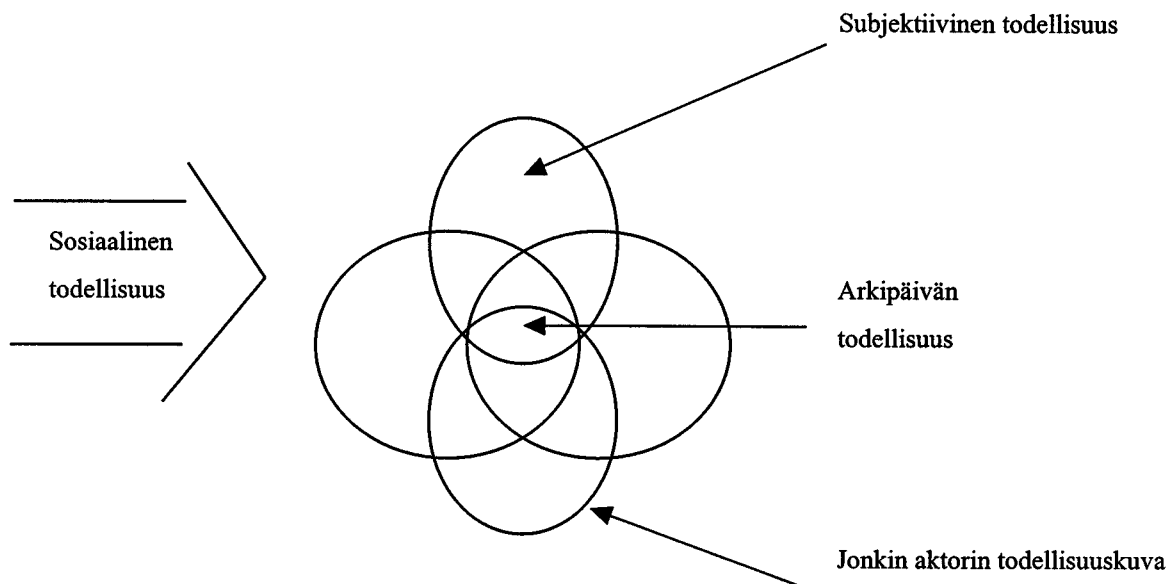
3.2.4 Aktorinäkökulma ja tulkinnan tekeminen

Haastattelun merkityksen ymmärtämiseksi on luontevaa ottaa esille *aktorinäkökulma* (aktörssynsätt), joka löytyy Arbnorilta ja Bjerkeltä.¹ Aktorinäkökulma käsittelee ihmisen toimintaa käyttäytymisen sijaan, sillä käyttäytymisen tarkastelussa ihminen nähdään passiivisena olentona, joka vastaanottaa ärsykeitä ja reagoi niihin. Aktorinäkökulmasta katsottuna ihminen on puolestaan aktiivinen toimija ja osallistuja sekä merkitysten luoja. Tutkijalle aktori tai osallistuja on tutkimuksen kohde eli yksilö, joka ajattelee ja toimii aktiivisella tavalla. Aktori sijoittuu yleensä organisaation yhteyteen, joka on myös tutkijan mielenkiinnon kohde. Organisaatio taas koostuu muista aktoreista eli toisista ihmisistä. Ymmärtääkseen sosiaalista toimintaa tutkijan täytyy kiinnostua tutkittavien ongelmista, mutta vähitellen lisätä etäisyyttä avartaakseen näkökulmaa kerättävään aineistoon. Muutoin tutkija helposti ”hukkuu” tutkittavaan organisaatioon eikä saavuta riittävää näkemystä. Sosiaalisen toiminnan tutkija ja havainnoija ei kuitenkaan koskaan voi olla täysin ulkopuolinen siitä, mitä hän tutkii.

Aktorinäkökulmasta katsuttuna todellisuus rakentuu sosiaalisesti, joten se ei voi olla ihmisistä riippumatonta. Todellisuudesta on olemassa useita kuvia, jotka pienemmät tai suuremmat ihmisryhmät jakavat. Nämä todellisuuskuvat voivat olla enemmän tai vähemmän päällekkäisiä. Päällekkäiset kuvat muodostavat yhdessä sen todellisuuden, mikä on olemassa esimerkiksi jossakin organisaatiossa. Aktorinäkökulman mukaan yhteiskuntatieteet tutkivat ilmiöitä, jotka muodostuvat aktoreiden käsityksistä. Ilmiöt perustuvat siis aktoreiden kokemuksiin, jotka taas rakentuvat aktoreiden subjektiivisen logiikan mukaan. Tämä vuoksi on aktoreiden todellisuuskuva ja subjektiivinen logiikka ymmärrettävä ennenkuin selityksiä voidaan antaa. Tutkijan on aktorinäkökulman mukaan ensin ymmärrettävä ne todellisuuskäsitykset, joiden mukaan aktorit toimivat, ja vasta sitten hän voi ymmärtää sosiaalisen järjestelmän toimintaa. Aktorinäkökulman kautta saatavasta tiedosta tulee yksilöstä riippuvaista. Tieto viittaa siihen, miten eri aktorit tai aktoriryhmät kokevat, tulkitsevat ja toimivat todellisuudessa, jossa he itse ovat mukana.²

¹ Arbnor & Bjerke 1979, 124-125

² Arbnor & Bjerke 1979, 26-31

Kuvio 2. Aktorinäkökulma ja todellisuuskäsitys (Arbnor & Bjerke 1979, 144)

Dialogi aktorinäkökulman yhteydessä tarkoittaa interaktiivista tutkimusta sen sijaan, että tehtäisiin esimerkiksi ennakolta määrättyjä kysymyksiä muun muassa haastattelun yhteydessä. Dialogissa on mahdollisuus reagoida välittömästi väärinkäsityksiin, antaa täydentävää tietoa ja samalla saada uutta tai odottamatonta tietoa. Ideaalisessa tapauksessa dialogi jatkuu kunnes osapuolet saavuttavat yhteisen ymmärryksen, joka voi tarkoittaa molempien alkuperäisten käsitysten muuttumista. Tutkija käy siten dialogia tutkittavien kanssa voidakseen päätyä diagnoosin tekemiseen. Aktorinäkökulmasta diagnoosin tekemisessä ymmärretään ja tulkitaan aktoreita ja tilanteita syventyneen tiedon kautta. Prosessin ensimmäinen vaihe on esiymmärryksen hankkiminen, jolla ylitetään tutkittavien ja tutkijan todellisuuskäsitysten välillä olevia rajoja. Esiymmärryksen avulla luodaan siten kielellinen yhteys dialogin aloittamiseksi. Dialogin jatkuessa tutkija pyrkii löytämään olennaisia kaavoja ja malleja siitä informaatiosta, joka perustuu aktoreitten arkipäivän kieleen. Sekä tutkijan että tutkittavien ymmärryksen kapasiteetti kasvaa tässä prosessissa. Samanaikaisesti tutkija kehittää sekä kuvailevaa että erityis-

kieltä (beskrivnings- och idealtypspråk). Ymmärrystä seuraa jälkiymmärrys, jonka myötä kehitetty kieli asetetaan suhteessa tämänhetkiseen ja olemassaolevaan teoriaan.¹

Haastattelujen lähtökohdaksi aktorinäkökulma sopii luontevasti. Tutkittavilla henkilöillä on oma todellisuutensa ja lisäksi päällekkäinen alue, joka muodostaa yhteisen todellisuuden. Tämä yhteinen todellisuus ei kuitenkaan ole objektiivinen, vaan tavallaan objektiivisena pidettävä *arkipäivän todellisuus*.² Tutkijan tavoitteena on muodostaa käsityksiä, mikä tapahtuu edellä kuvatun dialogin kautta. Tutkijan on tavallaan ”tultava osaksi” tutkittavien todellisuuskäsitystä voidakseen ymmärtää ja selittää sitä. Kieli on tässä keskeinen apuväline; se on yhtäältä ymmärryksen alku ja toisaalta sen lopputulos.

Haastattelu toteuttaa aktorinäkökulman interaktiivisuutta ja on keino lisätä ymmärrystä tutkittavien todellisuuskäsityksestä. Tässä tutkimuksessa haastateltavia on neljä ja heillä kullakin on oma kuvansa todellisuudesta. Haastateltavat jakavat myös arkitodellisuuden, joka sairaalan työyhteisössä on. Tutkimuksen onnistumisen takia on ymmärrettävä, että yhteistä kieltä on aluksi vähän ja tulkittava todellisuus ei siksi avaudu heti. Dialogin aloittamiseksi on kuitenkin tehtävä jotain ja aloitettava ymmärryksen tavoittelu siltä yhteiseltä todellisuuskäsityksen alueelta, joka on jo olemassa. Tässä tutkimuksessa yksittäisten ihmisten kuvat todellisuudesta eivät ole selittämisen kohteena, vaan tarkoituksena on haastattelujen kautta rakentaa ymmärrystä tietynlaisesta kollektiivisesta käsityksestä, joka sairaalan työyhteisössä vallitsee. Laskentatoimi sisältyy siis tuohon arkitodellisuuteen; voidaanpa oikeastaan sanoa, että on olemassa laskentatoimen todellisuus ja kuva. Sitä voidaan tutkia vain haastatteleamalla yksittäisiä henkilöitä ja käymällä dialogia heidän kanssaan. Kielen kautta ja sitä luomalla lopulta hahmotetaan laskentatoimen kuva sellaisena kuin se sairaalayhteisössä nähdään. Tutkijan tehtävä on siten löytää sanat ja kääntää ne tarinaksi.

¹ Arbnor & Bjerke 1979, 127-132

² Arbnor & Bjerke 1979, 144

3.3 Moniselitteinen logiikka tulkinnan ajattelutapana

3.3.1 Irti atomistisesta ajattelusta

Tässä tutkimuksessa tulkinnan apuna tullaan käyttämään moniselitteistä logiikkaa. Sen avulla kuva laskentatoimesta sairaalayhteisössä saadaan piirrettyä luonnollisesti ja tutkimusmetodia parhaiten tukevalla tavalla. Moniselitteisessä logiikassa on oikeastaan kysymys tietyn ajattelutavan mieltämisessä ja tämän ajattelutavan käyttämisessä läpi tutkimuksen. Moniselitteisen logiikan periaate esiintyy Rauno Tammisen kirjassa ”*Moniselitteinen logiikka ja yrityksen kuva: näkemystä metsästä*”. Tammisen mukaan tavallisen logiikan lähtökohta on asioiden erottaminen toisistaan. Tämä atomistinen logiikka on vallalla luonnontieteiden vaikutuksen vuoksi. Käsitteet pyritään sen mukaan määrittelemään tarkasti, etsitään riippuvuuksia, syitä ja seurauksia. Kaiken tavoitteena on selvittää totuus, joka pyritään vielä osoittamaan objektiiviseksi eli tutkijasta riippumattomaksi. Atomistinen ajattelutapa hallitsee myös tulkintaa tehden siitä asioiden mittaamista.¹

Moniselitteisen logiikan mukaan asioita ei kuitenkaan voi erotella toisistaan, sillä niillä on useita ilmenemismuotoja. Asiat ovat siten sekä sitä että tätä, eikä vain joko-tai kuten atomistisen logiikan mukaan. Oikeastaan nimen antaminenkin asioille on harhaanjohtavaa, sillä lopulta kaikki on yhtä ja samaa kokonaisuutta. Tärkeintä on ymmärtää se, että totuuden tai edes subjektiivisen totuuden esiinsaaminen ei ole tavoitteena. Olennaista on siten tajuta asioiden luonne: ne voivat olla hieman yhtä, vähän toista ja ehkä vielä kolmattakin. Asiat on kuitenkin eroteltava sanoin toisistaan, sillä muuten niistä ei voitaisi puhua.² Tulkintaa tehtäessä on siis välttämätöntä käyttää kielen antamia rakenteita, mutta ero on niiden käyttämistavassa. Tulkinnalla ei pyritä totuuden esilletuomiseen vaan ilmaisemaan asioiden monia merkityksiä. Normaalisti sanotaan jonkun *olevan* jotakin, mutta tulkinnassa sillä ei tarkoiteta objektiivista tai subjektiivista totuutta. Tulkinnassa asiat *ovat* jotakin vain tulkinnallisessa mielessä.³

¹ Tamminen 1994, 5-8

² Tamminen 1994, 8-9

³ Tamminen teoksessa Lukka (toim.) 1998, 247

3.3.2 Asioiden ja ilmiöiden tarkastelu moniselitteisessä logiikassa

Moniselitteisen logiikan yhteydessä voidaan asioista puhua yläkäsitteiden ja alakäsitteiden avulla. Yläkäsitteet ovat oleellisia perusmetaforia, alakäsitteet niiden ilmenemismuotoja. Nämä kaikki ilmentävät jotakin asiaa. Myös jokin asia voi ilmentää tiettyjä yläkäsitteitä ilmeten niiden alakäsitteinä. Yläkäsitteiden ja alakäsitteiden paikkoja voidaan siten vaihtaa. Moniselitteisyyteen liittyvät seuraavat operaatiot: *nimeäminen*, *ilmentyminen* ja *ilmentäminen*. Nimeämällä annetaan nimi jollekin merkitykselliselle asialle kuitenkin määrittelemättä sitä sen tarkemmin. Nimetty käsite voi nyt ilmentyä joissakin muissa nimetyissä käsitteissä. Nimetty käsite voi myös ilmentää toista, esimerkiksi alakäsite ilmentää yläkäsitettä. Alakäsitteet ja yläkäsitteet eivät muodosta jäykkää hierarkista puumaista rakennetta, vaan pikemminkin eräänlaisen verkoston. Käsitteitä voidaan muodostaa ja valita vapaasti, mutta myös niiden paikkoja on mahdollista vaihtaa. Ymmärtämisen tapoja on siksi olemassa loputon määrä. Moniselitteistä logiikkaa ei tarvitse kuitenkaan pakottaa tiettyyn muotoon, sillä asioilla on tietty muoto vain atomistisen logiikan mukaisesti ajateltuna. Verkostojen muodostaminen havainnollistaa kuitenkin esimerkiksi tulkinnan tekemistä. Lisäksi täytyy muistaa, että käsitteiden käyttökin on moniselitteisyyden vastaista. Se on kuitenkin välttämätöntä, sillä muutenhan asioista ei voitaisi koskaan puhua.¹ Moniselitteisen logiikan mukaista on kuitenkin puhua asioista myös *ilmiöinä* ja *väreinä*. Tällöin välttyään määrittelyiltä, joiden voidaan ajatella sisältyvän ylä- ja alakäsitteisiin.

Yksinkertainen esimerkki moniselitteisyydestä voidaan kehittää ajattelemalla vaikkapa taiteilijan maalaamaa taulua, joka esittää puiston penkillä yksin istuvaa vanhusta. Valittakoon nyt yhdeksi olennaiseksi maalausta ilmentäväksi ilmiöksi vanhuus. Vanhuus ilmentyy nyt seuraavissa valituissa väreissä: yksinäisyys, hiljaisuus, odotus, osallistuminen ja unohtaminen. Miten valitut värit sitten ilmentävät vanhuutta? Yksinäisyys siten, että monet samanikäisistä tuttavista eivät enää ole elossa. Aiemmin ehkä istuttiin samalla puiston penkillä joukolla ruppatelemassa. Yksinäisyys ilmentää vanhuutta myös siten, että huolimatta puistossa olevista muista ihmisistä, jotka taiteilija on halunnut rajata maalauksen ulkopuolelle tuntee vanhus itsensä tavallaan ainoaksi laatuaan. Hiljaisuus siten, että luonnon huomassa voi arvostaa hiljaisuutta ja pyrkiä nauttimaan siitä. Tai kukapa tietää, jos maalauksen vanhus onkin kuuro ja elää

¹ Tamminen 1994, 9-13

kokonaan hiljaisuuden maailmassa. Odotus siten, että tiedostaa ihmisen lyhyen elämän ja ehkä tiedostamattaan miettii, milloin itselle tulee aika lähteä. Tai odotus siten, että hetken kuluttua pitäisi jonkin tuttavän saapua paikalle. Osallistuminen siten, että on kiinnostunut maailman menosta ja haluaa nähdä muita ihmisiä. Tai ehkäpä puistossa on meneillään petanque -kisa, ja vanhus on istahtanut penkille odottamaan vuoroaan. Unohtaminen siten, että paljon asioita on jäänyt taakse, niiden merkitykset ovat muuttaneet muotoaan eikä kaikkea edes halua ehkä muistaa. Unohtaminen siten, että tuttavän kasvot kadulla eivät enää tuoneet mieleen nimeä. Tämä voi siis olla yhdenlainen tulkinta. Uudestaan miettimällä vanhuuden ilmentäjiä voisi löytyä taas lisää. Toisaalta voisi valita vanhuutta ilmentämään metaforan *puu* ja miettiä miten se ilmentää vanhuutta. Valitsemalla ilmiöksi *iltapäivän puistossa* koko tarina muuttaisi muotoaan ja tuottaisi taas uusia kiintoisia ilmentymiä. Olennaista on myös ymmärtää se, että asian tai ilmiön koko kuva ei ole ainoastaan se, mikä on välittömästi nähtävissä. Merkitykset ilmenevät myös siinä, mitä on rivien välissä tai mitä ei ole näkyvissä lainkaan.

Korostettakoon vielä, että edellinen esimerkki on hyvin pelkistetty. Se kuvaa kuitenkin sitä, että moniselitteisen logiikan avulla tapahtuva tulkinta on mahdollista tehdä mistä tahansa asiasta: sanomalehdessä olevasta artikkelista, kahvilassa keskustelevista ihmisistä ja heidän puheistaan tai vaikka taloustieteen opiskelijoiden taidemieltymyksistä. Tulkinnan vaihtoehdot ovat myös aina rajattomat. Nämä seikat eivät kuitenkaan tarkoita, että tulkinta voitaisiin tuottaa täysin satunnaisesti umpimähkään valitusta kohteesta ja väittää syntyneitä tuloksia tiedeksi. Moniselitteinen logiikka on ovi rikkaampaan tulkintaan, joka sitten perustellaan merkitykselliseksi näkemykseksi valitusta kohteesta. Samalla moniselitteinen logiikka kuitenkin opettaa itsekritiikkiä ja omien ajatusten muokkaamista. Tutkijan on työstettävä mieltään samalla tavoin ja samanaikaisesti kuin tulkittavaa materiaaliakin. Tämä on osa reflektiota, jota aiemmissa kappaleissa käsiteltiin. Laskentatoimen tutkimiseen tulkinta ja moniselitteinen logiikka antavat lisää syvyyttä. Laskentatoimen lähestyminen tulkinnan näkökulmasta tuo uusia värejä laskentatoimen tutkimukseen ja opiskeluun lisäten ymmärtämisen vaihtoehtoja. Esimerkkejä moniselitteisyyden hyväksikäytöstä tutkimuksessa on varsin vähän. Tutkimus siivousyritys SOL Oy:n yritysideoogiasta on pro gradu -tutkielma¹, jossa moniselitteisyyden

¹ Koskela 1995

ja metaforien avulla hahmotettiin yrityksen kuva, toinen esimerkki löytyy Tammiselta itseltään.¹

Laskentatoimeakin tutkittaessa on edelleen syytä muistaa, että moniselitteisellä logiikalla ei ole objektiivisuusluonnetta ja siksi sitä voidaankin käyttää varsin henkilökohtaisesti. Ihminen voi kuitenkin sen avulla oppia näkemään asioita erilaisilla tavoilla ja saavuttaa niistä laajemmän käsityksen.² Moniselitteinen logiikka on tulkitsemisen luonnollinen logiikka, väline ymmärtää maailmaa, sillä ymmärtäminen voi tapahtua loputtomilla eri tavoilla. Moniselitteinen logiikka hylkää vastakohtaparit; hyvän ja pahan, oikean ja väärän, sillä ne sisältävät aina toisensa.³ Tällainen ajattelutapa on tuttu myös eräästä maailman suurista opeista, Kiinan taolaisuudesta. Laotse määrittelee olevaisen ja ei-olevaisen olevan yhtä kaikessa muussa kuin nimessä. Edelleen hänen mukaansa ”kun maailma puhuu kauneuden kauneudesta, silloin on rumuuskin samassa määritely” ja ”kun hyvyys nähdään hyväksi, on pahakin heti selvänä”. Vastakohtat ovat siten näennäisiä ja todellisuudessa saman ilmiön eri puolia. Liitettäessä johonkin ilmiöön voimakkaasti joko positiivisia tai negatiivisia asioita olisikin aina mietittävä, mitä vastakohtat yhdessä kertovat ilmiöstä.⁴

Tulkinnan virheenä voidaan siis pitää voimakasta myönteisyyttä tai kielteisyyttä samoin kuin sitä, että tutkittavaan kohteeseen liitetään ennalta tunnettuja käsitteitä. Myönteisyys ja kielteisyys voivat estää näkemästä asioiden eri puolia. Ennalta tunnetun käsitteen liittäminen taas muuttaa tutkimusasetelman koetteluksi ja vaatii siten perusteluksi mittaamista. Tulkinnan virheet eivät tarkoita sitä, että itse tulkinta olisi virheellinen vaan sitä, että tutkittava kohde jollain tapaa vääristyy näitä virheitä tehtäessä. Tulkinta itsessään siis ei ole oikea tai väärä, mutta kiinnittämällä huomiota näihin virhemahdollisuuksiin voidaan ainakin pyrkiä tekemään oikeutta tutkimuksen kohteelle. Klassisten virheiden välttäminen ei tietenkään tee tulkinnasta parempaa, sillä sen kiinnostavuus määrittyy muilla tavoilla.⁵

¹ Tamminen 1997

² Tamminen 1994, 19

³ Tamminen 1994, 10

⁴ Laotse eli seitsemännellä vuosisadalla ennen Kristusta ja oli Kiinan taolaisuuden perustaja. Lainausmerkeissä olevat tekstit ovat teoksesta Taoteking, joka sisältää taolaisuuden opin ytimen. Teosta pidetään yleisesti taolaisuuden pyhänä kirjana.

⁵ Tamminen teoksessa Lukka (toim.) 1998, 247

Aiemmin mainittu itämainen tieto ei ole ainoa lähde, josta voidaan löytää viitteitä totuus - käsitteen kyseenalaistamisesta. Myös kreikkalaisen filosofian erään koulukunnan, skeptikoiden, ajattelusta löytyy yhteyksiä moniselitteisyyteen. Kreikkalaisen skeptismin isä oli Pyrrhon, jonka kirjoitukset ovat peräisin kolmannelta vuosisadalta ennen Kristusta. Pyrrhonin mukaan tiedon välittäminen oli turhaa, sillä yksikään ihminen ei voi olla täysin varma maailmaa koskevasta tiedosta. Skeptinen tieto koostuu väitteistä, mutta niiden ei pidä olla liian tiukasti sidoksissa kuvaamiinsa asioihin. Muutoin niiden todenperäisyyttä on mahdotonta tietää varmasti. Näin ollen totuutta koskevia väitteitä ei koskaan voida osoittaa oikeiksi, sillä asiat sinänsä eivät ole sama kuin yrityksemme kuvata niitä.¹ Skeptisismikin hylkää objektiivisen tiedon ja myöntää sen, että parhainkin teoria on vain hyvä yritys tai kokoelma totuutta koskevia oletuksia.

3.4 Metaforat, moniselitteisyys ja tulkinta

Kieltä käytetään yleensä määritelmien muodostamiseen, antamaan käsitteille tarkkoja rajoituksia. Välittömästi koetusta tilanteesta voidaan irrottautua käsite-esityksen avulla. Käsitteitä käyttämällä liitetään edelleen toisiinsa ilmiöitä, luokitellaan tapahtumia ja olioita yhdistäen niitä aiempiin elämäkokemuksiin.² Kieli voidaan kuitenkin ymmärtää myös moniselitteisen logiikan mukaisesti, jolloin selkeiden määritelmien sijasta annetaan vain vihjeitä siitä, mitä jokin asia voi olla.³ Moniselitteisyyteen liittyvät olennaisena osana siis metaforat, kielikuvat. Metaforia käyttää esimerkiksi Morgan pyrkiessään kuvaamaan organisaatioita muun muassa kulttuureina, poliittisina järjestelminä ja aivoina.⁴ Näitä näkemyksiä ei kuitenkaan voida mieltää suoranaisesti moniselitteisen logiikan mukaisiksi, mutta ne antavat vihjeen asioiden - tässä tapauksessa organisaatioiden - monipuolisesta luonteesta. Organisaatiota kuvaavana metaforana voi siten toimia vaikkapa sana *aivot*, mikseipä myös yhtä hyvin sana *talo*. Tamminen ottaa esimerkiksi Morganilta konekielikuvan.⁵ Ensiksi voidaan nimetä mielenkiintoisia ilmiöitä siten, että valitsee ne ennakolta ja etsii niiden ilmentymiä tai siten, että kohteeseen perehtymällä pohditaan olennaisia asioita.

¹ Oliver 1997, 23

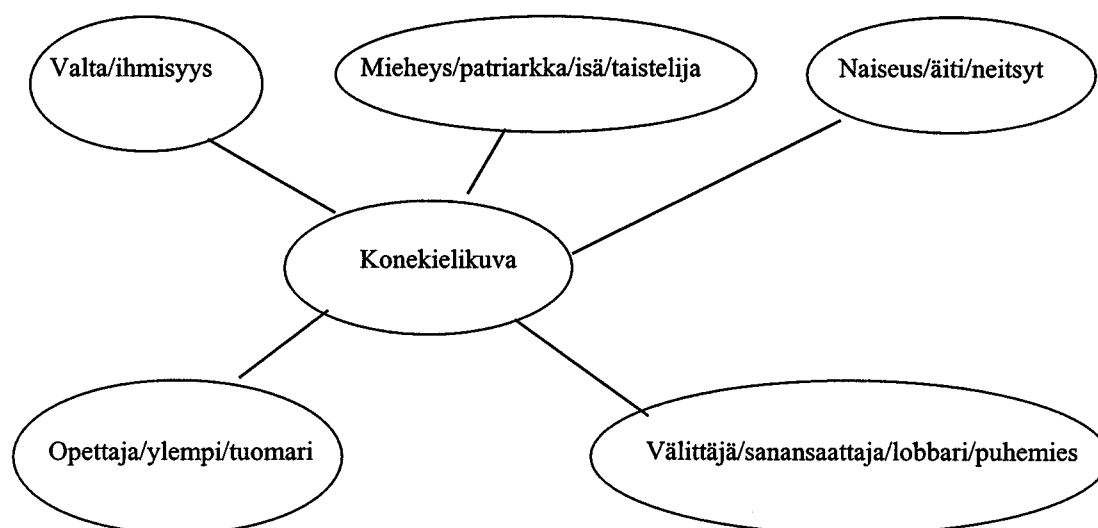
² Saariluoma 1990, 65

³ Tamminen 1994, 12

⁴ Morgan 1986

⁵ Tamminen 1994, 13-14

Tässä valitut värit ilmentävät siis konetta, joksi organisaatio voidaan ajatella. Kone on siten metafora ja yksi tapa mieltää organisaatio. Kone ilmentyy esimerkiksi opettajassa ja naisuudessa. Nämä värit ilmentyvät edelleen tekstin yksityiskohdissa, joita tässä ei ole esitetty. Samat värit voivat taas ilmentää useita ilmiöitä, mikä osoittaa asioiden ja ilmiöiden olevan luonteeltaan hyvin monipuolisia.

Kuvio 3. Morganin konekielikuva (Tamminen 1994, 14)

Lakoff ja Johnson toteavat, että ihmisen arkipäiväisessä elämässä metaforat ovat kaikkialla; kielessämme, ajatuksissamme ja toiminnassamme. Kielen tutkimukseen viitaten he jatkavat, että suurin osa tavallisesta käsitteellisestä järjestelmästä perustuu itse asiassa metaforiin. Metaforien olemus on siinä, että jokin asia ymmärretään ja koetaan toisen asian muodossa.¹ Metaforan voi löytää esimerkiksi ilmaisusta ”*aika on rahaa*” tai ”*politiikka on peliä*”. Nämä ovat Lakoffin ja Johnsonin mukaan rakenteellisia metaforia. Metaforat voivat kuitenkin muodostua suhteessa toisiinsa, jolloin ne perustuvat avaruudellisiin, tilaa kuvaaviin suhteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi ilmaisut ”*nousta ylös vuoteesta*”, ”*olla uransa huipulla*” tai ”*työskennellä jonkun alaisuudessa*”.² Metaforat voivat olla myös ontologisia. Ontologisia metaforia tarvitaan silloin, kun halutaan käsitellä kokemuksia ja puhua niistä. Ihmisen tarkoitukset ja päämäärät vaativat usein asettamaan keinotekoisia rajoja, jotka tekevät jostakin fyysisestä il-

¹ Lakoff & Johnson 1980, 3-5

² Lakoff & Johnson 1980, 14-21

miöstä erillisen. Tunnistamalla kokemuksia ja ilmiöitä tietyiksi kokonaisuuksiksi voidaan niitä luokitella, ryhmitellä ja mitata. Ontologisten metaforien tarve ihmisellä on valtava. Kaikki metaforat eivät suinkaan ole suoraan havaittavissa ilmaisuista, joihin ne sisältyvät. Ontologiset metaforat ovat usein niin luonnollisia ja kaikkialla ajattelussamme, että ne usein ymmärretään itsestään selviksi kuvauksiksi mielen ilmiöistä.¹

Lakoffin ja Johnsonin keskeinen sanoma liittyy myös merkityksiin ja totuuden käsitteeseen. Heidän mukaansa totuus perustuu ymmärtämiseen. Se on aina suhteessa käsitteelliseen järjestelmään, joka on luonteeltaan metaforiin perustuva. Siksi täysin objektiivista tai absoluuttista totuutta ei voi olla olemassa. Objektiivisuuden käsite heijastaa ihmisen tarvetta ymmärtää ulkopuolista maailmaa voidakseen toimia siinä. Subjektiivisuuden käsite taas keskittyy ymmärtämisen sisäisiin näkökohtiin; mikä tekee elämästä elämisen arvoista ja mitä yksilö pitää merkityksellisenä. Näin molemmat perustuvat siihen, että ihminen nähdään ympäristöstään erillisenä. Objektiivisuus ja subjektiivisuus ovat olemassa yhtä aikaa, mutta eri alueilla. Siksi ne useimmiten määritellään toistensa vastakohtiksi ja nähdään toistensa vihollisina. Lakoff ja Johnson hylkäävät kuitenkin myös tämän parin - järjen ja tunteen - vastakkainasettelun. Heidän mukaansa on olemassa kolmas tie, joka löytyy metaforien kautta. Metaforien voima on siinä, että ne yhdistävät järjen ja mielikuvituksen: järkeilyyn vaaditaan luokittelua ja päättelmiä, kuvitteluun muun muassa yhden asian näkemistä toisen muodossa. Metaforat ovat siten mielikuvituksen rationaalisuutta. Ihmistä ei tarvitse nähdä ympäristöstään erillisenä, vaan osana sitä. Totuus riippuu siten ymmärtämisestä ja on sidoksissa kokemuksiin, jotka taas ymmärretään metaforien avulla.²

Lakoffin ja Johnsonin ajatuksista on johdettavissa myös moniselitteinen logiikka. Subjektiivista tai objektiivista totuutta ei aina tarvitse etsiä, vaan voidaan pyrkiä ymmärtämään asioita ja ilmiöitä. Mielikuvitus ja luovuus eivät palvele pelkästään ihmisen intuitiota eikä niitä siksi pidäkään hyljeksiä. Moniselitteisyys ei kuitenkaan tarkoita sitäkään, että luonnontieteellinen tutkimus ja objektiivisuuden etsintä olisi aikansa elänyt. Olennaisinta moniselitteisyydessä on unohtaa subjektiivisuuden ja objektiivisuuden järjetön ristiriita ja sen sijaa pyrkiä kartuttamaan ymmärrystään: tämä ilmiö voidaan nähdä useammallakin tavalla. Ymmärryksen rajat

¹ Lakoff & Johnson 1980, 25-28

² Lakoff & Johnson 1980, 185-194 ja 229-230

muodostaa lopulta ihminen itse, sillä tehtyjen tulkintojen kirjo on sidoksissa hänen omiin kokemuksiinsa ja näkemyksiinsä. Tulkinnan apuvälineenä moniselitteinen logiikka on kiistaton tavoitellaanhan tulkinnalla aina mahdollisimman syvällistä hahmoa tulkinnan kohteelle. Toisaalta voidaan sanoa, että tulkinta on monessa mielessä yhtä kuin moniselitteinen logiikka. Tässäkään tutkimuksessa laskentatoimelle ei olisi mahdollista saada hahmoa koettelemalla ja etsimällä objektiivista totuutta. Tulkinta ja moniselitteinen logiikka ovat siksi tarpeellinen tapa tuottaa merkityksellinen tarina näistä näkemyksistä, joita muuten olisi hyvin hankala selvittää.

3.5 Piilotajunta tulkinnan ja moniselitteisyyden taustalla

Jungilaisesta ajattelusta voidaan löytää viitteitä siitä, että tietoisuuden lisäksi ymmärrykseen tarvitaan myös piilotajuntaa. Piilotajunnan merkityksen oivaltaminen on helpompaa, jos ryhtyy miettimään sitä, kuinka epätasällisiä itseasiassa ovatkaan niin sanotussa tietoisuudessa koetut ilmiöt. Tämän taustalla on se, että kaikki ihmisen kuulema tai kokema voi siirtyä piilotajuntaan. Kuitenkin myös ne asiat, jotka säilyvät tietoisuudessa, voivat saada tiedostamattomia lisämerkityksiä palautuessaan mieleen. Tietoisiin vaikutelmiin siirtyy siis myös piilotajuisia vivahteita. Näiden vivahteiden olemassaolo näkyy omaksuttaessa abstrakteja käsitteitä kuten yhteiskunta tai raha. Huolimatta ihmisten samanlaisesta taustasta on jokaisella sanalla hieman eri merkitys eri yksilöille. Vaikka voidaan ajatella, etteivät nämä merkitysten sävyerot ole tärkeitä ihmisen käytännön toiminnassa, osoittavat ne kuitenkin tietyn epävarmuuden olevan aina olemassa.¹ Jungin mukaan piilotajunnan kielenä toimivat symbolit. Ihminen tuottaa siten symboleja paitsi tietoisuudessaan myös tiedostamattaan unien muodossa. Tietoisuudessa käytettävät symbolit muodostuvat siksi, että ihmisen ymmärryksen ulkopuolelle jää jatkuvasti valtava määrä asioita ja ilmiöitä, joita ei ole mahdollista määrittellä tai täysin ymmärtää.²

Lakoffin ja Johnsonin metaforiin perustuvalla ajattelulla on hyvin paljon yhteistä Jungin symbolien tuottamisen kanssa. Molemmissa keskeinen ajatus on se, että ihminen ei koskaan voi ymmärtää kaikkea, vaan hänen on tyydyttävä arkipäivän toiminnassaan ja kommunikoinnissaan kuvaaviin ja toissijaisiin ilmauksiin. Ihmisen arkipäivän toimintaankin liittyy siten tul-

¹ Jung 1964, 39-40

² Jung 1964, 20-21

kintaa: oman tietoisuuden ja piilotajunnan havaintoja on tulkittava voidakseen puhua niistä ja jäsentää niiden merkityksiä. Toisaalta myös toisten ihmisten toimintaa ja puhetta on tulkittava voidakseen kommunikoida.

Moniselitteinen logiikan ja tulkinnan taustalle voidaan löytää edellisten kappaleiden valossaan monia eri lähteitä. Moniselitteisyyttä voi ymmärtää ensinnäkin fenomenologian avulla: ilmiötä tutkitaan sellaisena kuin tutkittavat sen näkevät omassa kontekstissään. Kielitieteellä ja psykologialla on myös tärkeä vaikutus moniselitteisen logiikan sisältöön; tämä näkyy vertaamalla Lakoffin ja Johnsonin sekä myös Jungin ajatuksia aiemmin kuvattuun moniselitteisen logiikan avulla tapahtuvaan ajatteluun. Voidaan siis ajatella, että moniselitteinen logiikka on pelkkä väline tai lähtökohta, mutta sen käyttäminen helpottaa myös näiden sitä lähellä olevien lähteiden omaksuminen.

3.6 Sairaala tutkimuksen kohdeympäristönä

Moniselitteinen logiikka on siis tämän tutkimuksen ajattelutapa. Laskentatoimen kasvojen ilmeet ja kaleidoskoopin värit sairaalayhteisössä työskenteleville avautuvat sen kautta. Unohdammalla atomistinen ajattelutapa voidaan näitä ajatuksia ja näkemyksiä hahmottaa eri suunnista tuoden samalla esille asioiden monipuolinen luonne. Tulkinnan tavoite on nimetä ilmiöitä, jotka nousevat esille kerätyistä materiaalista. Näille ilmiöille voidaan edelleen löytää ilmene-
mismuotoja tai ne voivat itsessään ilmentää joitakin seikkoja. Lopulta sanoja on niin paljon, että ne muodostavat tarinan - tulkinnan siitä, millainen on laskentatoimi olemus työyhteisössä.

Talousarviot, tilinpäätökset ja toimintakertomukset eivät yksin riitä kertomaan niin monipuolisesta ilmiöstä kuin laskentatoimi. Numerolliset esitykset yksinkertaistavat usein laskentatoimea kooten sen tavalla tai toisella todennettaviin lukuihin. Raporttejakin laativat kuitenkin ihmiset ja taustalla on monivivahteinen organisaatio, tässä tapauksessa sairaanhoitopiiri enemmän tai vähemmän hienosyisine järjestelmineen. Eri ihmiset joutuvat eri tavoin tekemisiin laskentatoimen kanssa. He käyttävät toiminnassaan laskentatoimea ja sen kieltä tavalla, joka on heidän persoonalleen tai ammattiryhmälleen ominaista. Samalla he hahmottavat ja omaksuvat käsityksiä laskentatoimesta. Tutkimuksen merkitys on siten myös siinä, että nämä näkemykset jäävät usein taustalle kvantitatiivisen informaation hallitessa laskentatoimesta

muodostuvaa kuvaa. Valitsemalla tutkittavaksi ilmiöksi laskentatoimeen liittyvät ajatukset yhteisössä saadaan pitkälläkin tähtäyksellä mielenkiintoista tietoa terveydenhuoltosektorilla työskenteleviä henkilöitä ajatellen.

Julkinen terveydenhuolto on edelleen alue, jonka etiikkaa ja moraalialue on Suomessa totuttu pitämään korkeana. Yksityisen sektorin kaltaista laskentatoimea on sovellettu jo useampia vuosia ja monet asiat ovat käyneet tutuiksi. On kuitenkin vaikeaa sanoa, millaisia vaikutuksia yksityisen sektorin laskentatoimella on terveydenhuollossa - laskentatoimihan sinänsä ei sisällä ominaisuuksia hyvältä tai pahasta, toivottavasta tai ei-toivottavasta. Laskentatoimen neutraaliuskin kuitenkin lakkaa heti kun se otetaan puheeksi tai sitä käytetään inhimillisessä toiminnassa. Käytännössä on siis mahdotonta, että laskentatoimi koskaan olisi jollain tavalla neutraalia, vaikka ihmiset usein toimivatkin niin olettaen: perustuuhan koko ilmiö siihen, että sitä käytetään, tutkitaan ja siitä puhutaan käyttäen sille tyypillisiä ilmaisuja. Esimerkiksi laskentatoimeen olennaisesti liittyvän tulos -käsitteen ilmestyminen terveydenhuoltoon saattaa vaikuttaa neutraalilta - kuvaahan se toiminnan kannattavuutta. Kärjistetysti voidaan kuitenkin ajatella, että äärimmilleen viety tehokkuus tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei joitakin hoitotoimenpiteitä ei kannata suorittaa. Näin ollen viattomasta käsitteestä tulos saataisiinkin aikaan peräti eettinen kysymys. Tutkittaessa laskentatoimi hahmoa ei ole kuitenkaan tarkoitus tietoisesti hakea äärimmäisiä vastakohtia, vaan luoda kuvaa vielä tuntemattomasta ilmiöstä - tunnistella sen muotoja näkemättä sitä koskaan kokonaan.

4 Aineiston kerääminen ja käsittely

4.1 Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri

Yksittäisillä henkilöillä tai tietyllä sairaalalla tutkimuksen ympäristönä ei tässä tutkimuksessa ole suurta merkitystä, joten lyhyt katsaus haastattelu-ympäristön taustaan on riittävä. Tutkimusta varten haastateltavat henkilöt työskentelevät Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirissä ja heidän työpaikkansa sijaitsevat fyysisesti Keski-Pohjanmaan keskussairaalassa Kokkolassa¹. Kokkolan keskussairaala kuuluu Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymälle², jonka toiminta-alueena on vajaan 80 000 asukkaan maakunta. Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä työllisti Kokkolan keskussairaalassa yhteensä runsaat kahdeksansataa henkilöä vuonna 1997. Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiriin kuuluu kolmetoista kuntaa, jotka rahoittavat kuntayhtymän toimintaa palvelumaksuillaan. Piirillä on sopimus sairaanhoidollisten palvelujen käytöstä myös Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiriin kuuluvien Kalajokilaakson seitsemän kunnan kanssa. Näiden väestöpohja on yhteensä noin runsaat 50 000 asukasta, joten kunnat edustavat huomattavaa osaa keskussairaalan palvelujen käytössä.

Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin organisaatio muodostuu valtuustosta ja hallituksesta sekä johtoryhmästä. Valtuustossa on 25 jäsentä ja hallituksessa seitsemän. Nämä jäsenet edustavat sairaanhoitopiiriin kuuluvia kuntia. Organisaation rakenne käy ilmi liitteinä olevista organisaatiokaavioista. Sairaalan keskushallinnon alaisuudessa toimivat konservatiivinen, operatiivinen, psykiatrian sekä sairaanhoidollisten palvelujen tulosryhmät. Kehitysvammahuolto sekä talous-, huolto- ja sairaalapalvelut muodostavat vielä kaksi omaa ryhmää. Näistä tulosryhmistä kukin on jaettu vielä tulosalueisiin ja tulosalueet edelleen tulosityksiköihin. Keskussairaalan henkilökuntaan kuului 81 erikoislääkärinä vuonna 1997. Apulaislääkäreitä ja orientoivia lääkäreitä oli yhteensä 15. Eriasteisia sairaanhoitajia sairaalassa työskenteli 346 ja muita hoitohenkilöitä 135. Tutkimus- ja hoitohenkilöitä oli yhteensä 42 sekä näitä toimintoja avustavia työntekijöitä 94. Muu sairaalan henkilökunta koostuu erilaisissa tukitoiminnoissa työskentelevistä henkilöistä.

¹ Kokkola on noin 35 000 asukkaan kaupunki, joka sijaitsee rannikolla 120 km Vaasasta pohjoiseen ja 200 km Oulusta etelään

² Sairanhoitopiiriä koskevat tiedot perustuvat Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän vuoden 1997 kuntayhtymäkertomukseen

4.2 Haastattelut henkilöt

Tutkimuksen aiheen varmistuttua lähetin toukokuussa 1998 sairaanhoitopiirin hallintotoimistoon kirjeen, jossa kerroin tutkimukseen liittyvistä suunnitelmistani ja alustavista valinnoista haastateltaviksi henkilöiksi. Nämä henkilöt olivat siinä vaiheessa johtajaylilääkäri, sairaanhoitopiirin johtaja ja talousjohtaja, jotka ilmoittivat kaikki suostuvansa mielellään haastateltaviksi. Syksyllä muotoiltuani tutkimusongelman hieman tarkemmin päätin valita vielä yhden haastateltavan eli kirurgian ylilääkärin, joka suostui myös keskustelemaan aiheesta. Kirurgian ylilääkäri edustaa näin ylilääkäreitä, jotka ovat tulosjohtajia. Pyrin kertomaan kaikille avoimesti haastattelujen tarkoituksen ja sen, ettei tutkimuksesta tule olemaan suurempaa välitöntä käytännön hyötyä sairaalalle tai sairaanhoitopiirille. Tästä huolimatta tutkimuksen perusasetelma koettiin kuitenkin haastateltavien keskuudessa ilmeisen mielenkiintoiseksi, joten saatoin aloittaa haastatteluajkojen sopimisen.

Kaikki haastateltavat henkilöt kirurgian ylilääkäriä lukuunottamatta kuuluvat sairaanhoitopiirin johtoryhmään, joskin hänelläkin on varajäsenyys. Kirurgian ylilääkäri on oman alueensa tulosjohtaja. Haastatelluilla henkilöillä on takanaan varsin pitkä ura Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirissä paitsi johtajaylilääkärillä. Hän on työskennellyt sairaanhoitopiirissä vasta ke-säkuusta 1997 saakka, jolloin hänen edeltäjänsä siirtyi eläkkeelle. Kirurgian ylilääkäri on työskennellyt keskussairaalassa vuodesta 1976 saakka: apulaisyylilääkärinä vuosina 1986-1993 ja nykyisessä virassaan kirurgian ylilääkärinä vuodesta 1993. Sairanhoitopiirin johtaja on toiminut sairaanhoitopiirin hallintotehtävissä jo vuodesta 1971 ja nykyisessä virassa vuodesta 1990 saakka. Talousjohtajalla on sitäkin pidempi työhistoria: hän on työskennellyt sairaanhoitopiirin talousasioiden parissa jo kolmisenkymmentä vuotta.

4.2.1 Haastattelujen tekeminen käytännössä

Tein haastattelut syys- ja lokakuussa 1998 sekä vielä yhden haastattelun marraskuussa. Haastattelupaikkana toimi kulloisenkin henkilön oma työhuone. Nauhoitin kaikki haastattelut, sillä pelkkiin kirjallisiin muistiinpanoihin tukeutuminen ei olisi mielestäni vastannut tarkoitusta. Haastattelut kestivät kukin noin tunnin ja kymmenen minuuttia; pisin niistä oli johtajaylilääkärin haastattelu, jonka kesto oli noin runsaat puolitoista tuntia. Haastattelun aluksi kertasin

vielä tutkimuksen tarkoituksen ja kyselin kultakin henkilöltä joitakin taustatietoja. Tilanteen ja tunnelman mukaan kysyin myös joitakin verryttelykysymyksiä, joilla päästiin alkuun. Muutoin haastattelut ohjautuivat sen mukaan, mitä haastateltavat itse ottivat esille. Pysin kuitenkin kiinnittämään huomiota siihen, että aiheesta ei rönsyiltäisi kovin kauas. Usein huomasin haastateltavien itsekkin palauttavan ajatuksiaan pieniltä harharetkiltä. Jatkokysymykset esitin aina sen perusteella, mitä haastateltava oli aiemmin sanonut välttämällä näin tietoisesti johdatelun. Kaikissa haastatteluissa olin kuitenkin aistivini, että haastateltava odotti minun kysyvän joitakin tiettyjä asioita ja saattoi jopa siirtyä johonkin asiaan lauseella: ”...niin tästähän ei ole puhuttu nyt mitään.” Pysin kuitenkin olemaan mahdollisimman neutraali myös omissa sanoissani eli en paljastanut omia näkemyksiäni tai mielipiteitäni. Tällaiset tilanteet ovat oikeastaan aika vaikeita, sillä ihmisillä näyttää olevan taipumus kaivata täsmällisiä kysymyksiä. Ongelma näkyi selvimmin haastattelujen alussa, mutta myöhemmin keskustelun muuttuessa luontevammaksi se häntä vähemmän. Toisaalta hiljaisuuttakin on osattava arvostaa eli on odotettava haastateltavan ajatusten muuttumista sanoiksi tarpeeksi kauan. Aina en ehkä myöskään osannut tarttua oikeisiin kohtiin haastateltavan puheessa. Tämä lienee osaksi kokemattomuutta, mutta se kuvastaa myös haastattelutilanteen ongelmallisuutta sekä haastattelijan että haastateltavan kannalta. Kummankin ajatusmaailma on toiselle tuntematon, mutta aina on kuitenkin yritettävä parhaansa luontevan kommunikation aikaansaamiseksi.

Kaikki haastattelut olivat hyvin erilaisia, eikä avoin haastattelu suinkaan ole helppo haastateltavankaan kannalta. Haastattelijana oloni oli välillä kovin tukala; en keksinyt uusia kysymyksiä, mutta toisaalta aiempien kysymysten toistaminen tuntui sekin turhalta. Kysyin kuitenkin tietoisesti samaa asiaa useamman kerran eri sanamuodoissa, eikä vastaus ollut suinkaan aina sama tai viittaus aiempaan vastaukseen. Tähän vaikuttaa varmasti se, että haastateltavat samalla myös työstivät omia ajatuksiaan. Kaikkien haastattelujen ikään kuin peruskysymyksenä oli ”*mitä ajattelette laskentatoimesta?*”. Talousjohtajalle ja sairaanhoitopiirin johtajalle kysymys esitettiin myös muodossa ”*mitä lääkärit ajattelevat laskentatoimesta?*”. Toisena olennaisena kysymyksenä kysyin sitä, mitä haastateltavat tai lääkärit pitivät tärkeänä laskentatoimessa. Haastatteluissa apuna käytetyt kysymykset löytyvät liitetiedoista. Molemmat lääkärit tuntuivat jossain vaiheessa mieltävän itsensä jotenkin laskentatoimesta ulkopuolisiksi henkilöiksi - heidän ovat vain lääkäreitä - mutta yritin vakuutella, ettei kysymyksessä ole suinkaan tietokilpailu ja haluan haastatella nimenomaan heitä. Talousjohtajan haastattelun nauhoitus epäonnistui,

jonka vuoksi haastattelun ensimmäiset 40 minuuttia jäivät tallentamatta. Haastattelun loppuosa ei sisältänyt olennaisimpia asioita, ja koska muistiinpanoni olivat olleet melko hataria, päätin tehdä haastattelun uudestaan käyttäen kuitenkin pohjana niitä muistikuvia ja muistiinpanoja, joita minulla oli. Tilanteen aitous valitettavasti kärsii tästä, koska samaa aihetta on käsitelty kahteen kertaan lyhyehkön ajan sisällä. Toisaalta ihmiset yleensäkin puhuvat samoista asioista eri tavoin eri tilanteissa, joten silloin voitaisiin mikä tahansa haastattelu nähdä tehdyksi tilanteessa, joka ei ole mahdollisimman autenttinen. Mikä on sitten autenttista - ehkä parempi olisi ajatella, että ihminen on kuin sipuli: jokainen kerros on yhtä todellinen eikä lopulta jäljelle jää mitään.¹ Haastattelut eivät koskaan voi olla kaiken kattavia, mutta tärkeää on kuitenkin pyrkiä aitouteen. Aitous voidaan ”maksimoida” välttämällä juuri johdattelevia kysymyksiä ja pyrkimällä olemaan mahdollisimman neutraali. Mitään etukäteen mietittyjä kysymyksiä ei aloituskysymysten lisäksi ole silloin syytä käyttää.

4.2.2 Haastattelujen käsittely

Välittömästi kunkin haastattelun jälkeen tein lyhyet muistiinpanot siitä, kenen kanssa keskustelin, mitä olin ajatellut haastattelun aikana ja mitkä olivat haastattelusta saamani käsitykset tuoreeltaan. Kuuntelin kaikki haastattelut ja kirjoitin ne samalla lähes sana sanalta ylös helpottaakseni analysointityötä. Haastattelujen pituus liuskoina vaihteli yhdestätoista kuuteentoista liuskaa. Haastattelujen aikana, niitä litteroitaessa ja lukiessa ajatukset työstivät koko ajan erilaisia mielikuvia. Tulkinta onkin niin kokonaisvaltainen tutkimusmetodi, että varsinaista pohdintavaihetta on hyvin vaikea erottaa. Erilaisia havaintoja ja metaforien tapaisia kuvauksia pulpahdellessa mieleeni kirjasin niitä myös päiväkirjaani, joka täytyikin tutkimuksen edistyessä.

Luin haastattelut läpi useita kertoja tutkimusprosessin edistyessä ja pyrin myös tiettyyn systemaattisuuteen siinä, mitä ja millä tavalla kirjasin muistiin. Huolimatta siitä, että moniselitteinen logiikka tutkimuksen tekotapana antaa tutkijalle vapaat kädet tulkinnan suhteen, auttaa tietynlainen järjestelmällisyys aineiston käsittelyssä. Tulkintaa ei voi saada aikaan pelkästään lukemalla, vaan tekstistä on siirrettävä asioita konkreettisesti työpöydälle; on piirrettävä kuvia ja kirjoitettava muistiinpanoja samalla tapaa kuin mitä tahansa tehtävää tai tutkimusta

¹ Mäkelä teoksessa Mäkelä (toim.) 1990, 51

suoritettaessa. Käsiteltävä aineisto toimii siten muovailuvahan tavoin - ajatuksen voimalla siitä ei saa aikaan hahmoa. Toisaalta myös aineiston olemus ohjaa tutkimuksen kulkua ja voi kääntää alkuperäiset aikomukset asteen tai pari toiseen suuntaan. Muovailuvahamaisuus tulee esille myös tässä: jos vahaa on paljon, siitä saa aikaan enemmän ja jos vahaa onkin viittä eri väriä, voi niitä käyttää hyväkseen muotoilussa.

4.3 Muu aineisto

Pyysin lupaa osallistua ulkopuolisena kuuntelijana sairaanhoitopiirin johtoryhmän kokoukseen. Läsnäoloni katsottiin mahdolliseksi, joten olin paikalla 24.9.1998 pidetyssä kokouksessa. Esityslistalla kiinnostavia asioita olivat silloin osavuosisikatsaus ja budjetin esittely tulevalle vuodelle. Näistä aiheista syntyneestä keskustelusta tein kirjalliset muistiinpanot, sillä nauhurin käyttö olisi ollut kokoussalin koko huomioonottaen täysin mahdotonta. Kokouksen puheenjohtajan toimi sairaanhoitopiirin johtaja ja paikalla olivat myös johtajaylilääkäri ja talousjohtaja. Kirurgian ylilääkäri ei ole johtoryhmän varsinainen jäsen, joten hän puuttui kokouksesta. Osavuosisikatsaukseen liittyviä asioita esittelivät johtajaylilääkäri ja talousjohtaja, joka kertoi myös tulevan vuoden budjetista sekä tämän vuoden budjetin toteutumisesta ja tilanteesta. Kokouksessa halusin kiinnittää huomiota erityisesti haastattelemiini henkilöihin ja heidän tapansa käsitellä laskentatoimea ja siihen liittyviä asioita. Tällä tavoin pyrin hakemaan tukea haastatteluille. Kovin hanakkaa sanailua ei kokouksessa syntynyt - tätä kokousta mielenkiintoisemmat keskustelut käytiin varmasti jo aiemmin keväällä, jolloin budjettia ryhdyttiin valmistelemaan ja suunnittelemaan.

Kokouksen yhteydessä sain tutustuttavaksi osavuosisikatsauksen sekä siihen liittyvät toiminta- ja taloustilastot. Näillä ei erityistä merkitystä tutkimuksen kannalta ole, mutta kiinnostavia raportteja ne ovat silti. Talousjohtaja antoi haastattelunsa yhteydessä minulle sairaanhoitopiirin palveluhinnaston, josta selviävät yksittäisten operaatioiden hinnat eri tulosalueilla. Valitettavasti mitään laskentajärjestelmän suunnitteluun liittyviä muistioita tai muuta materiaalia ei ollut, joten niitäkään en voinut käyttää taustamateriaalina. On mielenkiintoista, miten pelkästään mainitsemalla sanat ”laskentatoimen tutkimus” saa ihmisissä aikaan hyvin tyypillisiä reaktioita. Tutkijan oletetaan silloin olevan kiinnostunut lähinnä tilastoista, tilinpäätöksistä, vuosikertomuksista ja muusta painetusta materiaalista. Kustannukset ja laskentajärjestelmän

rakenne mielletään seuraavaksi tärkeäksi asiaksi. Huolimatta siitä, että olin kertonut mielestäni selkeästi tutkimuksessa tavoittelemani asiat, sain sitten suuren pinon juuri tällaista materiaalia tutkimukseni tueksi. Tutkijan on siis vaikea uskotella olevansa kiinnostunut eniten siitä, mitä ihmiset ajattelevat ja puhuvat.

5 Sanoista tarinaksi - tulkinnasta syntyneet kielikuvat

5.1 Matkalla ymmärrykseen

Tutkimuksen edetessä tekemäni muistiinpanot olivat korvaamaton apu luodessani hahmoja tutkittavalle ilmiölle. Lähes joka kerta lukiessani aineistoa läpi tein samalla myös merkintöjä. Ilman tietoista jäsentelyä olisi ollut vaikeaa saada aineisto elämään kielikuvina. Tosin suuri osa jäsentelystä tapahtui myös tiedostamattomasti, piilotajunnassa, ja sen tuottamat kuvat veivät tulkintaa eteenpäin. Vähitellen syntyneet kielikuvat muuttuivat merkityksellisiksi. Huomasin myös osan niistä olevan hyödyttömiä tai ei tarpeeksi teräviä, joten karsin tällaiset mahdollisuudet pois. Päällekkäisistä kielikuvista luopuminen oli myös olennaista: eiväthän samat ilmenemismuodot tuo esiin uutta tai mielenkiintoista. Aineiston rajallisuus tuli myös jossain vaiheessa esiin, vaikka sitä ei suinkaan ollut liian vähänkään. Kun on löytänyt sopivat kielikuvat ja niiden ilmentäjiä, ei vuoropuhelu aineiston kanssa enää tuo uutta. Tämä onkin oikeastaan merkki siitä, että tulkinnan oravanpyörästä on aika hypätä pois. Tulkinnalla tavoiteltuja hahmoja on silloin saatu piirrettyä ja tehtävänä on enää kirjoittaa niistä merkityksellinen ja perusteltu tarina. Aineiston lisääminen olisi tietysti ollut yksi vaihtoehto vuoropuhelun jatkamiseksi. Päätin kuitenkin olla hankkimatta lisää empiiristä materiaalia, koska tulkinnat olivat syntyneet jo olemassa olevankin aineiston pohjalta. Laajennettu aineisto ei siis olisi enää tuottanut lisäarvoa tulkinnan tekemiseen, vaan palvelut lähinnä jatkotutkimusta.

Tekemäni tulkinnat kumpuavat neljästä haastattelusta, niistä tehdyistä muistiinpanoista, kokousmuistiosta, henkilökohtaisista muistioista ja oikeastaan kaikesta siitä, mitä aineistoa käsitellessäni koin. Ne peilautuvat edelleen tulkintapotentialista, joka tekee mahdolliseksi juuri tiettyjen merkitysten löytymisen. Kaikki tulkinnat tuovat jotain erilaista näkyviin laskentatoinmesta sairaalayhteisössä, mutta tiettyjen asioiden korostuessa jää myös varjoon joitakin muita asioita. Syntyneet tulkinnat ovat tarinoita tiivistetyssä muodossa, mutta ne keritään vähitellen auki tuomalla esille kyseisen tulkinnan perusteita ja taustoja. Mikään tulkinnoista ei ole ylivoimainen tai se ainoa oikea, vaikka joku voikin olla toista osuvampi tai sopivampi.

5.2 Ensimmäinen tarina: usko liittyy seurakunnan yhteen

5.2.1 Seurakunnan kuva

”Laskentatoimi on tämän seurakunnan uskonto, yhteinen nimittäjä. Seurakunta sallii jäsentensä harjoittavan uskontoaan heille ominaisella tavalla ja empaattisuutta korostetaan. Suvaitsevaisuudesta huolimatta on olemassa tietyt rituaalit kuten sakramentit, juhlapyhien vietto, pyhät kirjoitukset ja uskon tunnustaminen - polvistuminen yhteisön edessä. Rituaaleina toimivat siis laskentatoimeen liittyvät rutiinit. Tässä tapauksessa pyhiä kirjoituksia taas ovat laskentatoimeen liittyvät raportit ja laskentatoimen tuottama tieto. Jumalanpalvelus tarkoittaa kokouksia, joissa tietoja käsitellään. Seurakunta sisältää myös odotuksia: nöyryys on tavoiteltavaa ja seurakunnan toiminnassakin tulisi olla mukana. Seurakunnassa on olemassa lisäksi tiettyjä perinteitä. Toiminnan kannalta olisi järkevintä olla mieluummin tapauskovainen kuin ilmaista olevansa epäilevä tuomas tai ateisti. Nämä voivat ilmaista vieraantumista, mutta myös odotuksia seurakuntayhteisöä kohtaan. Seurakunnassa on maallikoita ja pappeja, mutta uskonto kuuluu kuitenkin kaikille. Papiston asemassa ovat laskentatoimen ammattilaiset ja pappien tehtävä on siirtää pyhät kirjoitukset kansankielelle huolimatta siitä, että maallikotkin eli lääkärin osaavat tuki lukea. Uskonto teologiana, tieteenä, nähdään arvostettavana ja kunnioitettavana asiana. Tavallisen seurakunnan elämää se ei juuri kosketa, mutta sen tarjoama tutkimus voidaan hyödyntää sekä filosofiana että käytäntönä. Vaikeina aikoina uskonnon merkitys korostuu, vaikka myös seurakunnan sisällä voi olla uskonriitoja, jopa uskonosia. Tämä ilmentää muun muassa uskon henkilökohtaisuutta eli laskentatoimen monia merkityksiä.”

Ensimmäinen tulkinta laskentatoimesta sairaalan työyhteisössä on siis puettu seurakunnan vaatteisiin. Se pitää sisällään seurakuntaan liittyviä merkityksiä ja ilmentäjiä, jotka ilmentävät seurakuntaa. Kuitenkin vain aineistosta esille nousevat seurakunnan piirteet on mahdollista valita väreiksi, jotka kuvaavat syntynyttä tulkintaa. Tulkinta ei siis voi ylittää aineistoa. Miten laskentatoimi uskontona sitten käy aineistosta ilmi? Sitä ilmentämään voidaan kuten sanottua valita tiettyjä ilmiöön eli uskontoon ja seurakunnan elämään liittyviä värejä. Nämä värit saavat ilmenemismuotoja aineiston kautta. *Rituaalit* ovat eräs seurakunnan ja uskonnon tunnuspiirre. Tässä se on sopiva väri, josta voidaan aloittaa tarinan purkaminen ja sairaalayhteisön

tarkastelu seurakuntana. Rituaalit ovat laskentatoimen rutiineja, kuten budjetointi, raportointi tai seuranta.

”Tulosjohtajat on tietysti oma lukunsa - heillähän on ihan sääntömääräinen velvollisuus vastata taloudenpidosta. Me ollaan budjetoitu määrärahat tulosityksikkötasolla eli siinä on heidän raamattunsa, jonka mukaan pitäisi elää.”

Budjetti on siis rituaali numero yksi. Sen vertaaminen raamattuun on tässä lainauksessa ollut sattumanvaraista, mutta se kuvaa hyvin budjetin luonnetta. Oikeastaan budjetti saa aineistossa suuremmankin merkityksen ja voidaan rinnastaa sakramenttiin, joka on rituaalia ylempänä ja edustaa uskon perusarvoja. Sakramentin piirteitä budjetti saa myös seuraavissa ilmenemis-
muodoissa:

”...mutta kyllä katettakin tärkeämpi on se, että miten budjetti menee.”

”Nyhdän tulosjohtaja on se, joka on vastuussa sillä tulosalueella. Kyllä hän on se, joka vastuuuttaa omia yksiköitään. Perinteisesti ollaan totuttu siihen, että budjetissa on pysyttävä, mutta tulosjohtajan asia on hoitaa se loppuun saakka.”

Nämä ilmenemismuodot tulevat esille tehdyissä haastattelussa. Sakramentin olemassaolosta ollaan hyvin tietoisia. Se on uskon eli laskentatoimen toteuttamisessa keskeistä. Suomalaiselle tutussa luterilaisessa uskossa on kaksi sakramenttia, kaste ja ehtoollinen, ja niiden toteuttaminen on kirkon tehtävä. Sairaalayhteisön sakramenttina budjetti saa hieman yhteisvastuullisemman luonteen. Peruspiirre kuitenkin säilyy ja se on sakramentin jakaminen seurakunnalle. Yhteisön jäsenet tulevat siis budjetista osallisiksi tavalla tai toisella. Sakramentin jakaminen voi ilmentyä esimerkiksi seuraavassa velvollisuudessa:

”Kolmannesvuosittain me pyydetään tulosjohtajilta raportit siitä, miten he ovat onnistuneet esimerkiksi oman budjettinsa suhteen ja toiminnan tavoitteiden suhteen.”

Budjetti on varsin näkyvästi tämän uskon keskeinen sakramentti, pyhä ja kunnioitettava. Terveystieteiden sektorilla tämä on toisaalta odotettavaa, sillä budjetoinnilla on aina ollut hyvin

keskeinen asema julkisessa taloudenpidossa huolimatta viime vuosien muutoksista. Laskentatoimi uskontona ilmenee kuitenkin myös varsinaisissa muissa rituaaleissa kuten seurakunnan kokoontuessa kuulemaan pyhiä kirjoituksia. Yhteisön laskentatoimi tuottaa erilaisia raportteja, jotka ovat näitä kirjoituksia. Kirjoituksia voidaan esittää virallisesti jumalanpalveluksissa tai sitten antaa maallikoille mahdollisuus tutustua niihin itse. Virallisia jumalanpalveluksia ovat muun muassa tulosaluekohtaiset kokoukset. Budjetoinnin vuosittainen pyörä on siis kuin kirkkovuosi kaikkine pyhineen: tulosaluebudjetit, budjetointi tulosityksikkötasolla, karsintakierros ja lopullinen budjetti ovat sen jumalanpalveluksia. Tällainen kokoontuminen on eräs tapa pitää seurakunnan eli työyhteisön toimintaa yllä.

Seurakunta, sairaalan työyhteisö sulkee sisäänsä erilaisista yksilöistä koostuvan yhteisön. Yhteisöön kuulumisella ja liittymisellä pyritään täyttämään tiettyjä tarpeita. Laskentatoimi seurakunnan uskona ilmenee siten myös *odotuksissa*, jotka ovat molemminpuolisia. Papisto ja seurakunnan paimenet eli työyhteisön talous ja hallinto odottavat seurakunnalta tiettyjä asioita, mutta myös seurakunnalla on omat odotuksensa paimeniensa suhteen. Seurakuntalaisten odotetaan osallistuvan sanankuuloon eli kokouksiin ja neuvotteluihin, mutta myös seurakuntalaiset odottavat paimeniensa lukevan heille raportteja ja katsauksia eli pyhiä kirjoituksia ja selittävän niitä.

”Kyllä ne käyttää, niillä on mikroilla tiedot ja ne pystyy koko ajan seuraamaan omien määrärahojen käyttöä. Meillä on myöskin kotisivut, joilla on aika hyvin tietoa. Ne käy niitä läpi ja niillä on ollut talousjohtajan kanssa kuukausittain keskusteluja...pitävät palaveri-taan.”

”...myöskin apuvälineitä ja raportointijärjestelmiä on kehitetty sillä tavalla, että meillä on tietoa”

”Minusta he ovat hyvin aktiivisesti siellä katsoneet näitä asioita.--- Kaiken kaikkiaan sitä keskustelua kuitenkin käydään ja kyllä se minusta näkyy siinä, että meillä on hirveän kustannustietoinen henkilökunta.”

Näissä ilmenee hyvin se, että pyhiä kirjoituksia eli laskentatoimen tuottamaa tietoa halutaan todellakin tuoda esille. Kenenkään ei pidä jäädä ”sanasta” tietämättömäksi. Talouden ja hallinnon, jotka ovat siis seurakunnan paimenia, tehtävänä on tehdä seurakuntalaisensa eli työyhteisön jäsenet laskentatoimen uskosta tietoisiksi. Siksi myös rituaalien ja laskentatoimeen liittyvien rutiinien tehtävä on pitää seurakunta koossa ja vahvistaa yhteisöllisyyden tunnetta. Tietoisuus rituaaleista ja niiden suorittaminen on osa yhteisöön kuulumista, ei pelkästään velvollisuus tai pakottava tapa.

”Kyllä me niitä kustannuksia katsotaan ja ollaan hyvin kustannustietoisia.”

”Niistä puhutaan paljon - onko nyt katetta ja kaikkea tämmöistä.---Kyllä tavallaan uskon, että siihen suhtaudutaan nyt ihan toisella tavalla kuin ennen. On se osa työtä, ei siitä pääse mihinkään ja tällä puolella se tietysti korostuu. En minä nyt tietysti joka päivä ajattele niitä asioita - sanotaan, että semmoinen seuranta on ihan jokapäiväistä; budjettiasiat, ylitykset ja alitukset.”

Toisaalta rituaalit voivat olla pelkkiä rituaaleja vailla mitään sen syvempää sisältöä. Niiden suorittaminen antaa turvallisuuden tunteen, mutta sairaalayhteisö on niin erityinen ympäristö etteivät laskentatoimen rituaalit sitä yksin hallitse.

”...jos on kaksi leikkausta, jotka on sairaalan sisällä tehtävä eli tehdäänkö tämä homma näin vai näin tai annetaanko tietty hoito...ja antibiootin valinta eli kalliimpi vai halvempi antibiootti - sitäkään päätöstä ei yleensä tehdä koskaan rahapohjalla. Kyllä siellä vaikuttaa ensin se, kuinka hyvin tuntee lääkkeen ja siihen liittyvän hoitometodin eli osaa käyttää tiettyä lääkettä.”

Tämä on osoitus myös siitä, että laskentatoimi ei ole ainoa uskonto ja muilla jumalilla on sairaalayhteisössä paikkansa. Suhdetta muihin jumaliin onkin syytä siis pohtia. Lääketiede voisi olla toinen uskonto, ei ehkä kilpaileva, mutta silti hyvin vahva. Uskontoja ei tarvitse välttämättä asettaa vastakkain, sillä niistä kaikista voi löytyä jotain tarjottavaa. Lääketieteen jumalien olemassaoloon löytyy aineistosta myös viitteitä. Toisaalta lääketiede ilmentää kuitenkin terveydenhuollon perinteitä ja on siten tavallaan laskentatoimea vanhempi uskonto. Mikä sit-

ten tekee ilmiöstä uskonnon ja miten lääketiede tai laskentatoimi voidaan nähdä uskontona? Uskonnoille on olemassa niin kutsuttuja määritelmiä, jotka määrittävät uskonnon tunnuspiirteitä. Maailman luominen on keskeinen asia useimmissa uskonnoissa, mutta kaikissa uskonnoissa ei ole yhtä ainutta kaikkialla läsnäolevaa jumalaa. Jumalia voi olla monta, ja on myös uskontoja, joissa ei ole yhtään jumalaa. Esimerkiksi buddhalaisuudessa jumala ei ole keskeisellä sijalla. Kaikkitietävän jumalan olemassaolo ja palvonta on kuitenkin keskeistä monissa maailman uskonnoissa. Niissä tieto keskittyy vain yhteen korkeimpaan olentoon.¹

Tässä uskonto on ilmiö, jossa ilmentyvät tietyt värit. Erääksi uskonnon väriksi voidaan valita jonkin korkeamman voiman olemassaolon tunnustaminen, mikä tarkoittaa sitä, että ihminen yksilönä nähdään tämän voiman edessä häviävän pienenä ja merkityksettömänä. Yksilön olemassaololle ei siten ole muuta oikeutusta kuin korkeamman voiman tahto. Loputtomasti syistä ja seurauksista kiinnostuneen ihmiskunnan kannalta tämä on kuitenkin lohduttavaa; onhan olemassaololla näin kuitenkin jokin merkitys ja syy. Usko lääketieteeseen on puhtaimmillaan uskoa lääketieteen korkeamman voiman olemassaoloon, jonka avulla pelastetaan ihmishenkiä ikuisessa kamppailussa kuolemaa vastaan. Lääketiede antaa siten ihmiselle merkityksen. Laskentatoimi on myös uskoa johonkin korkeampaan voimaan - se on luottamusta siihen, että ihmisen toimintaa ei hallitse kaaos, vaan järjestys ja logiikka. Näin uskonnon väri on myös tarve käsittää ympäröivä maailma ja hallita sitä. Tämä ilmenee erityisesti länsimaisissa uskonnoissa. Kaikkea ei kuitenkaan tarvitse ymmärtää, koska uskonnon perusta on korkeamman voiman olemassaolo. Lääketiede ja laskentatoimi uskontona selittävät maailmaa ja antavat vastauksia, mutta kun selitykset loppuvat, on turvallista tietää voivansa sanoa: ”se ei ole enää meidän käsissämme.” Uskonnon väri voi näin olla myös ihmisen vapauttaminen painostavasta kaikkivoipaisuudesta.

Monille uskonnoille on vielä tunnusomaista se, että on olemassa jokin ohjeisto siitä, miten ihmisen tulee toimia saavuttaakseen erilaisia päämääriä. Hindulaisuuden mukaan ihmisen on käyttäydyttävä moraalisesti oikein sekä oltava nöyrä ja kurinalainen. Vain siten on mahdollista irrottautua reinkarnaation kehästä ja valaistua, mikä on korkein päämäärä.² Islamin uskossa on puolestaan viisi peruspilaria, joiden mukaan ihmisten tekojen laatu määritellään. Valitse-

¹ Oliver 1997, 27

² Oliver 1997, 30

malla tämän piirteen uskonnon väriksi, voidaan ymmärtää miksi juuri lääketiede tai laskentatoimi on mahdollista nähdä uskonnon kaltaisina. Molemmat sisältävät ohjeita siitä, mikä on tavoiteltavaa käytöstä ja mikä on päämäärä. Laskentatoimen päämääräksi määritellään usein päätöksenteon avustaminen ja siihen voidaan päästä keräämällä tietoa, jonka oletetaan kuvaavan todellisuutta. Lääketieteen päämäärä on palvella ihmiselämää ja tehdä olosuhteet huomiioon ottaen kaikki ihmisen hengen säilyttämiseksi. Lääketieteelliset toimenpiteet ja tutkimukset ovat välineitä, joilla tähän tavoitteeseen päästään. Sekä lääketiede että laskentatoimi ovat jatkuvaa kamppailua kohti parempaa ja täydellisempää tietoa; ne ovat oikeiden menettelytapojen tavoittelua, jotta korkein päämäärä voitaisiin joskus saavuttaa.

Lääketiede on terveydenhuollossa tietynlaisen alkuperäisuskonnon asemassa. Laskentatoimi on taas enemmänkin uskonto, joka on tuotu terveydenhuoltoon vahvistamalla laskentatoimen lähetystyötä ja tekemällä ristiretkiä. Lääketieteelle yhteisön uskontona löydetään aineistosta värejä, jotka ilmenevät muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

”Tämähän on hyvin konservatiivinen alue; jos ollaan jotain opittu niin sitä väännetään sitten vaikka kuinka kauan. Uusien toimintatapojen käyttöönotto on vaikeampaa kuin yleensä. Sitä vastoin lääketieteelliset uutuudet - lääkkeet, laitteet ja lääkintäteknologiat - nehen on etuajassa aina. ”

”Kun uusi lääke tulee, se otetaan hyvin nopeasti käyttöön, koska on osoitettu sen olevan ainakin hiukan tehokkaampi - se tehokkuuslisä voi olla jotakin viiden prosentin luokkaa ja lääke voi olla kymmenen kertaa kalliimpi. Sen sijaan, että ajateltaisiin hoidettavan isompi määrä potilaita halvemmalla ja saataisiin kokonaisuhyöty paremmaksi... hyvin helposti lääkärinkin hoitaa yleensä vain yksilöä.”

Lääketieteellä on siis vahva asema ja sen tarjoamat jumalat voivat olla mielenkiintoisempia kuin laskentatoimen. Ihmishenkien ollessa kyseessä on toki paljon helpompaa vedota inhimillisyyteen ja parhaaseen mahdolliseen hoitoon kuin laskentatoimen lukuihin. Seurakunta eli työyhteisö on silti myös empaattinen ja sen on tunnustettava tämä inhimillinen puoli, sillä muiden jumalien palvontaa ei voida kieltää kuten muinaisessa Roomassa - perustuhan koko terveydenhuoltojärjestelmän olemassaolo ihmisen hyvinvoinnille. Myötätunto on kuitenkin

myös osoitus uskon arkipäiväisyydestä ja ulottumisesta elämän moniin tilanteisiin. *Empaattisuus* osoitus myötäelämisestä arkipäivän monissa tilanteissa ja on siten eräs seurakunnan ilmentäjä.

”Eihän aina voi sanoa, että hallinto on oikeassa näissä asioissa: onneksi on olemassa myös tämä toinen puoli. Kyllä monesti on pakko vähän jarrujalkaa nostaa - tässä hommassa ei kaikkea voi mitata aina rahalla. Pitäisi kuitenkin huomata se, että inhimillisistä asioista on kyse. Pakko on jotain sellaista sietää, jota ei muuten yksityiselämässäkään sietäisi rahanmenomielessä.”

”Kyllähän me kuitenkin eniten ajatellaan sitä, mitä ihmiset toivookin meidän ajattelevan eli heidän parastaan ja onnistumista siinä työssä. Jokaiselle kirurgille kuitenkin on se yksittäinen potilas hoitotilanteessa keskeinen.”

”Se ei tietysti ole aivan yksinkertainen asia sekään: lääkärihän ei ole yksin, kun sen ratkaisun tekee, vaan joutuu tekemään sen potilaan kanssa vastatusten...ja siinä on ne omaisetkin.”

Lääkärin työ siis ymmärretään inhimilliseksi ja lääkärit itsekin haluavat korostaa sitä. Työyhteisö pyrkii korostamaan toisten ymmärtämistä, antamaan tunnustusta ja olemaan nöyrä. Pyhädyttäessä ajattelemaan terveydenhuollon perimmäisiä kysymyksiä nousevat inhimilliset ja myötätuntoiset ajatukset helposti pintaan. *Sallivuus* ja *anteeksianto* ilmentävät tässä seurakuntaa keskeisellä tavalla.

” Jos ajatellaan vaikka palveluhinnaston tekemistä niin eihän sitä voitaisi täällä edes tehdä - jos heillä ei olisi kustannustietoisuutta ei tulisi myöskään hinnastoja. Apuna on taloustoimisto kyllä, mutta taloustoimisto ei pystyisi tekemään hintoja. Se on niin spesiaali homma.”

”Mehän ollaan amatöörejä ja käytetään niitä termejä, mitä meidän näissä talousraporteissa on. Meille on kyllä jaettu esimerkiksi tällaisia Kuntaliiton laskentatoimeja koskevia

määritelmäoppaita, mutta eihän me niitä lueta, vaan tehdään tällaista ihan vain käytännön hommaa.”

Nöyryyttä ja sallivuutta on hyvä korostaa, vaikka näistä esimerkeissä pyritään tunnustamaan myös seurakunnan keskinäinen riippuvuus: ilman seurakuntaa ei ole ihmisiä, joille puhua laskentatoimesta ja ilman seurakunnan paimenia ei ole ketään opastamassa esimerkiksi hinnoittelussa tai budjetoinnissa. Yhteisöllisyys ilmenee näin välttämättä myös riippuvuutena yhteisön olemassaolosta. Sallivuuden rajat muodostuvat yhteisön itsensä perusteella: se mikä on yhteisölle hyväksi katsotaan sallittavaksi. Usko eli laskentatoimi määrittyy kuitenkin aina henkilökohtaisesti kullekin yhteisön jäsenelle huolimatta siitä, mitä yhteisö sallii. Tämä *uskon henkilökohtaisuus* voi ilmentyä eri tavoilla. Laskentatoimen rituaalien ja rutiinien olemassaolo ja empaattisuuden korostaminen eivät suinkaan muokkaa seurakuntalaisista yhdenlaisia, sillä ”epäileviä tuomaita” on ollut olemassa kautta seurakuntien historian. Polvistuminen työyhteisön edessä ja laskentatoimen tunnustaminen eivät aina ole itsestäänselviä eikä sairaalayhteisö tee tässä poikkeusta.

” Sitten kun koulutus on ollut mikä on; ei siellä ole koskaan tähdenneetty talousasioita, ei tänä päivänäkään varmasti. Asenteet voivat olla täysin kielteisiä taloudelliselta kannalta, semmoinen ylimielisen ivallinenkin saattaa olla joskus.”

” Tietysti meillä on omat kärhämämme laskentatoimen kanssa, mutta ne koskee lähinnä aina tätä budjetin toteutumista. Menopuolella jos joku momentti vähänkään heilahtaa yli...riippumatta siitä vaikka toisella puolella olisi miinusta alkaa sitten tämä selvittely, että miksi nyt näin ja noin. Mutta ei niillä taas ole mitään aseita; jos ne sanoo, että tekkää nyt tälle asialle jotain - se ei käytännössä merkitse mitään, koska ei ne voi tietää mihin se asia perustuu.”

Uskon henkilökohtaisuus ja erilaiset näkemykset laskentatoimesta voi viedä seurakunnan joskus uskonriitoihin. Se on valtataistelua ja taistelua laskentatoimen merkityksestä työyhteisössä. Viralliset tai ylhäältä annetut laskentauskon määritelmät, päämäärät tai siihen liittyvät velvollisuudet eivät koskaan miellytä kaikkia ja siksi myös *vieraantumisen* ilmentää seurakuntaa.

”Kyllä se tietysti ihan hyvä on, mutta se valta on semmoista osittaista ja ehkä ei todellistakaan. Noin vuosi sitten meistä tehtiin myöskin tilivelvollisia. En tiedä, mitä se käytännössä sisältää - liittohallitus vain yhtäkkiä ilmoitti, että me ollaan vastuullisia.--- Siitä keskusteltiin nyt palkankorotusten yhteydessä, että jos tämä on reaalinen vastuu niin silloin pitäisi palkkojakin vähän nostaa. Työnantaja oli siinä eri mieltä ja katsoi, että se vain kuuluu ylilääkärin työhön tällöinen tilivelvollisuus olennaisena osana.”

”Hinnoittelua ja kaikkea muuta laskentaa on viimeisten vuosien aikana tullut yhä enemmän ja kuitenkin minulla on sellainen kuva, että se ei ole niin kauhean paljon vaikuttanut siihen käytännön toimintaan. --- Se on tehnyt kustannustietoisuutta ja tietää vähän mitä on, mutta se ei välttämättä ole sitten ratkaissut ongelmia.”

Vieraantuminen voi ilmentyä myös vaikeutena sitoutua laskentatoimeen ja siksi seurakuntalaisia on kannustettava pysymään mukana yhteisön toiminnassa. Jopa tapauskovaisuus eli muodollinen osallistuminen voi olla parempi kuin kokonaan pois jääminen, sillä yhtenäinen ja aktiivinen yhteisö on voimakas. Kunkin seurakuntalaisen usko laskentatoimeen saa jäädä silloin hänen henkilökohtaiseksi asiakseen. Nykyaikainen seurakunta eli työyhteisö voi siis myös kannustaa omien henkilökohtaisen käsitysten muodostumiseen. Laskentatoimen ei tarvitse olla pakottava tai sitova, vaan se voi olla myös henkilökohtainen ratkaisu - kukin tulokoon autuaaksi omalla uskollaan. Yhteisön usko ei siis ole ulkoalukemista ja opitun toistamista.

”Hyvin pitkälle laskentatoimi on siellä taustalla vaikuttajana, alitajuisesti - toisaalta ei pelkästään alitajuisesti, vaan myös akateemisena faktana, jota sitten käytetään sopivassa vaiheessa hyväksi. Mutta se fakta on pyritty aika pitkälle pureksimaan omaksi terveyspolitiikaksi ja hoitofilosofiaksi.”

Tässä ilmenee myös se, että uskonto teologiana eli laskentatoimi akateemisena tutkimuksena on kunnioitettava asia. On kuitenkin sivistynyttä myöntää uskonnon antavan ajattelulle aineksia eli on mahdollista olla uskovainen modernilla tavalla. Laskentatoimi voidaan mieltää kehittymisen lähteeksi, siitä saadaan aineksia keskusteluun ja sen kautta voidaan miettiä terveydenhuoltoa uusilla tavoilla. Työyhteisökin tarvitsee kipeästi ajattelevia jäseniä, jotka tun-

nustavat laskentauskon ja ovat kiinnostuneita kehittämään seurakuntaa. Laskentatoimi sairaalan työyhteisössä voi olla siten mahdollisuus. Ajattelu on siis positiivista, mutta sen tiedetään kuitenkin äärimmilleen vietyä johtavan harhaoppisuuteen, jota ei voida hyväksyä ilman sanktiota.

”Mutta kyllä sitten on taas tulosjohtajia, jotka on aivan toivottomia talousasioiden hoitamisessa ja huomioonottamisessa, vaikka hyvin tietävät olevansa vastuussa. Meillä on nyt tulossa tässä loppusyksyllä kehityskeskustelu kaikkien tulosjohtajien kanssa ja otamme myöskin selvää asianomaisten asenteista; millä asenteella he pyörittävät sitä johtajuutta. Jos siellä nyt on sellaisia, joiden asenteetkaan ei ole edes sinnepäin, me vaihdamme tulosjohtajaa.--- Se ei tarkoita sitä, että ruvettaisiin aggressiivisemmaksi, mutta tietty taso täytyy olla. Ei voi lähteä siitä, että mitenkä vain voi johtaa - meilläkään.”

Ajattelu, henkilökohtainen usko ja käsitykset laskentatoimesta ovat siis sallittuja kunhan ne eivät ylitä seurakunnan määrittelemiä uskon rajoja. Tämä ilmentää *yhteisöllisyyttä*, sillä yhteisö asettaa uskolle merkityksen ja on samalla itsensä symboli. Laskentatoimesta voidaan kiistellä tai olla eri mieltä ja usko siihen voi myös muuttua. Uskon täytyy kuitenkin säilyttää tietty perusta, sillä ilman sitä yhteisön olemassaolo menettää merkityksensä - yhteisö hajaantuu eivätkä sen voima ja valta säily. Seurakunnan on pidettävä kiinni polvistumisesta ja nöyryydestä eli nekin ilmentävät tässä yhteisöllisyyttä ollen sen värejä.

Seurakuntaa ilmentämään voitiin näin nimetä erilaisia värejä eli ilmenemismuotoja. Värit voivat kuitenkin olla yhteydessä toisiinsa ja samat värit voivat olla eri ilmiöiden ilmentäjiä. Ympyrä siis sulkeutuu ja osoittaa moniselitteisyyden seurakunnassa ja sen ilmenemismuodoissa. Sairaalan työyhteisö muodostaa tämän seurakunnan, jonka yhteinen usko laskentatoimi on. Aineistossa olevat värit kuvaavat työyhteisön eli seurakuntaa, mutta eivät selitä sitä. Näin yhteydet ovat pelkästään tulkinnallisia, eivät kausaalisia aiheutuvuusyhteyksiä. Seurakunnan ja työyhteisön välillä on siten olemassa vain korvattavuussuhde tulkinnallisessa mielessä. Taisoon siirrettynä seurakuntaa eli työyhteisöä ilmentävät ja värit voidaan kiteyttää kuvion muotoon, jossa tulkinta saa visuaalisesti tarkoituksellisen muodon. Kuvioiden piirtäminen on toisaalta tulkinnan rajaamista, mutta tulkintaa voidaan sillä tavoin yrittää tiivistää. Kuviosta nähdään myös havainnollisesti ja nopeasti eri värien liittyminen toisiinsa. Se on siten tulkinta

pähkinänkuoressa, mutta vasta itse tulkinnan lukeminen avaa kuvion tarkoituksen. Kuvio ei myöskään sisällä kaikkia niitä värejä, joita aineisto sisältää.

5.2.2 Luja usko - laskentatoimen pyhä sota

Koska usko on aina hyvin voimakkaasti tunneperäisiin kokemuksiin liittyvä asia, joutuu se jatkuvan henkisen kamppailun alaiseksi. Työyhteisön usko laskentatoimeen voi olla heikkoa ja se voi joutua koetukselle. Kadotukseen joutumiselta pelastaa kuitenkin luja usko laskentatoimeen ja sen voimaan. Laskentauskosta voi muuttua fundamentalistiseksi, jolloin se valtuuttaa äärimmillään pyhään sotaan taistelussa kohti totuutta ja kustannusten tarkkuutta. Usko laskentatoimeen on siten kuin *räjähdyssainetta*. Seuraavassa lainauksessa laskentatoimi nähdään merkitykselliseksi vasta sitten, jos sen avulla osataan tehdä jotain.

” Tuommoinen tarkan laskennan ongelma tämäntyylisessä organisaatiossa on se, että ei ole sitten henkistä kapasiteettia irrottaa moneen asiaan yhtäikaa. Jos mennään hyvin pitkälle kustannuslaskennassa niin silloin jää...no okei, saadaan hyvin tarkat luvut ja akateeminen tieto, että näin se on - mutta sitten ei olekaan enää kapasiteettia lähteä muuttamaan tätä systeemiä. Ja se voi olla ongelma tarkassa laskennassa. Organisaatio voi hyvin tarkkaan laskea joka ikisen pikku ripsauksen ja saada hyvin tarkan kuvan toiminnasta ja sen kustannuksista. Siihen on sitten pantu niin paljon organisaation henkistä energiaa, sekä johdon että vaikuttajayksilöiden - ovat tehneet kyllä kauheasti dataa, mutta se data ei johda mihinkään toimenpiteisiin. --- Tästä nyt päästään siihen, että voi olla joskus hyvä laskea hyvin tarkkaan; tiedetään kaikki kustannukset ja sen jälkeen opiskellaan mitä ne luvut tarkoittaa. Tietyllä tavalla lopetetaan laskeminen ja siirrytään sitten seuraavaan vaiheeseen ja pyritään miettimään keinot, joilla tähän hommaan vaikutetaan. Se käytännössä tarkoittaa sitä, että resursseja ja kapasiteettia, joita pantiin laskentaan täytyy taas vähentää, jotta voidaan keskittyä muutokseen ja muutoksen läpisaamiseen.”

Laskentatoimi toimii näin kuten uskonnon ääriliikkeen käsiin joutunut räjähdysaine; sen avulla voidaan rakentaa siltoja kohti muutosta, mutta se on hyödytöntä, jos sitä ei osata käyttää. Jos räjäyttämisen eli laskentatiedon tuottaminen lujan uskon osoittamisena muodostuu itseisarvoksi, saadaan aikaan kyllä paljon kuoppia ja kivenmurusia, mutta maailma ei siitä paljon muutu. Fyysistä jälkeä siis tulee, mutta se ei johda mihinkään. Laskentatoimea käsitellessä

pitää olla varovainen eli samaan aikaan analyttinen, tehokas, herkkä ja luova. Laskentausko saa aineistossa siis *miinan* luonteen: jos se laukaistaan väärässä paikassa seuraa kaaos. Työyhteisön on kyettävä käsittelemään tätä laskentauskoon sisältyvää miinaa, sillä siihen astuminen tietää yhteisön todellisuuden katoamista. Laskentatoimen antama tieto muuttuu silloin tuhansiksi sirpaleiksi, joiden keräämistä voi jatkaa loputtomiin ja kadottaa samalla suuntavaistonsa. Laskentausko on silloin kadottanut yhteyden siihen arkitodellisuuteen, jossa sairaalan työyhteisön jäsenet toimivat.

5.2.3 Seurakunta vielä kerran yhdessä

Sairaala työyhteisönä on siis kuten seurakunta, jonka keskeinen merkitys on muodostaa yhteisö uskon ympärille. Laskentatoimi on usko ja oppi, dogmi, joka muodostaa yhteisön perustan. Työyhteisö symboloi kuitenkin myös itseään ja sen olemassaolo määrittyy yhteisön vahvuuden kautta. Polvistuminen yhteisön edessä ilmentää yhteisöllisyyttä ja symboloi yhteisön olemassaoloa. Työyhteisön uskonto on laskentatoimi, mutta yksi oppi ei riitä tyydyttämään hengellisyyden tarvetta. Laskentatoimi ei ole kaikkivoipainen jumala eikä ainoastaan se voi olla sairaalayhteisön uskonto. Siksi on mahdollista, että rinnakkain elää kaksi uskoa, vaikka niiden yhteensovittaminen voi joskus tuottaa ongelmia. Sairaalayhteisön toinen oppi voi olla lääketiede, joka perinteikkyydessään elää ja hengittää voimakkaasti laskentatoimen rinnalla. Lääketieteen jumalat voivat kiinnostaa enemmän, edustavathan ne inhimillisyyttä ja muistuttavat Hippokrateen valasta, ihmishengen ja hyveellisyyden korostajasta.

Yhteisön olemassaolon kannalta on kuitenkin tärkeää, että se on tietoinen laskentatoimen olemassaolosta eikä tietoisena myös muista uskonnoista kiellä monien jumalien palvelemista. Tietoisuutta omasta uskosta pyritään työyhteisössä lisäämään tekemällä laskentatoimen raporteja, informoimalla laskentatoimesta ja suorittamalla rituaaleja kuten osavuosikatsauksia. Laskentatoimen raporteja käsitellään kokouksissa ja ne ovat helposti saatavilla. Tiedon tarkkuuden taso on huomattava:

”He näkevät ne myöskin viennin tarkkuudella ja voivat seurata sitä, mitä heidän kustannuspaikalleen on kirjattu.”

Kun tietoisuutta korostetaan ja sen uskotaan olevan olemassa, on laskentatoimen tuottaman tiedon jakajan vastuu päättynyt: se, mitä tiedolle tehdään, on enää riippuvainen sen vastaanottajasta. Latourin mukaan viestin kohtalo on aina lähettäjän ulottumattomissa ja vain vastaanottaja voi päättää siitä.¹ Usko laskentatoimeen on siis aina henkilökohtainen, vaikka sitä ei julkisesti koskaan myönnetäkään. Osallistuminen työyhteisön eli seurakunnan toimintaan tekee laskentatoimesta kuitenkin näkyvämmän ja rituaalit tuovat turvallisuutta yhteisön toimintaan vahvistaen yhteenkuuluvuuden tunnetta. Osallistuminen ilmenee esimerkiksi erilaisissa kokouksissa, joita laskentatoimen ympärillä järjestetään sekä seurakunnan jäsenten omaaloitteisena aktiivisuutena esimerkiksi kustannusten seuraamisessa.

Nöyryys ja empaattisuus ilmentävät keskinäistä riippuvuutta, mutta ovat samalla osoituksia myös laskentatoimeen liittyvistä sallivuuden piirteistä. Työyhteisössä toimiessa on oltava nöyrä ja pyrittävä yhteishengen luomiseen. Kehittymisen tarve ilmentää seurakunnan tarvetta kasvaa uskossaan laskentatoimeen. Laskentatoimi on kuin tie, jota pitkin kuljetaan ja opitaan samalla tiettyjä asioita.

” Se sitoo myös resursseja ja henkistä kapasiteettia, joka ehkä sitten on poissa siitä kokonaistoiminnan miettimisestä. Ihan semmoisena ajatuksena vain, että tosiaan tämä tarkka laskenta monessa mielessä on tehnyt tehtävänsä--- ”.

Ajattelu ilmentää vielä osallistumista ja odotuksien täyttämistä, sillä laskentatoimen on oltava elävää yhteisön koossapitämiseksi. Ilman keskustelua ja pohdintaa laskentatoimi muuttuu pelkäksi tavaksi. Ajattelun tiedetään kuitenkin joskus ilmentävän myös harhaoppisuutta eli laskentatoimen arvostelua ja kyseenalaistamista. Virallisesti hyväksytyä ajattelua ja kehittymistä voi siten tapahtua vain yhteisön määrittämän uskon rajojen sisäpuolella. Seurakunnan odotukset ja osallistumisen velvoitteet voivat kuitenkin ilmentyä vieraantumisessa, joten usko laskentatoimeen voidaan asettaa kyseenalaiseksi tälläkin tavalla. Vieraantuminen ilmenee epäilyksissä työyhteisöä ja laskentatoimen kohtaan sekä epäilyksinä seurakunnan paimenien tavoitteista.

¹ Tamminen teoksessa Lukka (toim.) 1998, 258

”Jos ylilääkäri on niin sanottu tulosjohtaja eikä tulos ole tyydyttävä, hänet voidaan vaihtaa kolmen vuoden päästä. Sekin tuli tässä vasta esille, minun tietääkseni sitä ei ollut kirjattu mihinkään - se vain päätettiin, että voidaan vaihtaa kolmen vuoden kuluttua.”

Eläminen työyhteisössä, seurakunnassa, edellyttää sitoutumista. Laskentatoimi on kuin öljy, joka voitelee seurakunnan toiminnan - ilman uskoa seurakunta on tyhjä kuori. Laskentatoimen järjestelmä auttaa uskon toteuttamisessa ja ylläpitämisessä. Laskentatoimeakin tärkeämpi on kuitenkin yhteisö itse: uskon tunnustaminen ja polvistuminen seurakunnan edessä oikeuttaa yhteisön olemassaolon. Samalla ne oikeuttavat myös jokaisen seurakuntalaisen uskon laskentatoimeen ja täyttävät odotukset. Sairaalan työyhteisön on siis ammennettava voimansa tästä yhteisöllisyydestä tietäen kuitenkin samalla, että on olemassa muita jumalia, jännitteitä ja voimia, jotka voivat kaataa uskon laskentatoimeen ja tyhjentää sen sisällön. Loppujen lopuksi kysehän on vain ihmisistä, joiden usko on heikko ja henki häilyvä.

Seurakunta-kielikuva tuo sairaalan työyhteisöstä esiin tiettyjä puolia kuten osallistumisen, rituaalit ja vieraantumisen. Työyhteisö voi pitää sisällään koko elämän kirjon iloineen ja suriineen. Seurakunta-kielikuvassa laskentatoimi tunnustetaan kuitenkin työyhteisön uskonnoksi - yhteisö on siis valmis nöyrytymään ja polvistumaan. Ennen kaikkea se on kuitenkin yhteisöllisyyden metafora ja korostaa sitoutumista laskentatoimeen. Laskentatoimi seurakunnan uskon tona kuitenkin ei ole yksin, joten yhteisö ei suinkaan ole yksijumalainen. Lääketieteen mahdollisuutta uskona pohdittiin aiemmin, mutta sairaala työyhteisössä voi olla sijaa myös muille opeille. Saman uskon piirissä saattaa muodostua lisäksi lahkoja, joiden oppi eroaa virallisesta uskosta laskentatoimeen tiettyjen vivahteiden osalta. Näitä seikkoja olisi mielenkiintoista tutkia pidemmälle, mutta se edellyttäisi aineiston lisäämistä. Tämänhetkinen materiaali ei sisällä tarpeeksi tausta-aineistoa, mutta tarjoaisi hyvän lähtökohdan jatkotutkimuksille.

Kuvio 4. Tulkinta työyhteisöstä seurakuntana

5.3 Toinen tarina: laskentatoimi tieteen laboratoriona

” Laskentatoimi on laboratorio, jossa korostuvat tieteen vilpittömyys ja objektiivisuus. Asioita voidaan preparoida mikroskooppitutkimusta varten, voidaan ottaa näytteitä, määrittää ja tutkia. Laboratorio on nöyrä palvelija, neutraali ja pyyteetön. Se on alamainen, eikä tee lopullisia päätöksiä. Laboratorion olemassaolosta tulee olla kiitollinen, sillä se helpottaa päätöksentekoa tuottamalla kiistattomia tutkimustuloksia osoittaen samalla, mikä on tärkeää. Näin voidaan saada aikaan hyötyä ja hyvää potilaille.”

Seurakunta-tulkintaan sisältyi viittaus siitä, että laskentatoimi akateemisena tutkimuksena on kunnioitettava asia. Tämä ilmentää osaltaan laskentatoimen näkemistä luonnontieteen kaltaisena tieteenä, joka tarjoaa laboratorio-olosuhteet asioiden tutkimiseksi. Laskentatoimi laboratoriona ilmentää siis mittaamista ja mittaamisen muodostumista hyvin tärkeäksi. Laboratorio ilmentyy esimerkiksi olettamuksina *objektiivisuudesta*.

”...painopiste perusterveydenhuoltoon sen takia, että se on halvempaa - sielläkin taas laskentatoimi on osoittanut, että se on halvempaa. ---Tässäkin sitten laskentatoimi on osoittanut, että pannaan rahaa oikeaan paikkaan. Ei se ole silloin erikoissairaanhoito, johon pitää kauheasti panna rahaa, tietysti jonkun verran.”

Laskentatoimi on siis toiminut osoittajana ja kertonut objektiiviset tulokset, että perusterveydenhuolto kannattaa, on halvempaa ja niin edelleen. Ehkä näin onkin, vaikka virhemahdollisuuksista ei mainittukaan mitään. Objektiivisuuden olettamus ilmenee myös seuraavassa:

” Tärkeintä oikeastaan sairaalan kannalta on se, että nämä summat mitkä lasketaan yhteen sitten vuoden lopussa..tuloksen on vastattava kuluja. Eli oikeastaan se on siellä tärkein nimittäjä. --- Tietysti pitkällä tähtäimellä ainakin se hinta, mikä on laskettu eri tuotteille tulisi olla mahdollisimman lähellä oikeaa.”

Tämän mukaan on siis olemassa oikea hinta, objektiivinen hinta, ja sen tulisi olla pyrkimysten kohteena. Laskentatoimen laboratoriossa hinnat voidaan laskea kustannuksia vastaaviksi, mutta kääntääkö seuraava asian pääläelleen:

”Ja varsinkin se loppuviilaus siinä, jossa yritetään niin kuin kuroa sitä markkinaetua...se on minusta hyvin tärkeää. Jos me lähdetäisiin ihan niillä reaalihinnoilla tai oikeilla hinnoilla niin se johtaisi kyllä huonompaan tulokseen. Ei nyt erikoistarjouksia, mutta noin todellisuudessa vähän sen tyyppisiä täytyy olla. Kaikki tietää, että nuo kustannukset ei ole todellisia, mutta niitä myydään kuitenkin sillä tavalla.”

Tässäkin puhutaan oikeasta hinnasta - jossain on laskettu siis kustannukset, joiden luonnollisesti täytyy myös olla oikeita ja todellisia. On olemassa oikeat kustannukset ja oikeat hinnat, mutta silti voidaan käyttää ”väärää” hintaa. Ehkä tämäkin on kuitenkin objektiivisuuden ilmentymä: tiedetään, että voidaan virheettömästi laskea oikea hinta - laboratorio on siis neutraali - mutta ihmisellä laboratorion käyttäjänä on mahdollisuus sanoa lopullinen sanansa. Laboratoriotulosten virheettömyys on siis joka tapauksessa kiistatonta ja laboratorio itsessään ilmentää myös vilpittömyyttä. Tässä ilmenee myös *alamaisuus* molempiin suuntiin: laboratorio eli laskentatoimi on pyyteetön palvelija, mutta samalla ihminen osoittaa olevansa vain laboratorion tuloksien toimeenpanija. Tutkimuksiin ja niiden tieteelliseen pätevyyteen voidaan viitata aina tarvittaessa ja kiistää samalla oma päätösvalta. Laboratorio ilmentää näin myös *tieteellisyyttä*, mikä on hyvä ja arvostettava asia.

”Nyt tällä hetkellä terveydenhuollon suuntana on vuodepaikkojen vähentäminen ja avohoitto, siirretään toimintaa potilaan itsensä tekemäksi...tietysti näittenkin taustalla on kustannuslaskenta. ---Kyllähän ne on antaneet viestiä, että sairaalaosastolle tulee hyvin paljon kaikenlaista kustannusta, siivousta, liinavaatetta ja kaikkea muuta.”

Terveydenhuolto on tässä laboratoriossa tehtyjen mittausten ja tulosten toteuttaja. Laboratorio eli laskentatoimi itse tai laboratorion tutkijat laskentatiedon tuottajina ovat anonyymejä, kasvottomia. Laskentatoimi ei siis sisällä tekijöitä ja ihmisiä, vaan on laboratorion kaltainen kylmä, steriili ja häiriötön. Edellä mainittu tieteellisyys ilmenee taas seuraavissa esimerkeissä:

” Mitä tulevaisuudessa laskentatoimi sitten...toivoisin, että se pystyisi kehittymään tähän suuntaan ja tarjoamaan terveyspolitiikan tekijöille ja suunnittelijoille semmoista taustaa, että mihin suuntaan ollaan menossa. Onhan sitä jo tehty, mutta vielä jos siellä olisi sellaista sanotaan akateemista hyvää, tieteellistä dataa taustalle, jota voi sitten käyttää.”

” Esimerkiksi leikkauksen hinnoittelu, sehän on loppujen lopuksi aika vaikea yhtälö. Se löytyy varmaan taloustieteellisestä kirjallisuudesta...siinä täytyy olla tämmöisiä vyörytysperiaatteita työn ja yleiskustannusten vyöryttämisestä. Ohjelmien hyvyys hän riippuu siitä, että kuinka hyvään tutkimukseen ne perustuu.”

Laboratoriossa ilmenee myös hyödyllisyys ja laskentatoimen pitkälle ulottuvat vaikutukset. Laboratorion merkitys koko yhteiskunnan hyvinvoinnille voidaan pyrkiä haluttaessa osoittamaan. Loppujen lopuksi laboratorio eli laskentatoimi on kuin onkin inhimillisyyden perusta.

” Sitten ehkä vielä kun mennään ja lasketaan pitemmälle, että mitä potilas hyötyy tästä ja mennään yhteiskunnallisiin kustannuksiin ja yhteiskunnan hyötyyn...kuinka paljon enemmän työssä jonkun toimenpiteen jälkeen potilas pystyy olemaan ja työkyky paranee, elämänlaatu paranee...enää ei ehkä puhuta markoista ja rahasta vaan mennään laatukysymyksiin.”

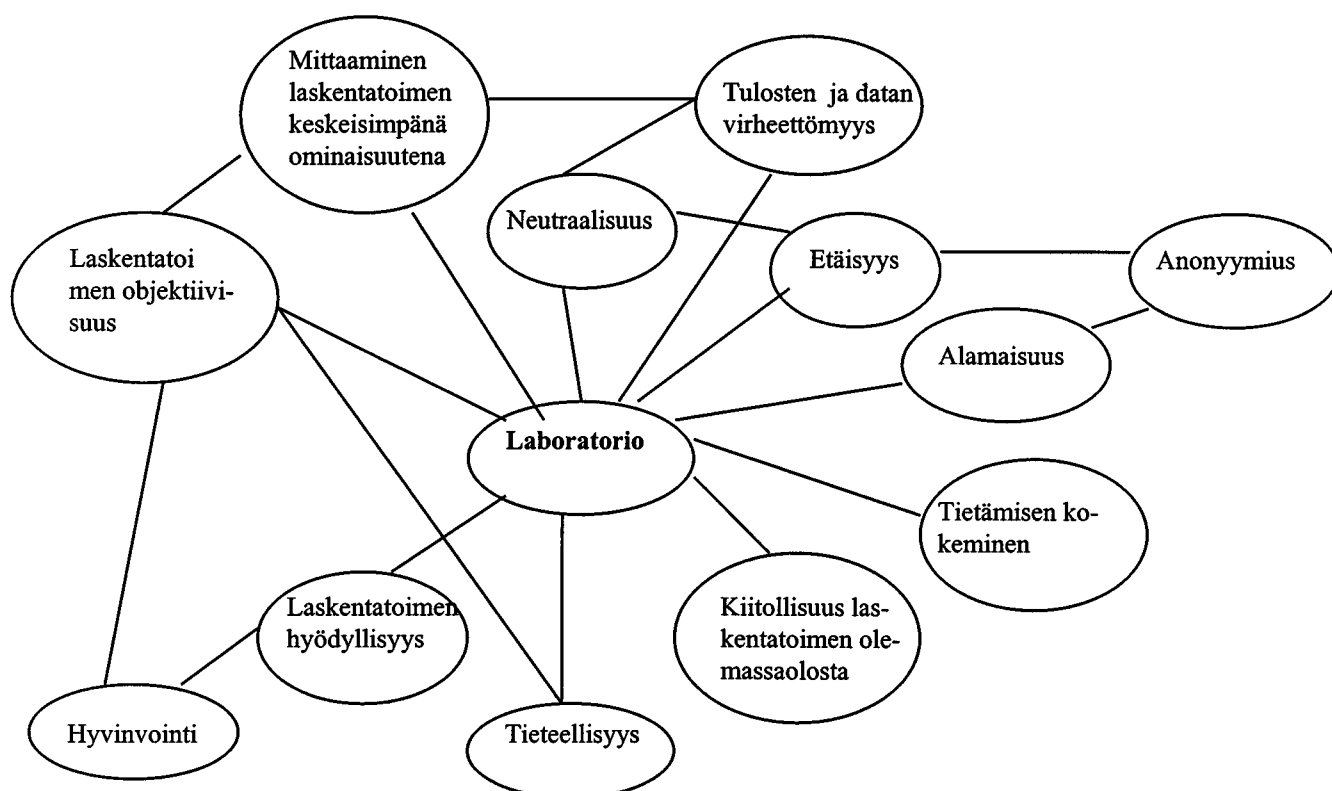
Tässäkin ilmenee mittaaminen: kun kustannukset voidaan mitata, voidaan mitata myös hyöty ja elämänlaatu. Mittaaminen on siis laboratoriossa keskeistä, oikeastaan koko laskentatoimen laboratorio on olemassa vain mittaamisen vuoksi - mittaaminenhan on arvokasta ja tavoiteltavaa.

”Keskittämisellä on kuitenkin omat taloudelliset hyötynsä. Siinä mielessä toivoisin, että se tarkempi laskenta vain lisääntyisi ja leviäisi kaikkiin portaisiin. --- Jokaisen pitää tietää omat hintansa, ei voi tulla vaatimaan toiselta jos ei tiedä, mitä se itsellä maksaa.”

Tässä ilmenee jälleen laboratorion hyödyllisyys eli laskentatoimen on kaiken järjen mukaan oltava hyödyllistä. Laskentatoimea ilmentää tässä kuitenkin myös tieto ja tietämisen kokeminen. Kun asiat on varmasti tutkittu ja varmistettu laskentatoimen laboratoriossa, ei niitä enää voida kiistää. Laskentatoimi kertoo, kuinka asiat olivat ja menivät, joten sen olemassaolosta täytyy olla kiitollinen.

” Semmoista tietoa ei ollut kenelläkään ennen laskentaa tai laskennan tuloa.”

Tässä ollaan lähellä myös seurakuntaa ilmentänyttä tietoisuutta eli seurakunta tuli tehdä uskosta tietoiseksi. Tietämisen kokemisessa korostuu kuitenkin enemmän viestin vastaanottajan henkilökohtainen tietäminen. Laskentatoimi koetaan kuitenkin melko kaukaiseksi asiaksi, joten laboratoriota ilmentää vielä *etäisyys*: tiedetään laskentatoimen olevan olemassa ja tiedetään suurinpiirtein mitä siellä tehdään, mutta se määritellään erilliseksi kohteeksi, objektiksi.

Kuvio 5. Laboratorio -kielikuva

” Jos ajattelee sitä laskentatoimintaa...sehän on tuolla taloustoimistossa tai siellähän sen pitäisi olla sen laskentatoimen. Kaikki tällainen budjettilaskenta ja muu, sehän tapahtuu-kin siellä. --- Minusta saisi olla tietysti niin, että meidän ei tarvitsisi tehdä oikeastaan mitään; me annettaisiin vain semmoiset raakatiedot ja laskentatoimi hoitaisi meidän puolesta kaikki nämä pakettiin sun muut. Me ollaan tavallaan jouduttu tekemään semmoista laskentatoimen työtä.”

Laskentatoimen laboratoriossa siis tehdään ”likaiset työt” eli preparoidaan näytteet ja tehdään kokeet. Tulokset kuuluvat kaikille sen jälkeen kun ne on ensin saatu aikaan laboratorion toimesta Laskentatoimi laboratoriona -kielikuva ilmenee empiirisessä aineistossa eniten lääkäreiden kautta. Sen vivahteet ovat sekä riveillä että rivien välissä ja ennen kaikkea se on liitettävissä lääkäreiden luonnontieteelliseen taustaan. Laskentatoimen hyvyttä voidaan tämän kielikuvan perusteella arvostella esimerkiksi sen tieteellisyyden perusteella. Tutkimusasetelman oletetaan olevan mahdollisimman häiriöttömän, näytteet ovat virheettömiä ja niiden käsittely steriiliä. Tällä tavalla tutkimustuloksiksikaan ei voi siis tulla muuta kuin objektiivista tietoa, joihin voidaan perustaa tehtävät toimenpiteet. Laskentatoimi toimii näin myös hyvinvoinnin taustalla, sillä laskentatiedon avulla voidaan tehdä päätelmiä terveydenhuollon kannattavuudesta ja eri toimenpiteiden kustannuksista. Näin laskentatoimi toimii tekijänä, jonka kautta ihmisten hyvinvointia voidaan lisätä vähentämällä resurssien tuhlaamista väärin toimenpiteisiin.

Laskentatoimi laboratoriona -kielikuva pyrkii näkemään laskentatoimen melko ongelmattomana tulosten aikaansaamisen suhteen. Laskeminen on siis suhteellisen helppoa ja laskentatoimi on mikroskoopin kaltainen tieteellisen tutkimuksen väline. Hyödyllisyys on välttämättömyyttä, sillä jos se pystytään laboratorion avulla osoittamaan, saadaan aikaan hyvinvointia. Hyvinvointi voidaan taas nähdä terveydenhuollon korkeimmaksi päämääräksi. Jos laskentatoimella voidaan siis näyttää mikä on hyödyllistä, tarkoittaa se samalla myös hyvinvoinnin lisäämisen mahdollisuutta. Laskentatoimen luonne laboratorion kautta nähtynä on kaiken kaikkiaan hyvin luonnontieteellinen, looginen ja perustuu syyhyn ja seuraukseen. Laskentatoimi näyttäytyy aineistossa laboratorion kaltaisena, mutta todellakin lähinnä vain lääkäreiden kautta. Tämä tulkinta on siten eräs vaihtoehto nähdä lääkäreiden ajatukset laskentatoimesta

5.4 Kolmas tarina: laskentatoimi klassikkoteoksena

5.4.1 Klassikkokirjan symboliikka

” Lääkäri on edelleen lääkäri eikä laskentatoimi ole sitä muuttanut. Laskentatoimi on kuitenkin eräänlainen palvelun kohde, kirja, joka on ostettava kirjahyllyyn tietoisuuden ja laajan yleissivistyksen osoittamiseksi. Tietoisuutta voi osoittaa tietenkin myös vieroksumalla. Kirjalla on pysyvä paikkansa hyllyssä ja sen tuntemisella ja tunnustamisella voi osoittaa kompetenssinsa tai statuksensa. Edelleen kirjan tuntemista voi ilmentää myös kyseenalaistamalla. Kirja ilmentää akateemisuutta ja arvostelukykä, jotka ovat hyväksyttäviä ja tavoiteltavia asioita. Sen hyväksyminen tekee omaan työhön keskittymisen mahdolliseksi. Klassikkokirjan hankkiminen on välttämätöntä, mutta sitä ei välttämättä tule koskaan lukeneeksi. Tärkeintään on kuitenkin vain se, että tietää mistä nimenomaisesta teoksesta puhutaan.”

Laskentatoimen näkeminen palvottuna klassikkoteoksena on lähellä seurakuntaa, mutta palvelun kohteena ei ole tässä kirjan tarjoama oppi vaan kirja itse. Kirjaankin voitaisiin liittää polvistuminen ja tietoisuus on siinä seurakunnan tavoin keskeistä. Tietoisuus ilmentää tässä kuitenkin tietoisuutta järjestä ja ihmisen loogisesta toiminnasta eikä seurakunnan tietoisuutta laskentatoimen uskostaan tai muista uskonnoista. Seurakunta -tulkinnan yhteydessä puhuttiin myös rituaaleista eli laskentatoimen rutiineista, jotka voivat muodostua pelkiksi toistettaviksi tapahtuviksi ilman sisältöä. Kirjan palvelu voitaisiin nähdä siten eräänlaiseksi rituaaliksikin, kuten ilmenee seuraavassa kappaleessa Macintoshin laskentatoimen symbolisesta käyttöä kuvaavasta esimerkistä. Edellä käsitellyn laboratorio -kielikuvan aineksiakin löytyy kirjasta, sillä kirjaa tässä ilmentävä *akateemisuus* ilmentää edelleen laboratorio -kielikuvassa esiintynyttä tieteellisyyttä. Kuitenkin palvottavassa kirjassa laskentatoimen tieteellisyys ilmentää edelleen enemmän toiminnan oikeutusta kuin laboratorion objektiivisuutta. Moniselitteisyys näkyy hyvin juuri tämänkaltaisissa esimerkeissä. Ilmiöitä voidaan toki kääntää kielikuviksi, mutta pian voi huomata monen asian liittyvän toiseensa saaden erilaisia sävyjä ja muodostaen värien sateenkaaren. Tutkimuksen esittämisen kannalta on kuitenkin tarpeellista jollain tavoin jäsenellä tulkintaa ja samalla tuoda esiin sen perusteluita.

Laskentatoimi kultin palvelun kohteena voidaan siis liittää laskentatoimen symboliseen käyttöön, josta on kirjoittanut esimerkiksi Macintosh.¹ Macintoshin mukaan laskentatoimen symbolinen käyttö ilmentää organisaation tarvetta kerätä runsaasti informaatiota osoittamaan uskomista järkevään ja rationaaliseen valintaan. Laskentatiedon kerääminen on tapa varmistaa, että tätä keskeistä uskoa todella kunnioitetaan. Samalla sen avulla voi osoittaa kompetenssinsa, vaikka tiedolla ei välttämättä ole mitään yhteyttä varsinaisten päätösten tekemiseen. Tieto ei siis ole toiminnan perusta, vaan se symboloi ja vahvistaa yhteisön ydinarvoa ja sitä käytetään lähinnä toiminnan oikeuttamiseen. Pääsy tiedon lähteille ja sen hallitseminen edistävät taas mainetta ja herättävät toisissa luottamusta.

5.4.2 Klassikkokirjan värit työyhteisössä

Aiemmissa tulkinnoissa on hyvin ilmennyt se, että kustannustietoisuus on sairaalan työyhteisössä tärkeä asia. Sen merkitystä korostetaan ja sen koetaan olevan korkea. Sairaalassa tiedetään siis tarkkaan, mitä asiat maksavat. Tietoakin jaetaan ja sitä katsotaan olevan saatavilla, onhan seurakunta tehtävä uskostaan tietoiseksi. Kiintoisaa onkin miettiä, mikä merkitys tietoisuudella on, sillä siitä huolimatta saattaakin käydä näin:

”Toisaalta vaikuttaa eniten se, mihin potilas haluaa - häneltä voidaan kysyä ja se ehkä tulee ensimmäisenä. Toiseksi tulee se, että miten lääkäri tuntee paikan. Sen jälkeen tulee ehkä laatukriteerit ja subjektiivinen laatutuntemus; tämän toimenpiteen laatu on tällöinen. Sitten vasta neljäntenä tulee, että mitäs tämä lopulta maksaa.”

Tässä voisi ensimmäiseksi ajatella olevan kyse välinpitämättömyydestä, mutta se ei ole moniselitteisyyden kannalta hyvä tulkinta - se on liian ilmeinen ja yksinkertaistaa asioita. Lisäksi välinpitämättömyys on melko voimakkaan negatiivinen ilmaisu. Enemmänkin voidaan ajatella, että lääkärit ovat sairaalan hierarkiassa korkealla ja lisäksi hyvin arvostettu ja tiettyä auktoriteettia omaava ryhmä. Luonnollisesti heidänkin kesken arvovalta jakautuu eri tavalla, mutta heidän päätöksensä ovat silti itsenäisiä ja he toimivat asiantuntijoina potilasta hoidettaessa. Huolimatta siitä, että tietoa esimerkiksi kustannuksista on saatavilla, voi lääkäri käyttää arvoaltaansa vapaasti tehdessään päätöksiä. Tietoisuus kustannuksista on osoitettu, mutta

¹ Macintosh 1994, 154-156

tietoisuus ei estä lääketieteellisen päätöksen tekemistä kustannuksista riippumatta. *Tietoisuus* ilmentää tietoisuutta rationaalisuudesta ja on näin klassikkokirjan eräs ilmentäjä.

” Se vaikuttaa tiedostamatta, epäsuorasti, tiettyihin linjavalintoihin. Voi sanoa sillä tavalla, että lääkäri ja käytännön päätöksentekijä siellä tietää ainakin alitajuisesti, että nämä maksaa näin paljon ja sitten tulee ehkä johdolta paineita, että tässä pitää kustannuksia katsoa...nämäkin vaikuttaa epäsuorasti, mutta ei suoraan. Johtava lääkäri ei sano kenellekään, miten se homma hoidetaan ja lääketieteellinen päätös tehdään, vaan kyllä hoitava lääkäri tekee sen päätöksen, että nyt käytetään tätä antibioottia tai tehdään kalliimpi leikkaus.”

Tuntemisella ja tiedostamisella voi kuitenkin osoittaa statustaan. Tieteellisen koulutuksen saaneena lääkärinkin on hyödyllistä tunnustaa laskentatoimen klassikkokirjan olemassaolo, sillä sen avulla toiminta voidaan perustella. Tässä kirjan ilmenemismuotona on siten *tieteellisyys*, mitä korosti aiemmin toisella tavoin laboratorio -kielikuva. Tässä *tieteellisyys* ilmentyy järkevyytenä ja arvostelukykynä, joita osoittamalla voi herättää luottamusta. Hyväksymällä laskentatoimen klassikkokirjan olemassaolon voi paremmin keskittyä työhönsä.

”Mutta raha siellä taustalla kuitenkin on; ne on verovaroja, joista me ollaan tilivelvollisia kaikille veronmaksajille.”

Kirjaa ilmentää näin *tunnustaminen*: on siis myönnettävä, että laskentatoimi on tärkeää ja sen täytyy todella vaikuttaa päätöksentekoon. Tärkeyden perustelemiseen sopii hyvin vetoaminen veronmaksajiin ja yhteiskuntaan, joiden on voitava uskoa terveydenhuollon tekevän järkeviä päätöksiä. Toiminta on siis oikeutettava ja se voidaan tehdä käyttämällä laskentatoimea. Laskemalla ja keräämällä tietoa voi osoittaa olevansa vastuullinen päätöksentekijä, joka huomioi rahan ja resurssien niukkuuden.

” Kyllä väittäisin, että meillä kuitenkin tulosjohtajat on keskimääräistä paremmin talousasiat omaksuneet ja tekevät johtopäätöksiä, joissa talous on mukana. En edellytä, että talous on se, joka määrää, mutta sen pitää olla mukana. Mutta kyllä sitten on taas tulosjohtajia, jotka on aivan toivottomia.”

Tietoisuuttaan voi osoittaa kuitenkin vieroksumalla ja olla yrittämättä miellyttää. Mistä sitten hallinto voi tietää onko päätöksenteossa käytetty laskentainformaatiota vai voiko vain olettaa tiedon vaikuttavan päätöksentekoon ja pelätä sitten pahinta? Seurakunta -tulkinnan yhteydessä tuli esille budjetin merkitys sakramentin kaltaisena eräänlaisena ylimpänä rituaalina. Budjetissa pysymistä pidetään sairaalayhteisössä hyvin tärkeänä ja sitä myös seurataan. Mielenkiintoista on kuitenkin pohtia sitä, onko budjetissa pysynyt tulosjohtaja eli ylilääkäri tehnyt johtopäätöksensä todellakin talouden sanelemana vai onko budjetissa pysyminen tapahtunut ”näppituntumalla” kokemuksen kautta. Budjetin toteutumisen lisäksi sairaalassa seurataan toki tuloksen kehittymistä, mutta terveydenhuollon tavoitteissa tulos ei ole etusijalla. Muun muassa johtoryhmän kokouksessa korostui selkeästi, että ” *kenellekään ei saa jäädä käsitystä siitä, että yritettäisiin tehdä voittoa.*”

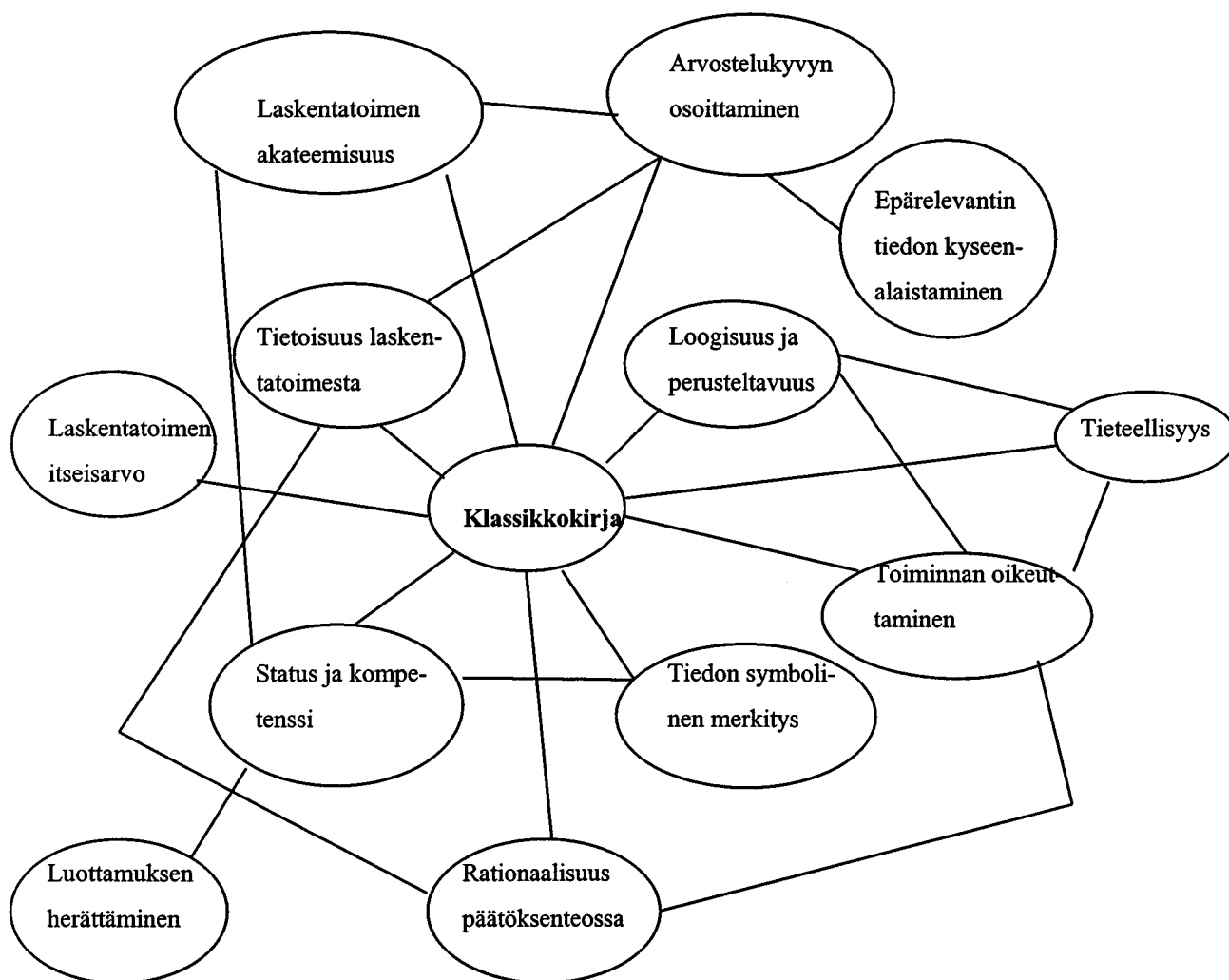
Talouden ja hallinnon käsitys siitä, tehdäänkö johtopäätökset talousasiat huomioiden näyttää perustuvan hyvin paljon siihen, mitä he näkevät. Aktiivisuus kokousten järjestämisessä ja raporttien lukemisessa siis on merkki kiinnostuksesta ja oikeuttaa jälleen lääkärin toiminnan. Sairaalayhteisön talouden ja hallinnon näkemyksissä laskentatoimesta korostuu se, että laiminlyönnit ovat aina näkyviä ja laskentainformaation huomiotta jättäminen voidaan heti tunnistaa. Kustannustietoisuutta kuitenkin tuodaan koko ajan esille ja laskemisen merkitys nähdään ilmeiseksi.

”Mutta tosiasia on se, että kustannuspuristusta joudutaan jostain hakemaan. Kehittelytyökin on tärkeää, että me päästään siinä toimintolaskennassa kokeiluprojekteihin ja löydetään sieltä sitten kenties näitä järkevämpiä toimintatapoja. ---Täällähän olisi ihan mahtava ympäristö laskea kaikkia asioita ja sinänsä hirveän mielenkiintoista olisi lähteä laskemaan vaikka sitä potilaan ketjua; mitä ne kustannukset todella on. Tällaisia erilaisia laskentamalleja voisi olla vaikka kuinka hirveän paljon. Nyt voitaisiin tietysti sanoa, että mitä lisäarvoa saataisiin yksityiskohtaisemmalta laskentatoimelta...se on minusta arvioitava ihan kohteittain.”

Järkevä päätöksenteko, rationaaliset valinnat ja tosiasioihin perustuva toiminta nähdään tässäkin tavoiteltaviksi. Ne ilmentävät laskentatoimen *itseisarvoa*, vaikka toivomus lisäarvon tuottamisesta esitettiinkin. Lisäarvon tuottamiseenkin liittyy kuitenkin rationaalisuuden tavoit-

telu. Tiedon merkitys ilmenee myös seuraavassa lainauksessa, vaikka tiedon käytännön arvo siinä kyseenalaistetaankin.

”Jos puhutaan nyt hinnoittelusta ja jostain sellaisesta abc-laskennasta niin se on antanut tietoa. Ehkä hallinto on käyttänyt sitä tietoa hyväksi, mutta se ei ole ehkä mennyt kovin pitkälle tuonne käytännön työtä tekevän lääkärin tai hoitohenkilökunnan ajatuksiin.--- Joittenkin toimenpiteiden ja muiden hintojen ero voi olla huomattava. Siellä ei kuitenkaan käytännön tasolla lääkäri ja hoitohenkilökunta ajattele sitä, että jos otetaan halvempi hoito niin sillä voidaan hoitaa kolme potilasta sen sijaan että hoidetaan vain yksi potilas ja saadaan summahyöty - olkoon sitten yhteiskunnalle tai muulle - suuremmaksi.”

Kuvio 6. Laskentatoimi klassikkokirjana

Laskentatoimi voi siis olla klassikkokirjan kaltainen eli tietoa voidaan kerätä ja jakaa, vaikka kukaan ei todellisuudessa uskoisikaan tiedolla olevan vaikutusta päätöksentekoon. Helppointa on tietysti olla lausumatta epäilyksiään julki. Edellinen lainaus ilmentää tavallaan tätä epäilystä, mutta yhteisön virallinen kanta on edelleen se, että laskentatoimen *pitää* vaikuttaa päätöksentekoon. Vahvistaakseen tätä uskomusta on hyvä tietoisesti tuoda esille korkeaa kustannustietoisuutta ja hyvin hoidettua tiedon jakelua. Tällöin kukaan ei voi väittää etteikö laskentainformaatio kuitenkin *voisi* vaikuttaa päätöksentekoon. Laskentatoimi klassikkokirjana ilmenee näin itseisarvossa, tieteellisyydessä, akateemisuudessa, arvostelukyvyyssä, tietoisuudessa ja tuntemisessa, rationaalisuudessa, statuksessa sekä toiminnan oikeuttamisessa. Tietoisuus ja arvostelukyky ilmentävät edelleen kyseenalaistamista, status luottamusta ja rationaalisuus symboliikkaa. Keskeiset värit näkyvät tasokuviosta, josta huomataan myös, että väreillä on keskinäisiä yhtymäkohtia sekä toistensa että ilmenemismuotojensa kautta. Klassikkokirjassa korostuu tietyllä tavalla myös lääketieteen asema työyhteisössä. Lääketiede on merkittävä tekijä päätöksiä tehtäessä, mutta laskentatoimen oletetaan vaikuttavan silti valintoihin. Lääketieteellinen päätös kuitenkin riittää monissa tilanteissa yksin oikeuttamaan toiminnan.

” Tietysti voi sanoa, että tulosjohtajakin kokee tavallaan voimattomuutensa tiettyjen kustannusten suhteen...jos on tapahtunut iso liikennekolari ja joudutaan tekemään todella raskaita toimenpiteitä ja viemään yliopistolliseen keskussairaalaan - ei se voi sille kustannukselle yhtään mitään. ”

Laskentatoimea tarvitaan kuitenkin taustalle, jotta yhteisön olemassaolo ja lääketieteellisenkin toiminnan järkevyyt vois perustella jollain toisella rationaaliseksi mielletyllä tavalla. Lääketieteellinen perustelu siis riittää jonkun toimenpiteen tekemiseksi, mutta vasta laskemalla ja keräämällä tietoa voidaan päätökset katsoa julkisesti oikeutetuiksi. Sairaalan omistavassa kuntayhtymässä raportointi ja tiedon kerääminen herättää luottamusta ja vahvistaa uskoa siihen, että niukkoja varoja käytetään järkevällä tavalla. Näin sairaala oikeuttaa toimintansa sekä sisäisesti työyhteisön edessä että ulkoisesti ja julkisesti. Klassikkokirja -kielikuva ilmentää laskentatoimen itseisarvoa eli kirjaa sinänsä, ei sen tarjoamaa oppia. Hyllyyn hyvin asetettunahan palvelun kohteena oleva kirja näkyy jo ovelta saakka. Se on kuin suomalaisten ”Tuntematon sotilas”, jonka kaikki ovat joskus lukeneet, mutta siitä on jo kauan ja muistikuvat lienevät ajan haalistamia.

5.5 Neljäs tarina: ihmisiä elämän näyttämöllä

5.5.1 Sairaalan työyhteisö teatterina

” Laskentatoimi on tämän teatterin käsikirjoitusten lähde, sen avulla kirjoitetaan siis näytelmiä. Roolit jakautuvat yleensä näytelmän mukaan ja pääosan esittäjät vaihtuvat. Rooleista käydään myös kilpailua samoin kuin siitä, millaiset näytelmät pääsevät esille. Kurinalainen harjoittelu on teatterissakin tie menestykseen huolimatta siitä, että teatterin voima piilee luovuudessa. Kurinalaisuus ei tässä ilmennä pakkoa, joka sisältää negatiivisia tunteita. Kilpailu ilmenee kilpailuna yleisöstä, mutta sitä on myös teatterin sisällä. Yleisön miellyttäminen on kuitenkin hyväksyttävä, jos mieli saada rahoitusta. Se on kaupallisuutta ja voi vaikuttaa ohjelmistoon, mutta kehittyvän teatterin on vaihdeltava ohjelmistoaan joka tapauksessa. Ohjaajan tehtävä on saada näyttelijät yltämään parhaimpaan mahdolliseen suoritukseen. Ohjaaja ei ole aina sama, eivätkä eri ohjaajat tee samasta näytelmästä yhdenmukaista esitystä. Näyttelijöiden persoonallisuus ja yksilöllisyys ilmentävät teatterin vahvuutta, mutta toisaalta ne voivat ilmentää myös riskiä. Tämä teatteri on kuitenkin ammattilaisteatteri, jonka esittäjät ovat ylpeitä itsestään ja osaavat kunnioittaa muiden suorituksia.”

Työyhteisön näkeminen teatterina korostaa ihmisten erilaisia roolien merkitystä kokonaisuuden kannalta. Teatteri on keskeisesti yhteistyön metafora. Siinä ilmenee kuitenkin myös terveydenhuollon toiminta yleisön edessä: yhtä yleisöä edustavat potilaat ja rahoittajat eli kunnat, jotka kumpikin toivovat parasta mahdollista esitystä. Laskentatoimesta saadaan kirjoitettua näytelmiä, joita voidaan sitten tulkita ja esittää. Teatterin esitykset tapahtuvat useilla eri näyttämöillä: ne ovat harjoittelua arkipäivän kulisseeissa, harjoittelua ryhmätöinä, retoriikkaa kokouksissa, ensi-iltoja ja uusintaesityksiä. Yleisön kyllästyttyä tai oikeastaan mieluiten jo ennen sitä tulisi teatterin eli työyhteisön vaihtaa ohjelmistoaan ja kehittyä. Kurinalaista harjoittelua tarvitaan, jotta teatteri kykenee tekemään näytelmästä hyvän. On tietysti olemassa yleisömenestyksiä sekä pienimuotoisempia kokeiluja, jotka eivät suurta yleisöä houkuta. Jokaisella kun on oma makunsa laskentatoimen näytelmien suhteen samoin kuin siinä, miten näitä näytelmiä tulkitaan. Olennaista on siis se, että on olemassa useita näytelmiä, useita rooleja ja ohjaajia, useita tulkintoja, useita näyttämöjä ja useita yleisöjä - työyhteisön teatteri on monimuotoinen ja elävä.

5.5.2 Teatterin ilmeneminen työyhteisössä

”Erikoissairaanhoidon johtamisessa on paradokseja, jotka puuttuvat tulosta tavoittelevan liikeyrityksen johtamisesta puhumattakaan johtamisen siitä puolesta, että se joudutaan tekemään julkisuuden lasikaapissa, joka on avoin niin median kuin yksityistenkin kärkevälle, repivälle ja henkilöityvälle kritiikille sekä poliittisille tarkoituksenmukaisuuksille.”

Teatteri ilmenee näin ensinnäkin *julkisuudessa*, jonka sairaalan työyhteisö välttämättä joutuu kohtaamaan toimiessaan ja tavoitellessaan päämääriään. Julkisuus on kuitenkin vain eräs näyttämö, mutta sen osoittama suosio on välttämätöntä teatterin kannalta.

”Kuntien taholta me ollaan kyllä aina saatu vahva tuki ja tunnustusta. Se johtuu varmasti paljolti siitä, että me ollaan havaittu omaehtoisesti tämä kuntien talouden huomioonottaminen. Kuntien ei ole tarvinnut tulla tänne nyrkkiä puimaan, että nyt teidän täytyy muuttaa rahankäyttöä. Ne uskovat siihen, että jos rahaa menee kuitenkin niin ei sille mitään voi - se on sitten luonnonlaki. ---Tässä meidän maakunnassa ollaan talousmielessä päästy paljon vähemmällä juuri siitä syystä, että me ollaan itse oltu aktiivisia talousseurannassa.”

”Tämä budjettiraami perustuu siihen, että tilinpäätöksen jälkeen sairaalan johto on käynyt tällaisella kuntakierroksella. Siellä sitten tulee maksajan eli kunnan näkökulmasta esille, että mitä asioita halutaan kehittää, mikä yleensä voi olla ja millaisia muita taloudellisia vaatimuksia asetetaan sairaanhoitopiirille.”

Tämä laskentatoimen näytelmä on siis kirjoitettava siten, että se saavuttaa suosiota rahoittajien keskuudessa. Julkisuus ilmenee toimimisena yleisön edessä, joka voi pyytää tietynlaista juonta laskentatoimen näytelmään tai esittää toivomuksia siitä, millaista laskentatoimea työyhteisössä yleensä esitetään. Julkisuudella on siis merkitystä teatterin eli työyhteisön linjavallinnassa. Työyhteisön eteen voi joskus tulla tilanteita, joissa on pakko ryhtyä improvisoimaan, mutta esitykset tälle yleisölle hoidetaan pääasiassa huolellisen suunnittelun avulla. Improvisointiin voidaan joutua tilanteissa, joissa ” *budjetin raamit natisee ja kustannuksia syntyy kuin sienä sateella* ” kuten johtoryhmän kokouksessa kuultiin. Improvisointi voi siten olla selviytymistä tilanteista, joita ei osattu ennakoita.

Toimiessaan julkisten yleisöjen edessä teatteri on väistämättä myös alttiina kilpailulle. Tämän sairaalan erikoisuus on se, että se myy palvelujaan toiseen sairaanhoitopiiriin kuuluvalle ryhmälle kuntia, jotka edustavat noin kahtakymmentä prosenttia toiminnan kokonaisvolyymistä. Laskentatoimesta on siten löydettävä myös näytelmiä, joilla voidaan menestyä tämän yleisön edessä. Kilpailu ilmenee muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

” Meidän on pitänyt pystyä sekä laskemaan että toteuttamaan semmoiset hinnat, että pystytään kilpailemaan hinnoilla. ”

” Kyllä selkeästi tämä kustannustaso ja hinnat on oleellisia...jos me ei pystytä kilpailemaan Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kanssa - niiden käyttö on kuitenkin merkittävä osa meidän toiminnasta - se tarkoittaisi meillä aika radikaaleja muutoksia sekä henkilökunnan että tilojen suhteen. Jos siellä tapahtuisi jotain...se on meille sellainen kysymys, että meidän täytyy pystyä kilpailemaan... ”

Kilpailu ei kuitenkaan ilmene pelkästään kilpailuna yleisöstä, vaan teatterin näyttämöjä on myös työyhteisön sisällä. Yleisökään ei siten ole pelkästään sairaalan ulkopuolella, vaan työyhteisö itse pitää sisällään monia eri yleisöjä. Työyhteisö kokonaisuudessaan on harvoin yksi yhtenäinen yleisö, sillä toiminta siellä tapahtuu eri näyttämöillä. Kullekin näyttämölle tarvitaan oma yleisönsä. Suosiota on tavoiteltava esimerkiksi kollegojen keskuudessa ja on saatava esille haluttuja näytelmiä eli laskentatoimeen liittyviä näkemyksiä. Näitä käsikirjoituksia on tietysti paljon, ja niiden kiinnostavuudesta kilpaillaan. Kaikille laskentatoimeen liittyville esityksille ei suinkaan riitä yleisöä.

Seuraava esimerkki ilmentää kilpailun lisäksi myös sitä, että teatterissa ilmenee myös on *kehittymisen tarve*; sen on tuotettava uusia laskentatoimen produktioita, vaihdettava tyyliä ja oltava ajan hermolla. Muuten yleisö kyllästyy ja niin kyllästyvät itse näyttelijätkin. Näin kilpailu ilmenee edelleen kehittymisen tarpeessa. Vaikka nyt yhdellä näyttämöllä puhutaan toimintolaskennasta, on hetken päästä vaihdettava käsikirjoitusta ja pestattava uudet näyttelijät rooleihin - muoti muuttuu ja teatteri sen mukana. Ensi-illan esitys kerää silti aina todennäköisesti suuremman yleisön kuin kauan ohjelmistossa olleen kappaleen näytäntö.

” Tätä toimintolaskentaa ei ole vielä sillä tavalla markkinoitu, vaan me ollaan ajateltu, että tehtäisiin yksi yksikkö ensin tämmöiseksi mallituotteeksi - sillä sitten saataisiin tämä markkinointi tehtyä positiivisella tavalla. Nyt meille tulee koko ajan uusia asioita, mutta meidän ei minusta pidä lähteä lyömään rumpua ennen kuin ollaan päästy johonkin pisteeseen siinä asiassa ja niin, että yksiköt itse haluaisivat sitä sitten jatkotyöstää.”

”... ei pidä jokaista asiaa ruveta abc-laskennalla sairaalamaailmassa viimeisen päälle laskemaan - se sitoo myös resursseja ja henkistä kapasiteettia, joka ehkä on poissa siitä kokonaistoiminnan miettimisestä. Ihan semmoisena ajatuksena vaan, että tosiaan tämä tarkka laskenta on monessa mielessä tehnyt tehtävänsä - nyt olisi aika miettiä taas vaihteeksi kokonaissummaa ja keksiä tähän kokonaissummaan vaikuttavia asioita. Sitten kun toimenpiteitä on tehty aikansa, sen jälkeen palataan taas hyvin tarkkaan laskentaan, jotta saadaan taas ideoita miten edetään.”

Atomistisen logiikan mukaisesti ajateltuna nämä kaksi esimerkkiä olisivat toistensa vastakohtia, sillä toisessa ilmeisen selkeästi katsotaan laskemisen riittävän ja toisessa taas toivotaan sitä lisää. Moniselitteisyyden kautta huomataan kuitenkin näiden kahden ilmentävän sitä, että teatterissa on kilpailevia käsikirjoituksia. Laskentatoimi saa omat vivahteensa ja painotuksensa kussakin käsikirjoituksessa. Keskustelua niistä voidaan käydä eri näyttämöillä ja muokata näytelmä kyseessä olevalle yleisölle sopivaksi. Näyttämöllä roolit ja ohjaajat vaihtuvat eikä pääosan esittäjä ei aina ole sama. Näyttämöt voivat olla pienempiä tai suurempia, vaikka suurella työyhteisön estradilla kilpailu koko teatterin johtamisesta voi tulla parhaiten esiin.

” Se on ollut vähän sellaista henkien taistelua tässä takavuosina ja lääkärit on haikailleet että kukas heitä nyt oikeastaan johtaa - ei kai se nyt maallikkojohtaja ainakaan. Se on vienyt vuosia ennen kuin ne on tunnustaneet, että sairaanhoitopiirin johtaja on kumminkin johtaja, vaikka ei olekaan lääkäri.”

Teatteri ilmentyy myös *kurinalaisuudessa* ja *oppimisessa*. Ilman harjoittelua teatterin on vaikea saada kirjoitetuista laskentatoimen näytelmistä aikaan esitystä. Työyhteisöllä on oltava tietty lukujärjestys, jonka mukaan harjoitukset ja muut teatterin toiminnan kannalta olennaiset yksityiskohdat saadaan järjestettyä. Kurinalaisuus ja oppiminen eivät kuitenkaan ilmennä

pakkoa, vaan enemmänkin vastuuta ja ylpeyttä omasta osaamisesta. Harjoitusten valvonta ja oppimisen seuraaminen tapahtuu pääasiassa sairaalan talouden ja hallinnon puolelta.

” Kyllä tämä taloudenpito on jatkuvaa tsemppiä, tähän on tyypillisesti semmoinen asia, jota ei tehdä varastoon. Ja täältä talouspuolelta semmoinen jatkuva muistuttaminen on välttämätöntä. Vaikka nyt kuinka pitäisi johtamisessa pyrkiä ja päästä siihen, että kyllä aikuiset ihmiset toimeen tulee, tietää ja osaa...jos ei joka hetki valvota ja narskuteta poskia niin jonnekin päin lähdetään pusikkoa kohti aivan varmasti. Joka vuosi on näin ja niin on nytkin.--- Siitä täytyy koko ajan messuta. Jos vuodenkin olet niin, että katsot huolettomasti...Se on se peruskysymys: millä saat tulosjohtajat ja esimiehet sitoutumaan siihen budjettiinsa. Enkä sano tätä sillä, että meillä olisi asiat huonosti - meillä on varmasti asiat keskimääräistä paremmin.”

” Monta kertaa yksiköissä tehdään kiireellä töitä eikä sitten aina muisteta katsoa, että nyt meillä on nämä asiat repsahtamassa. Valitettavasti se tahtoo mennä monesti niin kuin aaltoliike; se tietty suhtautumistyyli pikkuhiljaa kertautuu koko talossa. Sen takia minusta on välttämätöntä, että näitä asioita pyöritellään.”

Tässä ilmenevät myös työyhteisön sisällä olevat paineet saavuttaa menestystä. Terveystuoli on ammattilaisten työtä, joten koko työyhteisön on voitava tuntee ylpeyttä toiminnastaan. Työyhteisön teatterissa ilmenevä yksilöllisyys ja se, että samat asiat eivät merkitse kaikille samaa, on vahvuus. Sen avulla voidaan esityksiä saada muokattua. Työyhteisön toiminnassa on kuitenkin olemassa riskejä: yksilöllisyys kääntyy yhteistyötä vastaan ja laskentatoimen esitykset epäonnistuvat tai jäävät vaille yleisöä. Vastuu onnistumisesta on kaikilla, mutta työyhteisössä koetaan, että sitä pitää myös valvoa. Vastuun koetaan koskettavan kaikkia teatterilaisia ja erityisesti tiettyjä henkilöitä eli tässä tapauksessa sairaalan tulosjohtajia, joita ovat ylilääkärit.

” Kyllä kai niiden johtajina vastuun kantamisen vuoksi pitäisi tietää missä mennään. Ja budjetissa pysyminen - mitä mahdollisuuksia heillä on käytettävissään. Ei kai se sairaalassa ole sen poikkeavampaa kuin muuallakaan.”

Teatterissa uskotaan hyvän suorituksen palkitsevan, mutta luovuus ja muutos koetaan nekin tärkeiksi. Tässä ilmenee kuitenkin taas se, että näyttämöitä on useita ja kilpailevia laskentatoimen käsikirjoituksia samoin. Luovuutta ilmentävät siten erilaiset pyrkimykset ja tarpeet.

”Jos menee taas tuohon asiaan eli mitä jatkossa, niin voi myös ajatella, että sen jälkeen kun laskentatoimi on antanut sen tiedon pitäisi keksiä taas jotain uutta mitä voitaisiin käyttää. Esimerkkinä nyt on tämä kuntalaskutus eli nämä sairaalan toiminnan kunnille aiheuttamat kustannukset. Aikaisemminhan meillä perustui hinnoittelu ihan puhtaasti hoitopäivälle ja poliklinikkakäynnille oli yksi ainoa hinta, josta kuntaa laskutettiin. Se vanha hinnoittelu mahdollisti, että kun kunta teki budjettia erikoissairaanhoidosta niin tiedettiin aika tarkkaan kuinka paljon kustannuksia menee. Nyt kun on menty sitten toimenpidehinnoitteluun ja on hyvin monenlaista hintaa ja kalliitakin toimenpiteitä niin se johtaa siihen, että kuntien on vaikea laskea sitä, kuinka paljon heillä tosiasiasa menee rahaa erikoissairaanhoidon.--- Kuntien kannalta kun he tekee omaa budjettiaan on aika tärkeää tietää, mikä se summa on - ettei se ole yhtäkkiä kaksikymmentä prosenttia suurempi tai miljoona markkaa enemmän kuin budjetoitu. Jos olisi vain yksi könttäsomma, se olisi helpompi laskea...tai miksei sitä summaa voisi laskea vaikka väestöön suhteutettuna tai jotain muuta, jolloin se olisi tarkka tieto.”

Hyvä työyhteisön teatteri muuttuu ja kehittyy - sillä on tarve elää ilman yleisöltä tulevia paineita. Tässä on teatterin voima, mutta luovuuden merkitys määrittyy monelta taholta. Luovuus voi jäädä vain kokousretoriikaksi, jos laskentatoimen esityksen kiinnostavuus ei ole riittävä työyhteisön sisällä. Teatteri työyhteisössä ilmentyy vielä *kommunikaatiossa*, joka edelleen ilmentää yhteistyötä. Voidakseen toimia teatterin eli sairaalan työyhteisön kyettävä keskustelemaan. Erilaisten laskentatoimen käsikirjoitusten tuominen esille on aina riski, mutta ilman sitä riskiä on vaikea esittää yhtäkään laskentatoimeen liittyvää näytelmää. Kommunikoimalla työyhteisö välittää laskentatoimen viestiä, esittää toivomuksia ja tuo esille vaihtoehtoisia käsikirjoituksia.

”Ehkä voisi sanoa, että tämä on kuitenkin monella tavalla pienikin talo. Täällä hyvin paljon päästään puhumaan ihan tällä tavalla kasvokkain niistä ongelmakysymyksistä. Sillä tavalla tämä viestin välitys toimii ja otetaan asioita paremmin huomioon ennakkoon kuin

isommassa talossa. Tämä on talouden ja suunnittelun ja seurannan kannalta aivan olennainen kysymys.”

”Onhan tässä välillä toivomuksiakin esitetty, mutta me ollaan yritetty kuulla niitä. Esimerkiksi viime vuonna meillä oli sellainen työryhmä, joka kävi läpi tämän meidän tulos- ja toimintaseurannan raportoinnin. Siinä oli mukana myös lääkäreitä ja kuultiin aika pitkälle sitä, miltä kantilta tulosjohtajat haluaa asioita katsella.”

Ammattilaisuus ilmentää sekin kommunikaatiota, mutta on itsessäänkin teatterin ilmentymä. Ammattilaisuus voi olla esimerkiksi lääkärin vastuuta potilaasta ja edelleen sairaalan vastuuta verovarojen käytöstä. Se on myös laskentatoimen koulutuksen saaneiden työyhteisön jäsenten osaamista. Ammattilaisuus on työyhteisön kannalta tärkeää, sillä se pitää yllä työyhteisön itsetuntoa ja ylpeyttä omista erityisalueista.

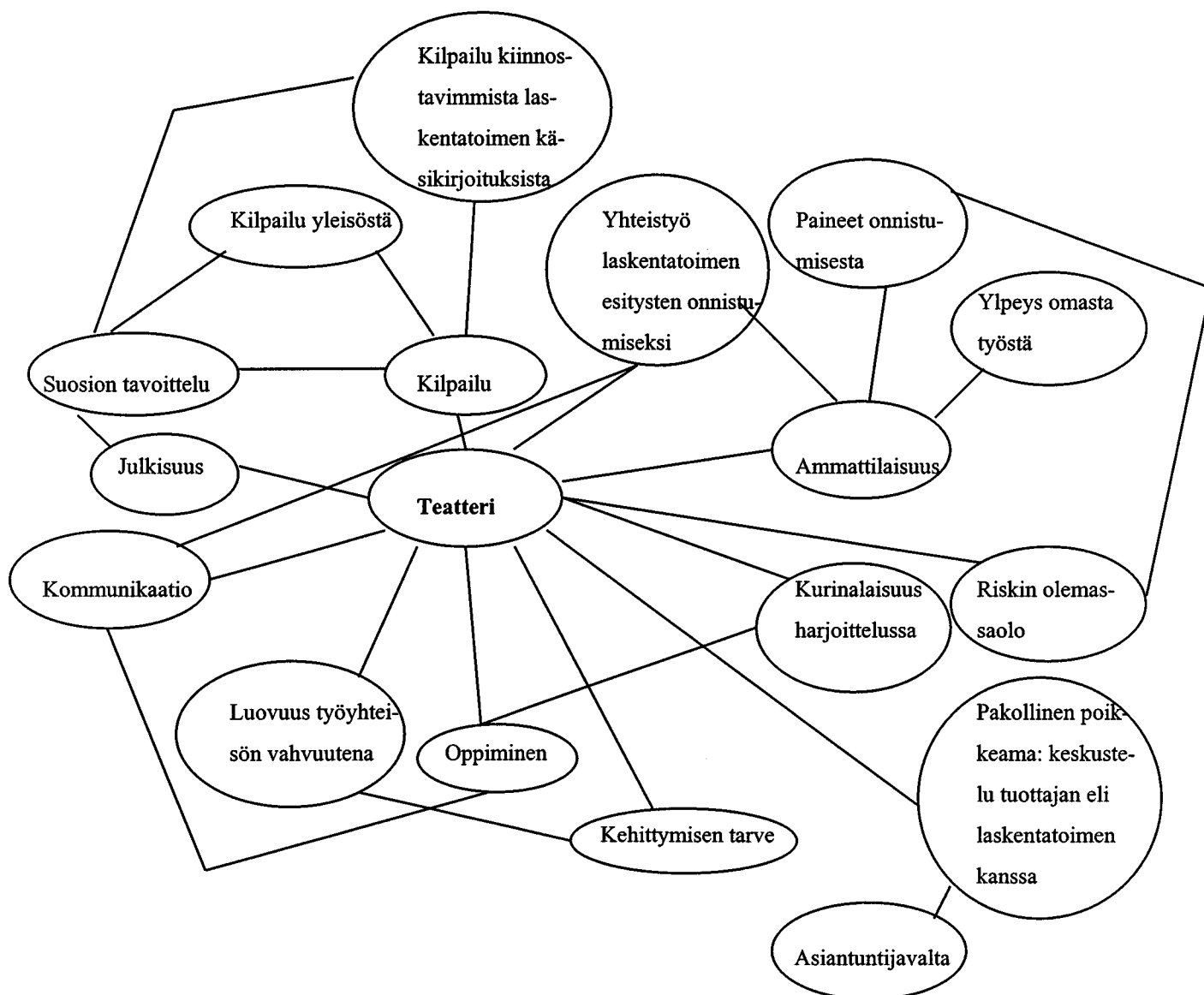
5.5.3 Laskentatoimi teatterin tuottajana

Kiintoisa teatterin piirre on tuottajan olemassaolo, joten tämä väri voidaan ottaa erityisen tarkastelun kohteeksi. Teatterin erityisenä värinä voidaan tässä tulkinnassa siis nähdä juuri tuottajan olemassaolo, eli laskentatoimi ilmentyy eräänlaisena pakollisena poikkeamana ennen lupaa toimia. Lääkärit ovat siinä näyttelijöiden asemassa tekemässä taidetta. Laskentatoimi eli tuottaja on taas varmistamassa sitä, että taloudellisiin kysymyksiin poiketaan lääketieteellisiä päätöksiä tehtäessä. Laskentatoimen ei siten tarvitse vaikuttaa teatterin taiteelliseen puoleen eli lääketieteelliseen hoitopäätökseen, mutta on jotenkin osoitettava tiedostavansa tuottajan laskentatoimen olemassaolo. Teatterissakin on keskusteltava ensin tuottajan kanssa ennen kuin voidaan palata taas pääasiaan eli taiteen tekemiseen näyttämöllä. Näin velvollisuus on täytetty. Sairaalassa lääkärit puolestaan tavalla tai toisella viivähtävät hetken laskentatoimessa ennen kuin jatkavat matkaansa.

” En edellytä, että talous on se, joka määrää, mutta sen pitää olla mukana.”

Tuottajan olemassaolossa ilmenee myös ammattilaisuus, joka tässä on asiantuntijavaltaa. Näyttelijöiden tavoin tuottajat koostuvat joukosta ammattilaisia, joilla on hallussaan tietämys omasta työstään. Asiantuntijavalta on kiistämätöntä, mutta se edellyttää joustavaa toimintaa

päämäärien saavuttamiseksi. Laskentatoimen edustajat eivät voi käyttää asiantuntijavaltaansa lääketieteellisiin päätöksiin vaikka he voivatkin osoittaa pakollisen poikkeamisen avulla oman merkityksensä. Lääkäreiden asiantuntijavalta ulottuu lääketieteellisiin päätöksiin, mutta heille on myönnetty tavallaan lupa eli tietty valta tehdä taloudellisia päätöksiä. Tämä lupa sisältää siten myös velvollisuuden ottaa huomioon laskentatoimen asiantuntijoiden edellyttämiä asioita.

Kuvio 7. Työyhteisö teatterina

5.5.4 Esirippu sulkeutuu

Teatterin eli työyhteisön keskeisenä tavoitteena on valmistaa esityksiä ja pyrkiä yhteistyöhön. Sairaalan koko työyhteisö toimii suurena näyttämönä, jonka eräs tehtävä on kirjoittaa julkisuuteen kelpaava laskentatoimen näytelmä esimerkiksi budjetin muodossa. Työyhteisön on kuitenkin pystyttävä kirjoittamaan ja esittämään myös muita laskentatoimeen kuuluvia näytelmiä. Näin se voi osoittaa kehittyvänsä ja seuraavansa yleisön toivomuksia. Teatteri itsensäkin pitää sisällä näyttämöitä, joissa käydään kilpailua parhaimmista käsikirjoituksista, yleisöstä ja suosiosta. Nämä näyttämöt voivat olla pieniä; niiden esitykset voivat tapahtua yksittäisissä kokouksissa esimerkiksi sairaalan eri tulosalueilla tai esitykset voivat tapahtua vain muutaman henkilön kesken. Suuremmilla näyttämöillä käydään keskustelua tärkeimmistä käsikirjoituksista kuten siitä, mikä on laskentatoimen linja tai merkitys työyhteisössä. Kilpailu parhaimmista käsikirjoituksista on samalla myös kilpailua eri rooleista ja siitä, kuka laskentatoimen näytelmiä pääsee lopulta ohjaamaan.

Teatterissa laskentatoimi saa näin ilmenemismuotonsa käsikirjoituksissa ja näytelmissä. Teatterin eli työyhteisön toiminnassa korostuvat hyvin ihmisten väliset suhteet ja se, että ilman työyhteisöä ei olisi myöskään laskentatoimea. Teatteri on siis välttämätön vertauskuva, ikäänkuin kulissit, jotta laskentatoimi voidaan ymmärtää siten kuin tässä on esitetty. Työyhteisö on näin paikka, joka antaa laskentatoimelle merkityksen ja vasta sen näyttämöillä laskentatoimi muuttuu ihmisten esitysten kautta eläväksi. Samalla tavoin rakentui aiemmin tulkittu hahmo työyhteisöstä seurakuntana uskonsa ympärille: ilman seurakuntaa ja sen ilmenemismuotoja uskoa olisi vaikea ymmärtää.

5.6 *Tarinoiden opetus*

Matka ymmärrykseen on nyt päättymässä ja sanat ovat saaneet ympärilleen neljä tarinaa, joista kukin on valaissut tutkimuksen kohteen yhtä selitystä. Nämä selitykset tai ilmiöt; seurakunta, laboratorio, klassikkokirja ja teatteri, ovat kukin ilmiöinä tuoneet esille tutkimuskohteen värejä. Tulkintoja ei voi asettaa paremmuusjärjestykseen, sillä niiden tarkoituksena on kuvata samaa eli laskentatoimen hahmoa sairaalayhteisössä. Voidaan kuitenkin huomata, että tulkinnoista seurakunta kasvoi suurimmaksi ja samalla ehkä myös syvimmäksi laskentatoimen hahmon kuvaukseksi. Seurakunta ja laskentatoimi sen uskona ammensi voimansa yhteisölli-

syydestä, jonka ympärille rakentuu koko työyhteisön merkitys. Yhteisö oli samalla sekä laskentauskon että itsensä symboli. Klassikkokirjan vahvuutena taas oli itse kirjan ja sen sisältämän opin erottaminen toisistaan, sillä se, mitä liitetään pelkän kirjan olemassaoloon ei suinkaan ole sama kuin se, mitä kirja opettaa tai mistä se kertoo. Laboratorio -kielikuva oli laskentatoimen hahmo lääkäreiden näkemänä, se oli ylvään tieteellinen ja samalla osoitus arkipäivän realismista ja rationaalisisista valinnoista - oikean ja väärän erottamisen tarpeesta. Teatteri rakentui laskentatoimen näytelmille ja toi samalla esille kulisseyssä käytävän kilpailun kiinnostavimmista laskentatoimen käsikirjoituksista. Teatterissa kilpailu ei ollut siten vain kilpailua ulkopuolisesta yleisöstä, vaan myös kilpailua sisäisestä mielenkiinnosta useilla eri näyttämöillä. Näiden kaikkien metaforien tai ilmiöiden värit kumpusivat esille kootusta empiirisestä aineistosta ja piirsivät tulkinnan kautta hahmon laskentatoimelle sairaalan työyhteisössä. Tulokset eivät ole täydellinen kuvaus tutkimuskohteesta, mutta ne lisäävät ymmärrystämme ilmiöstä nimeltä laskentatoimi ja ovat yksi monista tavoista selittää se.

Tutkimusongelmaan on siis vastattu ja vastauksena toimivat tarinat kertovat sen, millaisena laskentatoimi sairaalan työyhteisössä näyttäytyy. Yhteydet empiiriseen materiaaliin tulevat esille lainauksissa, jotka perustelevat samalla tulkintojen syntymistä. Miksi sitten tulkinta tuotti juuri nämä ilmiöt ja niiden värit? Osaksi kysymys jää vaille vastausta, sillä inhimillinen toiminta kuten tulkitseva tutkimus on aina osaksi tiedostamaton prosessi. Nämä tulkinnasta syntyneet ilmiöt olivat kuitenkin aineistossa vahvimpina, ja ne nousivat esille aineiston käsittelyn myötä. Jotkut ilmiöt olivat suoraan havaittavissa kuten laboratorio, mutta toiset saivat lopullisen hahmonsansa monien välivaiheiden kautta. Näin tapahtui muun muassa teatteri - metaforalle. Tulkinta on siksi myös etsittävän hahmon piirteiden terävöittämistä, sillä ensimmäiset tulkinnan tuottamat kuvat eivät välttämättä ole kovin selkeitä. Matka ymmärrykseen vaatii siis kärsivällisyyttä ja vuoropuhelua aineiston kanssa kunnes vastauksien voidaan katsoa tyydyttävän.

Tarinoiden opetus - jos näin halutaan sanoa - on mahdollista tulkita edelleen monin tavoin. Keskeistä siinä on kuitenkin se, että tarinoissa ilmenee laskentatoimen moniselitteisyys: kun laskentatoimea kuvaava ilmiö muuttuu toiseksi, ymmärretään koko tutkimuksen kohde taas yhdellä uudella tavalla. Uppoutumalla sairaalayhteisön laskentatoimeen seurakunta - metaforan kautta on laskentatoimen maailma aivan erilainen kuin teatterin kautta tarkasteltu-

na. Tärkeää on kuitenkin muistaa, että tehdyt tulkinnat, joita tässä on nimitetty tarinoiksi, eivät missään vaiheessa ole vertailukelpoisia sillä tavoin kuin yleensä ajateltaisiin. Puhuminen seurakunnasta ”suurimpana” tulkintana ei siis tarkoita sitä, että tulkinnat voitaisiin asettaa riiviin suuruusjärjestykseen, vaan suuruus on tässä suuruutta vain tulkinnallisessa mielessä. Tulkintojen mielenkiintoisuutta on tietenkin mahdollista aina tarkastella.

6 Jäähvyäiset tulkinnalle

6.1 Reflektio ja kriittinen tarkastelu

Tulkinnan tulosten todettiin aiemmin vastaavan tutkimusongelman aikaansaamiin kysymyksiin. Samoin todettiin tulkinnan syntyminen olleen prosessi, jonka täydellinen kuvaaminen on mahdotonta sen pitkälti tiedostamattoman luonteen vuoksi. Tulkinta voidaan kuitenkin katsoa perustelluksi, sillä se on liitetty empiiriseen aineistoon, josta on esitetty myös runsaasti otteita ja lainauksia. Tutkimuksen kulku ja tulkintojen syntyyn liittyneeseen aineiston käsittely on sekin selitetty aineiston keräämistä käsittelevien kappaleiden yhteydessä. Päiväkirja ja muut muistiinpanot auttoivat aineiston jäsentämisessä ja tulkintojen muotoutumisessa sellaisiksi kuin ne on esitetty. Sidonnaisuus aineistoon on selvä, mutta aiemmin todettiin myös aineiston olevan rajallinen. Rajallisuus ei tarkoita tässä aineiston vähyyttä, vaan sitä että se ”riitti” tehtyihin tulkintoihin, mutta ei mahdollistanut enää enempää. Tulkinnan synnyttyä aineisto siis oli tavallaan tehnyt tehtävänsä ja tulkinnan kehästä voitiin irrottautua.

Tutkimuksen alussa puhuttiin minikielistä¹, joita pidettiin tässä tulkinnan ”vara-avaimina”. Sellaisiksi ne myös jäivät, mutta mikään ei olisi estänyt käyttämästä niitä jo syntyneiden tulkintojen syventämisessä. Tulkinnat olisivat siten voineet johtaa tiettyjen minikielten käyttämiseen. Tämä olisi kuitenkin edellyttänyt aineiston laajentamista, joten minikielet jäivät odottamaan mahdollista jatkotutkimusta. Tulkinnat siis syntyivät omalla painollaan, vaikka klassikkokirja -metaforaan on pitkälti liitettykin Macintoshin tarjoama laskentatoimen symbolinen käyttö. Tehtyjä tulkintoja voidaan pitää kaiken kaikkiaan portteina uusiin tulkintoihin eli ne ovat uusia kiinnostuksen herättäjiä ja ideoiden käynnistäjiä jatkotutkimuksessa.

Tulkinta tutkimuksen metodina ohjasi tässä siis laskentatoimen hahmon piirteiden muotoutumista. Moniselitteisyys oli tutkimuksen lähtökohta ja ajattelutapa. Moniselitteisyyden voidaan nähdä ilmenevän tässä tulkitussa hahmossa, joka ilmeni seurakunta-, laboratorio-, klassikkokirja- ja teatteri -metaforien värien kautta. Laskentatoimi sairaalayhteisössä osoittautui hyvin arvokkaaksi tutkimuksen kohteeksi, josta oli mahdollista löytää syviä merkityksiä. Tulkinta ja moniselitteisyys auttoivat siis ymmärtämään, mikä on laskentatoimen merkitys

¹ Tammisen käyttämä nimitys esimerkiksi Latourin tai Bourdieun käsitteistöistä (ks. Tamminen teoksessa Lukka (toim.) 1998)

sairaalan työyhteisössä ja miten se voidaan kuvata. Aina on kuitenkin ymmärrettävä myös se, että tulkinnan kautta kuljetaan vain yksi tie. Mikään tässä tutkimuksessa esitetyistä tulkinnoista ei ole kaikkivoipa, eivätkä tulkinnat koskaan tavoittele totuutta vaan merkityksiä, näkemyksiä ja ymmärrystä.

6.2 Tutkimus osana terveydenhuollon laskentatoimen muuta tutkimusta

Tehty tutkimus on osoitus sosiologisen laskentatoimen kentän monista mahdollisuuksista lähestyä laskentatoimea organisaatiossa ja yhteisössä. Kuitenkin se poikkeaa varsin paljon muun muassa aivan alussa esitellyistä terveydenhuollon laskentatoimen tutkimuksista, joihin tässä palattakoon lyhyesti. Kontingenssiteoriaa hyväksikäyttävässä tutkimuksessa huomio kiinnittyi laskentajärjestelmien muutokseen ja siihen, että muutokseen vaikuttavat myös muut kuin rationaaliset ja taloudelliset päämäärät johdon valvonnassa. Preston, Chua ja Neu taas tutkivat terveydenhuollon etäältä tapahtuvaa ohjaamista, jota DRG:hen perustuvat laskentajärjestelmät palvelivat. Välikätenä eivät toimineet siten pelkästään ihmiset tai ihmisryhmät, vaan teknologiat ja tiedolliset kokonaisuudet. Kolmannessa tutkimuksessa selitettiin institutionaalisen teorian avulla, että laskentajärjestelmät symboloivat järjestystä sekä yhtenäisyyttä erilaisen sääntöjen ja ulkopuolisten odotusten kanssa. Historiallisiin ja sosiaalisiin näkökohtiin perustuva tutkimus osoitti seuraavaksi, että terveydenhuollon laskentatoimi ei ole ympäristöstään riippumaton, vaan monien kenttien ympäröivä alue. Nämä näkökohdat tulisi aina ottaa huomioon, kun tarkastellaan esimerkiksi tapahtuneita muutoksia. Giddensin strukturaatioteorian avulla kiinnitettiin lopuksi huomiota muutoksiin, joissa laskentajärjestelmät ja toisaalta laskentatoimen ammattilaiset olivat osallisina.

Kaikki tutkimukset keskittyivät siis laskentatoimen niihin puoliin, joissa korostunutta ei ole rationaalinen päätöksenteko tai taloudelliset tavoitteet. Niiden tarkoitus ei siis ollut tuottaa näitä päämääriä palvelevaa tietoa. Niin oli myös tässä tutkimuksessa, mutta tutkimus tavoitteli myös sellaista, mitä edellisiin esimerkkeihin ei sisällynyt. Ehkä tärkein ero on se, että lähestyttäessä tutkimuksen kohdetta ja ongelmaa esimerkiksi Giddensin strukturaatioteorian kautta tiedetään jo ennalta se, mihin huomio tulee kohdistumaan ja mitä erityispiirteitä voidaan saada esiin. Tutkittaessa ongelmaa tavoitteena löytää tulkinnan avulla hahmo liikutaan taas huomatt-

tavasti vähemmän tiedostetuilla alueilla. Ongelman asettamisen jälkeen tutkimus ohjautuu täysin sen mukaan, mihin aineisto antaa mahdollisuudet, eikä näitä mahdollisuuksia voi ennakolta määrittää. Tulokseksi saatavista tulkinnoista ei voi koskaan ennalta tietää, millaisia ne tulevat olemaan tai mihin aineiston erityispiirteisiin voidaan niiden avulla kiinnittää huomiota. Moniselitteisyyden avulla tapahtuva tulkinta siis tavallaan kuljettaa tutkijaa läpi aineiston, josta sitten nousee pinnalle ja toivotaan, että aineistolle muodostunut hahmo olisi mahdollisimman syvä ja terävä. Tunnettuja teorioita on mahdollista käyttää, mutta niiden liittäminen tutkimukseen on tapahduttava nimenomaan tulkinnan kautta. Pelkkien teorian vastineiden löytämistä aineistosta ei siksi voida pitää tulkintana.

6.3 Kuun pimeä puoli

Laskentatoimi terveydenhuollon organisaatiossa on nyt saanut hahmonsaa. Sen piirteet näkyvät laskentauskonsa eteen polvistuneessa seurakunnassa, se on läsnä laskentatoimen laboratorion steriiliydessä ja palvottuna kirjana työyhteisön kirjahyllyssä. Sen hahmossa on myös työyhteisön teatterin luomisvoimaa. Helpottuneena voisi kai sanoa, että kuun pimeä puoli on nyt kirjoitettu tarinaksi ja ongelma laskentatoimen merkityksestä sairaalan työyhteisössä on siten ratkaistu. On kuitenkin myönnettävä se, että niin kuin kuu näyttää meille aina vain toisen puolensa, on myös laskentatoimesta välittömästi havaittavissa usein vain tietynlaisia seikkoja. Se, joka on käynyt tutkimassa näitä todellisuutemme takapihoja, voi kuitenkin kertoa meille löytämistään merkityksistä. Sen jälkeen ymmärrämme taas hieman lisää ja ajattelemme asioista ehkä toisella tavoin - vaikka tiedämme ettei maailma ole yhtä kuin yrityksemme kuvata sitä.

7 Lähteet

- Alvesson, Mats - Sköldbberg, Kaj (1994). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Arbnor, Ingemar - Bjerke, Björn (1977). *Företagsekonomisk metodlära*. Studentlitteratur, Lund. 3. tryckningen.
- Arnold, Patricia J. (1991). *Accounting and the State: Consequences of Merger and Acquisition Accounting in the US Hospital Industry*. Accounting, Organization and Society, Vol. 16, No. 2, pp. 121-140.
- Covaleski, Mark A. - Dirsmith, Mark W. - Michelman, Jeffrey E. (1993). *An Institutional Theory Perspective on the DRG Framework, Case-Mix Accounting Systems and Health Care Organizations*. Accounting, Organization and Society, Vol. 18, No. 1 January, pp. 65-80.
- Ehrnrooth, Jari (1990). *Intuitio ja analyysi*. Teoksessa Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, 30-41. Toim. Mäkelä, Klaus. Painokaari Oy, Helsinki.
- Ervast, Pekka (1989 toim.) *Laotse: Taoteking*. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Grönfors, Martti (1985). *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. WSOY, Juva. 2. painos.
- Heiskala, Risto (1990). *Sosiologinen kulttuuritutkimus*. Teoksessa Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, 9-27. Toim. Mäkelä, Klaus. Painokaari Oy, Helsinki.
- Heiskala, Risto (1990). *Tulkinnan koeteltavuus ja aikakaulehtien analyysi*. Teoksessa Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, 242-262. Toim. Mäkelä, Klaus. Painokaari Oy, Helsinki.
- Jung, Carl G. (1964 toim.) *Symbolit - piilotajunnan kieli*. J.G. Ferguson Publishing Company, Suomessa Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1991. 11. painos.
- Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymä (1997). *Kuntayhtymäkertomus*.
- Koskela, Minna (1995). *Metaforat ja moniselitteinen logiikka yrityksen ideologian hahmottamisessa: case SOL Siivouspalvelu Oy*. Jyväskylän yliopiston taloustieteen laitos, Pro gradu -tutkielma.
- Lakoff, George - Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Lawrence, S. - Alam, M. - Northcott, D. - Lowe, T. (1997). *Accounting Systems and Systems of Accountability in the New Zealand Health Sector*. Accounting, Auditing & Accountability Journal, Vol. 10, No. 5, pp. 665-683.
- Macintosh, Norman B. (1994). *Management Accounting and Control System. An Organizational and Behavioral Approach*. John Wiley & Sons, Chichester.

Morgan, Gareth (1986). *Images of Organization*. J.W. Arrowsmith Ltd, Bristol.

Mäkelä, Klaus (1990). *Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet*. Teoksessa Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta, 42-59. Toim. Mäkelä, Klaus. Painokaari Oy, Helsinki.

Oliver, Martyn (1997). *Filosofian historia*. Hamlyn, an imprint of Reed International Books Limited, London, Suomessa Gummerus Kustannus Oy.

Paulsson, Gert (1993). *Accounting Systems in Transition: A Case Study in the Swedish Health Care Organizations*. Lund Studies in Economics and Management 19, Lund University Press.

Preston, Alistair M. (1992). *The Birth of Clinical Accounting: A Study of the Emergence and Transformations of Discourses on Costs and Practices of Accounting in US Hospitals*. Accounting, Organization and Society, Vol. 17, No. 1 January, pp. 63-100.

Preston, Alistair M. - Chua, Wai-Fong - Neu, Dean (1997). *The Diagnosis Related Group-Prospective Payment System and the Problem of the Government of Rationing Health Care to the Elderly*. Accounting, Organization and Society, Vol. 22, No. 2 February, pp. 147-164.

Saariluoma, Pertti (1990). *Taitavan ajattelun psykologia*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.

Tamminen, Rauno (1993). *Tiedettä tekemään!* Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Tamminen, Rauno (1994). *Moniselitteinen logiikka ja yrityksen kuva: näkemystä metsästämissä*. Jyväskylän yliopiston taloustieteen laitoksen työpaperi n:o 148/1994.

Tamminen, Rauno (1997). *Tarinoita laskentatoimesta*. Jyväskylän yliopiston taloustieteellisen osaston julkaisuja n:o 106/1997.

Tamminen, Rauno (1998). *Minikielinen tulkinta eli sano paljon mutta älä yksin*. Teoksessa Pekka Pihlanto - individuaali laskentatoimen tutkija, 243-259. Toim. Lukka, Kari. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, sarja C-1:1998.

Vanhala, Sinikka (1985). *Kvalitatiivisen tutkimuksen perusteet*. Helsingin kauppakorkeakoulun opetusmonisteita n:o 338.

Van Peurse, K.A. - Pratt, M.J. - Lawrence, S.R. (1995). *Health Management Performance - A Review of Measures and Indicators*. Accounting, Auditing & Accountability Journal, Vol. 8, No. 5, pp.34-70.

8 Liitteet

Liite 1 Haastatellut henkilöt ja muu empirinen aineisto

Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri, Kokkolan keskussairaala:

Keistinen Timo, johtajaylilääkäri, kansanterveystieteen dosentti (Oulun yliopisto), keuhkosairauksien ja terveydenhuollon erikoislääkäri	15.9.1998
Hulkko Antero, kirurgian ylilääkäri ja kirurgian tulosalueen johtaja, kirurgian dosentti (Oulun yliopisto), kirurgian erikoislääkäri	30.9.1998
Petäjävuori Marjatta, talousjohtaja	30.9. ja 9.11.1998
Punkari Juhani, sairaanhoitopiirin johtaja	1.10.1998
Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin johtoryhmän kokous	24.9.1998
<i>”Erikoissairaanhoidon johtamisen paradokseja”, muistio ja henkilökohtainen tiedonanto Juhani Punkarilta</i>	

Liite 2 Haastattelurunko ja käytetyt kysymykset

Haastatteluissa kysymyksiä käytettiin melko vapaassa järjestyksessä riippuen lähinnä siitä, miten haastattelu alkoi. Kaikkia kysymyksiä ei välttämättä esitetty kaikille henkilöille. Jotkut kysymykset ovat enemmän konkreettisia, toiset taas vähemmän, mutta yleisesti ottaen haastatteluissa edettiin konkreettisimmista kysymyksistä kohti abstraktimpeja kysymyksiä. Haastattelujen jatkokysymykset esitettiin aina sen pohjalta, mitä haastateltava vastasi. Tässä esitetyt kysymykset toimivat ainoastaan keskustelun alkuunsaattajana.

Haastateltavan nimi:

Asema sairaanhoitopiirissä:

Työskentelyaika Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirissä:

Muut taustatiedot:

Millä tavoin laskentatoimea käytetään sairaalassa?

Millainen on ympäristö, jossa sitä käytetään?

Mitä laskentatoimen järjestelmä tekee / mikä on siinä tärkeää?

Mikä laskentatoimessa on oleellista tai tärkeää?

Mitä ajattelitte silloin, kun yksityisen sektorin laskentatoimea alettiin soveltaa / siitä alettiin puhua?

Mitä ajattelette laskentatoimesta?

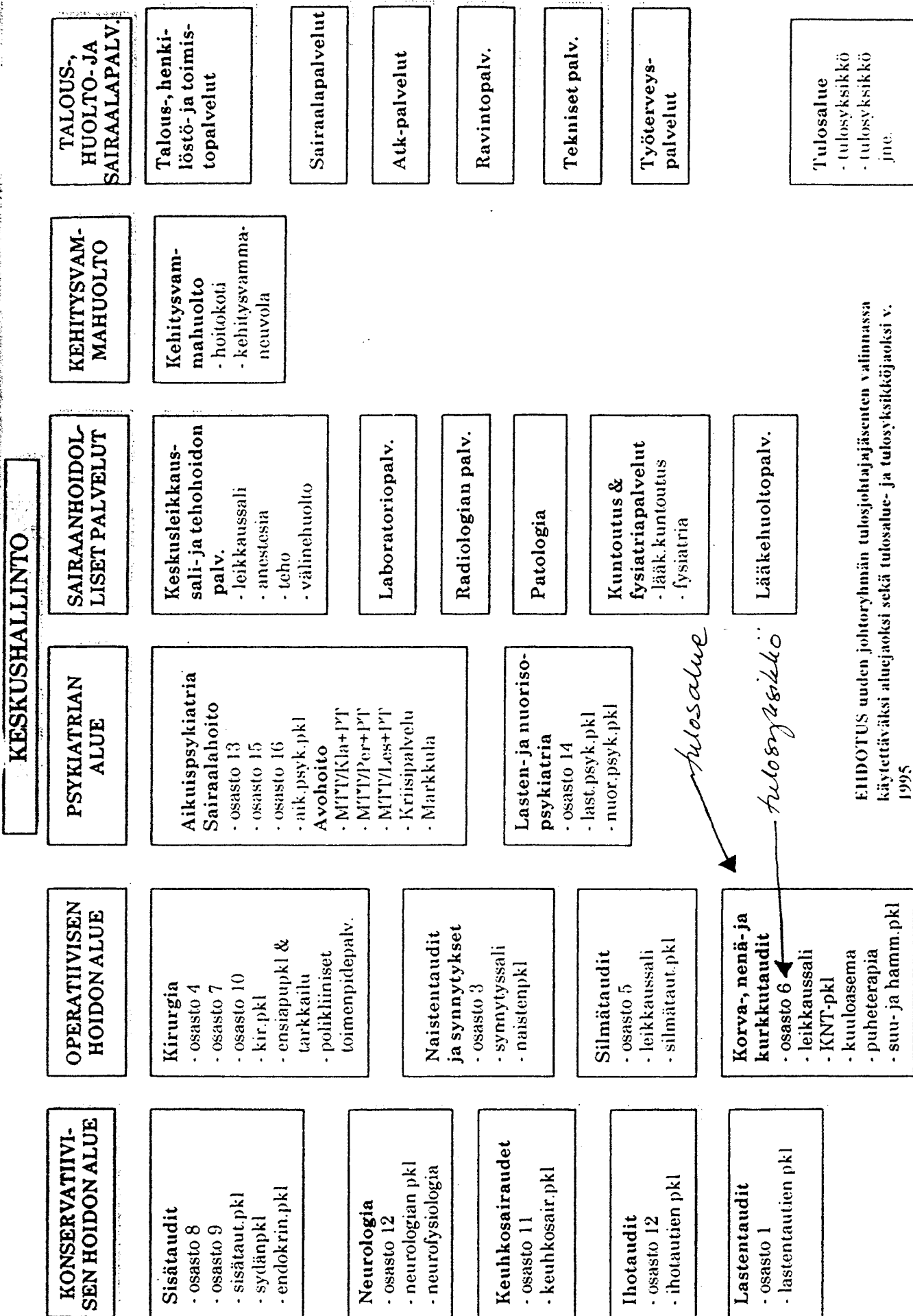
Millä tavoin lääkärit käyttävät laskentatoimea?

Mikä on lääkäreiden mielestä oleellista tai tärkeää?

Mitä lääkärit ajattelivat silloin kun yksityisen sektorin laskentatoimea alettiin soveltaa / siitä alettiin puhua?

Mitä lääkärit ajattelevat laskentatoimesta?

Liite 3 Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri

Liite 4 Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin organisaatio

